

Драгоманов і Франко

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Наукова бібліотека

ДРАГОМАНОВ І ФРАНКО

*[Спис публікацій для студентів,
вивчаючих творчість письменників]*

Київ –2024

УДК 81: 94(477) (092) : 012Драгоманов

Д72

Упорядник : Н. І. Тарасова
Автор вступної статті : проф. В. Ф. Погребенник, докт.
філол. наук

**Д72 Драгоманов і Франко: спис публікацій для студентів, вивчаючих творчість письменників / Міністерство освіти і науки України ; Український державний університет імені Михайла Драгоманова; Наукова бібліотека; упоряд. : Н. І. Тарасова.
– Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. – 96 с., портрети.**

Спис публікацій присвячений творчій співпраці Михайла Драгоманова та Івана Франка і містить розділи : статтю В.Ф.Погребенника «МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ ТА ІВАН ФРАНКО», Твори Михайла Драгоманова про Івана Франка, Твори Івана Франка про Михайла Драгоманова, коментуючі книги та статті про співпрацю М. П. Драгоманова та І. Франка.

Використані матеріали бібліографічних покажчиків "Спис праць М. Драгоманова", укладений М. Павликом, "М. П. Драгоманов і Галичина" (укл. М. Гордій, Г. Домбровська, Т. Романченко), "Михайло Драгоманов: 1861-2011 рр. (укл. М. О. Мороз, В. А. Короткий, І. І. Тіщенко та ін.), інші інформаційні та бібліографічні ресурси України, а також дослідження вчених університету, матеріали, надруковані у виданнях Драгоманівських читань і наукових часописів та збірників університету.

УДК 81: 94(477) (092) : 012Драгоманов

С Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024.

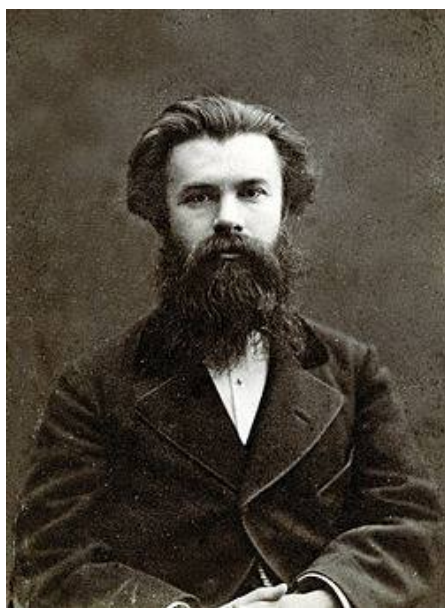
М. Д. Павлов

Іван Франко. 1898 рік.

МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ ТА ІВАН ФРАНКО

Володимир Погребенник,
доктор філологічних наук, професор
Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова

М.Драгоманов, 1875

Уперше вони зустрілися під час перебування у Львові 1876 р. дорогою на Захід опального російського доцента. Першокурсник Іван Франко бачив його в університеті серед студентів, однак спілкування тоді не відбулося. Наступна зустріч сталась під час коротких відвідин Відня Драгомановим 1893-го – у рік захисту докторату Франка...

Тож їх діалог вівся в науковому, публіцистичному й епістолярному форматі, проте вельми інтенсивному. Листування це припало на міжчас 1876 – травень 1895 рр. Кореспонденти щедро й часто спілкувались, і цей епістолярій – документ доби з її громадським життям і науковою працею та водночас проєкція особистих стосунків.

Я.Грицак так обрахував кількість збережених листів: 367, переважно настановчого характеру, Драгоманова до Франка та 170 – Франка до Драгоманова. В академічному архівосховищі Києва, згідно з примітками до радянського 50-томника, зберігаються 166 оригіналів рукописів листів Франка і 189 – Драгоманова (за відсутності музеїв Драгоманова як потенційного місцезбереження епістолярію незбіжність 189-ти і 367-ми листів виглядає вельми

значною і вимагає окремого пояснення). Сукупність матеріалів та їх зміст об'єктивно приводить до визнання двох визначних діячів не такими собі «приятелями не розлий вода», ані кардинальними ідейними супротивними, як не вкладаються ці стосунки й у схему «учитель-учень». Оцінювати їх варто як мислительний діалог суверенних особистостей, віддаючи належне обом, проте бачити й «вужчі місця» їх світогляду та ідей.

Почнімо з того, що Франко-науковець вважав себе учнем М.Драгоманова, котрий дав «молодій галицькій громаді ключ до ширшого погляду і глибшого розуміння» (І.Франко. Зібр. тв.: У 50 т. – Т.31. К.: Наук. думка, 1981. С.334. Далі вказуємо у дужках том і сторінку) далеко не тільки історичних і літературних явищ. Саме з впливами його писань і листів, домінантних у свідомості України 1870-1880-х рр., він пов'язав пробудження в українській молоді Галичини духу критики, «віддання інтересам зубожілого й занедбаного люду, любов до справжньої життєдайної науки, її гідність і чесність» (34, с.373), а також появу плеяди молодих письменників, які «впевнено і свідомо стоять на ґрунті європейських прогресивних ідей і своєю літературною працею торують їм шлях» (33, с.142).

Три листи М.Драгоманова до редакції «Друга»¹ й викликану ними еволюцію поглядів молоді І.Франко включив до плану своїх викладів «Історії літератури руської». Вдячність за підтримку кореспондента власних наукових устремліннях він підкреслив у «Curriculum vitae»: саме «Під впливом професора Драгоманова... я зайнявся новітнім порівняльним літературознавством і фольклором, з запалом читав твори Бенфея, Лібрехта і особливо Веселовського, Драгоманова та інших, що прокладали нові шляхи» (29, с.82).

І.Франко посилався на авторитетну думку Драгоманова-шевченкознавця, автора студії «Шевченко, українофіли й соціалізм», при поцінуванні спроб рецепції «Кобзаря» в Галичині відповідно до суб'єктивних «уподоб» і

¹Хоча співредактор журналу Франко надто тяжко переніс Драгоманівську критику, особливо у третьому листі, молодих галичан за незнання європейських мов і літератур, сприйнявши її значною мірою на власний рахунок, він переопублікував ці листи 1908 р. і спорядив їх власними нотатками-поясненнями.

«партиїних видів» (стаття «Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка»). Він солідаризувався з продуктивним ланцюжком-ранжиром Драгоманова, згідно з яким геній українського народу мав найвищими здобутками до XIX ст. включно козацькі думи і поезії Т.Шевченка – «найкращі задатки його майбутнього духового і цивілізаційного розвитку» (І.Франко. Тарас Шевченко // Франко І. Додаткові томи до збір. тв. У 50 т. – Т.53. Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні й публіцистичні праці 1876-1895. К.: Наук. думка, 2008, с.390).

Передмова Франка до другого видання студії «Шевченко, українофіли й соціалізм» (1906), пояснюючи переляк деяких галицьких українофілів через гострі драгоманівські оцінки, ставить, із одного боку, їм на карб небажання вдуматись у предмет та ігнорування «майстерним будинком драгоманівської аргументації». Автор переднього слова, розширюючи предмет розмови, пропонує власні слушні оцінки (мовляв, ця стаття про Шевченка «лишилася скарбом, на довгі роки закопанам у землю» [54, с.682], але об'єктивно здатним збагатити його розуміння), спростовує неслухні підходи фактами інакшого порядку. Зокрема, апеляцією до пізнішого спеціального проекту Драгоманова – видання для міської публіки Галичини Шевченкової «Марії» латиницею.

З іншого боку, на підставі нових матеріалів, не відомих автору статті «Шевченко, українофіли й соціалізм», Франко у примітці закинув Драгоманову «його маловаження Шевченкової лектури», нераціональність підходу до об'єкта у ключі «Шевченко і соціалізм», не варто такої докладної відповіді, а також хибне припущення про авторство «Історії Русів» князя Рєпніна та вплив на неї ідей декабристів. Не підтримував Франко і холодний вислів Драгоманова початку 1880-х рр., що з ідейному плані Шевченко для українців, мовляв, уже перейдений етап (сам Драгоманов пізніше від такого погляду відмовився).

Синтетичний погляд на Шевченка, згідно зі слушною констатацією Франка, Драгоманову завадила виробити відсутність повного критичного видання творів Кобзаря, недоступність російського доробку письменника. Та назагал Драгоманівська студія руйнувала соціалістично-революційні ілюзії щодо нього, заперечувала безтямний і містичний культ Шевченка та навіть виявляла

зміну поглядів автора, що еволюційно змінилися на протилежні до радше визнання, а не заперечення українського сепаратизму «Кобзаря».

Промовистий фінал передмови склали слова про «многоцінну», але все ще малознану працю Драгоманова: «Те, що було в ній задирливе в своїм часі, давно перейшло до історії...; те, що в ній основне, виношене в душі автора і висловлене ясним, гарячим словом, лишається й донині цінним і не перестарілим і гідне того, щоб як окраса нашої критичної літератури було в руках усіх, кому дороге наше слово і дорогі ті ідеї, для яких працювали й боролися оба чільні сини України – Шевченко й Драгоманів» (54, с.688). Додамо, що в інших виступах друком І.Франко раціонально писав про потребу озброюватися в методу шевченкознавчих дослідів Драгоманова, продовжити його підходи розкриттям впливу польської літератури на поезію Шевченка та врахуванням ширшої, ніж доти вважалося, джерельної бази лектури й відтак творчості Кобзаря.

Іван Франко листовно ділився з Драгомановим споминами, новинами і намірами, власними творчими планами й цінними автокоментарями (як-от в епістолі від 20.03.1889 р. – до поеми «Смерть Каїна», від 20.12.1992 – до легенди «Цар і аскет» і т.д.), пересилав йому фольклорні твори у власному запису (наприклад, рідкісну «богомільську» колядку про Св. Софію у Києві) тощо. Франко прислухався до його порад, дещо пояснював, тактовно дискутував. У результаті Драгоманівської критики він навіть відклав надовго друк своїх іще не «вигладжених» ранніх писань, як-от сатиричної поеми «Ботокуди». Він залюбки цитував гіркі жарти вченого («Українці з тих народів, котрі про свою батьківщину найменше знають» – 37, с.81), об'єктивно рецензував його видання.

Іван Франко також наводив фахові передмови М.Драгоманова з його еміграційних видань у власних статтях (як у присвяченій листові М.Костомарова до видавця «Колокола» О.Герцена). Відсилав усіх зацікавлених проблемами історії і філології до публікацій Драгоманова, у котрих вбачав «багатство широких думок і поглядів на загальнолюдські й ...українські справи» (37, с.111). Свої зустрічі й непрості стосунки з ним, листування і його т.зв. соборні

послань, емігрантське життя й стосунки з Україною Франко розкрив у передмові до видання «М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1881-1886».

Іван Франко був також істориком-дослідником глибокого впливу «прапороносця нових ідей» Драгоманова на суспільну думку та особливості її олітературення (студії «Михайло П. Старицький», «Українці»), на духовий і літературний розвій України (стаття «Формальний і реальний націоналізм» показує опертя на Драгоманівську аргументацію у полеміці з народовцями), на свідомість галицької молоді. Так, М. Драгоманов привертав її увагу, зокрема, до творчості Дикенса, Ауербаха, Шпільгагена, Золя, Флобера. І. Франко підкреслював значення видавничих звершень Драгоманова для України і всієї Європи (стаття «П'ятий рік українського видання «Громади» в Женеві»), писав про роль його цінних публікацій у виданнях «Киевская старина» і «Товариш», альманасі «Ватра» й ін., зокрема й закордонних часописів.

Галицький учений звертав увагу київського професора Клінгера, дослідника казкових мотивів у Геродота, на розвідки «замітного знавця староіндійської історії і літератури» (т.46-2, с.38) Драгоманова, присвячені Едіпові і Константину Великому, «де вказано величезне багатство аналогічних мотивів у Індії» (4, с.402). Він також щедро вводив у бібліографічні поклики своїх статей посилання на праці М. Драгоманова – літературознавчі й фольклористичні, мистецтвознавчі («Пьянство, искусство и свобода») й узагалі українознавчі.

Іван Франко інформував російськомовних читачів енциклопедії Брокгауза й Ефрона про значення Драгоманова у демократичному русі, його творчість женеvського і софійського періодів («Южнорусская литература»). Галицьких, утім польськомовних, читачів ознайомлював із видавничими проєктами М. Драгоманова, наприклад, стереотипного видання Шевченкового «Кобзаря»¹ –

¹У статті «З останніх десятиліть ХІХ в.» (1901) невдачу цього не підтриманого проєкту Франко гостро потрактував, незгідно з попередніми оцінками, як розрив із українською громадою, що став найтяжчим ударом для Драгоманова і, можливо, «загнав його в могилу»: «Се було банкрутство «общерусизму на українськiм ґрунті» і Драгоманов, що почував себе в першій лінії росіянином, а тільки в другій українцем, першим упав його жертвою» (41, 1984, с.491).

та його новими виступами друком, зокрема у підготованих Франком виданнях (стаття «Геологічна наука в Західній Європі» в книжці «З історії публічного виховання в сучасній Європі»). «Поважним вкладом» вченого в етнографію Франко з усіма на те підставами оголосив «прекрасною розправу» «Отголоски рыцарской поэзии в украинских песнях», його з Антоновичем працю «Історичні пісні українського народу» й особливо «І том «Розвідок Михайла Драгоманова про народну словесність і письменство» – «перлину його бистрого ума і широкого наукового знання» (54, с.247).

Епоху в науці, за Франком, творило також двотомне, у спілці з В.Антоновичем, видання Драгоманова українських історичних пісень та його виступ на археологічному з'їзді з декодуванням шляхів міграції фольклорно-літературних сюжетів. Це була реакція на вузькі місця міфологічної теорії і «головним її мотором був Драгоманов. Незвичайно критичний ум, фаховий історик з широкою європейською освітою, він вніс у студійовання етнографічного матеріалу строгу історичну методу, остро виступив проти дилетантства і мітологічних апріорних фантазувань, жадаючи порівняних студій і докладного відрізнення в етнографічних матеріалах того, що міжнародне, запозичене, а того, що повстало на власнім ґрунті» (54, с.266-267). Така органічна комбінаторика Драгоманова «історичної методи з теорією порівняного досліджу» (54, 674) вказала шляхи поступу етнологічній науці, новим дослідникам і виданням.

Іван Франко не тільки високо цінував міркування й судження великого полтавця (з його розвідки «Література російська, великоруська, українська і галицька» й ін. вагомих праць, які «надзвичайно багаті фактами і повчальні» (53, с.366), його «блискучі статті», до котрих прислухалася Європа. Він широко цитував Драгоманова, а головне, захищав його від некомпетентних наскоків опонентів (26, с.356). Франко виступав проти його замовчування у Галичині, де в очах ретроградів Драгоманов був синонімом антихриста і «тяжким бичем божим» (35, с.201). Продовжував широко цитувати його авторитетні думки (у некролозі «Панько Куліш», статтях «Із лектури наших предків XI в.», «Осип

Бодянський» та ін.) і тоді, коли «нашого учителя» вже не було серед живих. Пам'яті М. Драгоманова він присвятив символічне оповідання «Рубач», що може бути зінтерпретоване як алегорія їх стосунків.

Серед виступів друком І. Франка 1880-х – початку 1890-х рр., останніх значних, які великий вигнанець із Росії ще зміг прочитати, вирізняються «Спогади М. Драгоманова» та дует статей «Болгарські праці М. Драгоманова» і «Дальші болгарські праці М. Драгоманова». Перша, надрукована у польському часопису, є ширшою рефлексією над «Австро-руськими споминами». Франко наголосив на свіжості наданої інформації, цінної для пізнання часу, правдивості М. Драгоманова як літописця українського політичного життя обабіч кордону та критичний заряд його розлогого меморату. Спогади Драгоманова роблять «історію в повному розумінні вчителькою життя», мають, окрім історичного, «також велике педагогічне і програмне значення» (28, с.94).

Інші дві статті важливі тим, що ознайомили наукову громадськість із болгарським ужинком вченого, маловідомим ще й сьогодні, засвідчили міжнародне визнання Драгоманова. Його пізні праці неодмінно повинні, вважав І. Франко, викликати увагу українських «людознавців», як звертають увагу вчених поляків, росіян, німців. Адже цей доробок, «надзвичайно інтересний і навчаючий» (як студія «Славянските приправки на Едиповата история»), прикметний багатющим європейським матеріалом та надзвичайною увагою до важливих подробиць.

Публікація ж у польському «Кур'єрові Львівському» 1891 р. «Про професора Драгоманова» – справжнє слово на захист вченого, цього «незабутнього сівача живих і широких ідей серед нашої суспільності» (31, с.262). У відповідь на російську ноту галичанин охарактеризував його як знаного науковця й болгарського професора, якому можна закинути лише те, що він є «українським сепаратистом» (53, с.236). Коли ж М. Павлик необ'єктивно висвітлив роль Драгоманова, применшивши його впливи на власну особу, то Франко у гострій статті «Михайло Павлик. Замість ювілейної силуетки» розкрив дійсну і навіть «безтямну» (54, с.551) залежність Павлика-публіциста й

науковця від особи й ідей учителя, а також оприлюднив факт: Павлик у Женеві підривав убогі фінанси емігрантської родини Драгоманових.

Франко широко цитував листи М.Драгоманова до нього у своїх статтях («Наше москвофільство» й ін.), віддавав йому належне (53, с.490), водночас принагідно полемізуючи з деякими його концепціями. Наприклад, радикального економічного москвофільства (там само, с.255), почасти з оцінками деяких персоналій («Іван Наумович»). Інколи Франко уточнював окремі твердження Драгоманова (стаття «Кошут і кошутська війна»). А в огляді «Українська література 1904 року» доктор філософії Віденського університету навіть перебільшив його роль, зараховуючи Драгоманова не до представників політичної літератури, а до сучасного красного письменства (певно, з огляду на його вірш «Пісня київського слов'янина»).

Важлива підсумкова оцінка Драгоманова з розлогої статті «Михайло П. Старицький» висвітлює його особу як лідера, разом із В.Антоновичем, київської «Старої громади», «надзвичайно вразливого на всі нові течії в духовній сфері, з вродженим нахилом обіймати якнайширші горизонти, з девізом «*nihil humani a me alienum*» («ніщо людське мені не чуже»). Драгоманов поєднував у собі «запал ентузіаста з невмолимим скептицизмом історика, всесторонність публіциста зі строгим методом спеціаліста-вченого. ...Він у всі свої праці вносив свою індивідуальність, на всіх лишав печать свого незвичайного духу» (33, с.237).

Чимало місця віддано постаті вченого у «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», де висвітлено події його життєпису, продуктивну етнографічну і публіцистичну діяльність, видання «Громади», також об'єктивно оцінено його значніші виступи друком у різних органах та участь у літературній полеміці 1870-х рр. в Україні. Таке виважене ставлення Франка дорогого коштує, коли згадати: Драгоманов мимоволі дав привід до його арешту 1877 р. І

ув'язнення¹, що унеможливило надалі здобуття галицьким ученим державних викладацьких посад, навіть учительської.

Розвідка «З остатніх десятиліть ХІХ віку» (1901) кількома «напливами» схарактеризувала Драгоманова як людину рухливого розуму й великої науки, проте з «неподатливістю доктринера», «невмолимого противника брехні» своїх опонентів «скудоумних галичан» (41, с.475). Як свідчить Франко, для його молодих прибічників «більше значення від його програмових та політичних праць мали його критичні статті, його звістки, подавані про наше письменство в заграничні літератури, його чисто наукові ...праці», бо вони відкривали нові обрії, вчили розуміти минувшину і сучасність, розуміти й поважати інтереси живих людей».

Зовсім невірним оголосив автор погляд на Драгоманова як пропагандиста соціалізму серед галицької молоді, бо пропагував він тільки чисто етичні ідеї «одноцільності людської одиниці», «постійності в сповнюванні прийнятих на себе обов'язків», «рішучого висловлювання своїх переконань» і відповідного їм «поступування» (41, с.486).

Уже невиліковно хворим М.Драгоманов із молодечим запалом невтомно писав статті для органу радикальної партії «Народ», «Листи на Наддніпрянську Україну» й ін., дбаючи про піднесення національної справи: серце невблаганного полеміста повсякчас боліло за безвідрадним становищем батьківщини. Уся ж діяльність «найбільшого публіцистичного таланту нашої нації», прегарно підсумував Франко, була «одною великою проповіддю невтомної праці для добра та піддвигнення рідного народу» (41, с.483).

Стаття «В десяти роковини смерті Михайла Драгоманова» визнала наявність його впливу в Галичині. Проте вповні не синтезованого й тільки часткового, причиною чого – нездатність наших діячів вихопити «із багатой китиці драгоманівських думок» щось більше «за якусь одну квітку» (35, с.402)

¹Вони спричинилися через конфіскований поліцією в одного польського соціаліста не переданий ним вчасно лист Драгоманова до іншої особи, в одному місці якого на Франка поклалися надії щодо поширення радикальних ідей на Закарпатті й Угорщині. Влада розцінила це як діяльність таємного антидержавного товариства.

Заповіти Драгоманова, котрий завше противився соціальному визискуванню і національному кривдженню, Франко порівняв із сонячним промінням, що веде з темряви на ясний і вільний світ та здатне набагато покращити громадське і товариське життя. Як нащадок козацького роду, Драгоманов завше був ворогом нещирості, ганебних звичаїв (утім гри в карти для вбивання часу) та речником братніх стосунків інтелігенції з простим людом і просвіти, широю людиною, у котрої слова «ніколи не йшли врозріз із ділами» (35, с.404) .

У вельми важливій у контексті висвітлюваної проблеми рецензії на працю Ю.Бачинського «Ukrainairredenta» Франко, осмислюючи й узагальнюючи розвій української свідомості ХІХ ст., вирізнив 70-80-ті рр. її історії як «час переважного впливу Драгоманова», постаті «виємково суцільної, многосторонньої та енергічної» (53, с.550). Він – нового типу «всією душею поступовий європейць» і zarazом щирий та свідомий українець, який любив український народ, від «своїх полтавців» і до «занедбаного угорського русина». Синтез європейства й українства представляють, за Франком, і знамениті розвідки вченого, що зродили рух української молоді 70-80-х рр., появу галицької радикальної партії тощо.

Еволюція політичних і літературних поглядів привела М. Драгоманова, і це підкреслив І.Франко, до ідеї здобуття політичної самостійності України як тільки питання часу, до ствердження сили національного почуття. Навіть соціалісти з його писань, окрім Шевченкових, мовляв, «нассалися українського націоналізму» (53, с.553). Простолюд же, свідчив Франко, купував і віз із собою по селах «його насіння» – книжечки «Рай і поступ», «Заздрі боги», «Воля віри». Тож вплив «його праці і думок триватиме далеко довше [за 70-80-ті рр. – В.П.] і ввійде в великій часті як основа всякого будучого програму роботи на українським ґрунті» (53, с.550).

Віддано належне Драгоманову як «окрасі нашого народу», одному з тих, чий імена «кожний українець вимовляє з подякою і честю» (54, с.323) й у брошурі «Про життя і діяльність Олександра Кониського» (1901). Тут оформилися цікаві паралелі щодо становища двох діячів, зосібна Драгоманова як

промотора «Киевского телеграфа». «Вдома» він – усунутий із університетської кафедри викладач, «на якого набрехали були галицькі москвофіли, боцімто він у Галичині бунтував народ» (54, с.325). За кордоном – викривач «кривд українського народу перед очима всіх освічених народів» (54, с.326).

А у некролозі «Олександр Яковлевич Кониський» І.Франко зарахував Драгоманова до числа тих мужів, котрі першими «зрозуміли вагу духового поєднання України з Галичиною» та заходилися загачувати «ту прірву, яку викопали політичні відносини між частинами одного народу» (54, с.276). Дорогою, прокладеною Драгомановим, небезпідставно вважав Франко, пішло молодше покоління у персоналіях О.Кобилянської, В.Стефаніка, Б.Лепкого, С.Яричевського, В.Щурата й ін.

Оглядаючи 1899 р. матеріали нового часопису «Будучність», Франко продовжив ці важливі поцінування. Мовляв, ідеї кирило-мефодіївських «братчиків» і Драгоманова – це той, «будь-що-будь, ідейний капітал», який забезпечив перехід українського народу зі стану «сирої етнографічної маси на вищий ступінь самостійного духового (отже, і наційного) життя» (54, с.238). Не сприймаючи бездоказову полеміку «Будучності» з переконаннями «великого вчителя», Франко наголосив: Драгоманов виступав не з критикою визвольного націоналізму, а просто не сприймав абстрактне його розуміння – «без нації, без живих людей, їх поглядів і інтересів». Конкретики й широти його розуміння поняття «нація» редактори часопису можуть навчитися саме «від нього, от хоч би з його «Исторической Польши» (54, с.241) та «Чудацьких думок» [мова відповідно про розвідки «Историческая Польша и великорусская социал-демократия» та «Чудацькі думки про українську національну справу» – В.П.]

Франко докладно познайомив читачів часопису «Житте і слово» з ушануванням 30-літньої літературно-наукової праці М.Драгоманова у Львові. У промові на святі він підкреслив значення його многоцінних праць для рідного народу, якому набуток ученого відкривав здобутки європейської науки, показував Драгоманівське «живе чуття до потреб часу і широких мас народних» (53, с.525). А по смерті вчителя Франко виступив рецензентом збірника

«Михайло Петрович Драгоманов, 1841-1895, його ювілей, смерть, автобіографія і спис творів» – «цінної пам'ятки передчасно згаслому українському вченому і публіцистові» (53, с.488). Йому він приділив своє місце у плані викладів «Огляд української літератури від найдавніших часів до кінця XIX віку» при характеристиці 1870-х років в Україні та Галичині, виокремивши три листи до редакції «Друга».

Разом із тим І.Франко не втрачав здатності, що не менш важливо за вміння відзначити позитивні прикмети, також і критично поцінювати судження «доктора Драгоманова», його суспільно-політичні погляди. Наприклад, Франко не сприйняв переконання тоді ще київського приват-доцента про «конечність міститися українству і політично, і літературно під одним дахом з російством» (45, с.282). Критикував і звужене сприйняття української літератури як лише популярної і призначеної для домашнього вжитку, а самих українців – завше тільки як «південних росіян». У цитованій статті «Поза межами можливого» Франко ставив на карб Драгоманову й те, що віра в західноєвропейські ідеали свободи і рівності заступила йому той, що поєднує обидва згадані та єдиний може дати їм розвій, – «ідеал національної самостійності» (45, с.283). Водночас у цей самий час І.Франко виокремив ідею національної автономії, визначальну для Драгоманова вже у середині 1880-х рр. (див. 45, с. 428).

Наскільки дискусія двох національних велетів, нехай і заочна та дистанційована у часі, є явищем важливим і показовим, виявила рецензія Франка 1909 р. «Михайло Драгоманов. Пропаший час. Українці під Московським царством (1654 – 1876)». Солідаризуючися з видатним істориком у визнанні політики Московщини щодо України бруталною, рецензент доповнив песимістичне, в його оцінці, розуміння цього явища аргументом *contra* (врахування такого є однією з передумов сформованого критичного мислення). Він добачив позитив, зокрема, у тому, що російська влада спромоглася ліквідувати кількавікову загрозу Україні з півдня та заходу, допустила (певна річ, мимоволі) до розросту лібералізму й конституціоналізму в Росії та продуктивнішого, ніж в Австрії, розвитку українського слова.

Франко-рецензент також відкинув розуміння видавця «Пропащого часу» М.Павлика, який хибно потлумачив ідеї Драгоманова як заклик до неможливого тоді сепаратного відділення й відгородження «української землі від Росії» (47, с.404). Аналогічно Франко раніше критично підійшов до апологетичної праці М.Павлика «Михайло Драгоманов і його роль у розвої України». Неясною і неправдивою оголосив Франко в критичних заувагах до видання «Причинки до історії України-Руси. Часть перша» й характеристику М.Грушевського, у баченні якого Драгоманов – безперестанний і дуже різкий проповідник «постепеновского социализма» (47, с.452).

Молодший сучасник виявив та показав і певні неконсеквентності частковіших ідей Драгоманова. Скажімо, його «розривання» І.Тургенєва на російського і «великоруського» письменника, а Гоголя-сина – на «південно- і общеруського» (32, с.207). Франко теж заперечив відсутність у слов'ян аналогів до оповідань про Константина Великого» (34, с.92), відзначив «оптичну помилку» М.Драгоманова при поцінуванні ідейних героїв прози І.Нечуя-Левицького з життя інтелігенції (35, с.373) тощо.

Іван Франко осмислював постать і доробок Драгоманова не тільки як літературознавець чи фольклорист, а й як історик-політолог. У полемічній статті «Галицьке українофільство (Відповідь на уваги русина)» він піднявся до масштабного визначення драгоманівської суспільної позиції як «пропаганди саме ідеї національної окремішності України і необхідності, щоб українська інтелігенція служила українському народові саме своєю інтелігентністю, тобто своїм розумом, наукою. Цією однією ідеєю проникнуті всі його праці» (46-1, с.446), незалежно від місць їх видання.

Аналізом і водночас підсумковим визначенням світоглядних параметрів ученого став «відчит» «Суспільно-політичні погляди М.Драгоманова» (1906). Він висвітлив обставини формування мислителя, його ідейну базу, що поєднала поступові європейські ідеї та російське «хлопофільство», ключові гасла громадянства та демократичних свобод, ідеал еволюції, а не революції. Показовий висновок реферату про віру Драгоманова у духову силу як джерело

розвою цивілізації: «се було джерело того огню, яким він сам усе своє життя *горів* та *яснів* [наш, В.П., курсив увиразнює застосовану тут авторську характеристику Мойсея з однойменної величної поеми Франка], писав, полемізував, кореспондував, з нечуваною у нас інтенсивністю на всі боки розкидав сімена свого багатого духу» (45, с.433).

Інший жанр, промови на ювілеї М.Драгоманова, видрукуваної «Народом» 1895 р., визначив «профіль» однойменного виступу Франка. Вступний екскурс у минуле розкрив ювіляра як найпершого діяча, хто вказав поколінню галичан: підвалиною всієї роботи має стати «любов до простого хлопа». Діяльність же самого Драгоманова, котрий ніколи не був лише кабінетним ученим, не обмежилася наукою, нехай і тісно пов'язаною з життям: «Його руку, сліди його духу ми бачимо на кожному полі нашого життя» (46-2, с.221).

Виступаючи перед аудиторією селян і молоді, І.Франко популярно розкрив історичну концепцію вченого, котрий в історії бачив не царів із їх війнами, а невтомну тиху працю народних мас. У його студіях різних жанрів фольклорної поезії та прози Франко наголосив докази давніх культурних зв'язків нашого народу з іншими. Деякі іноземні вчені, промовляв він, спеціально вивчали українську, щоби з перших рук знайомитися з українським фольклором та працями Драгоманова про нього.

Іван Франко вирізнив також літературознавчі розвідки і літературні видання Драгоманова, мужнє його оскарження на Паризькому конгресі проскрипцій українського слова російським урядом. А стильовий дуалізм Драгоманова, який часом різко та їдко писав для інтелігентного адресата, не завадив Франкові розгледіти: у популярних писаннях для народу завше видно його щире серце та велику любов до простого люду, вміння викласти йому навіть складні речі приступно і водночас науково. Промову завершує вираз твердої певності: Драгоманова перекладатимуть іншими мовами, бо не швидко серед слов'ян знайдеться ще хтось, який писав би «з таким широким знанням і був так гаряче пройнятим поступовими та народолюбними думками» (46-2, с.227).

Навіть із чималої вже дистанції часу вартісними бачаться паралелі Франкової драгоманології. Наприклад, передмовою до статті про драму Г.Е.Лессінга «Натан Мудрий», яку він перекладав, Франко несподівано засоціював оцінку твору як євангелія релігійної толерантності з ...постаттю «дорогого мені чоловіка» – Драгоманова. Адже це він у кількох листах до Франка поділився наміром написати статтю з приводу славнозвісної притчі Лессінга про три перстені та заохотив цим молодшого кореспондента перекласти «Натана...» з німецької. Франко ж, у свою чергу, присвятив перекладне видання пам'яті Драгоманова – «того, що серед нашої суспільності відіграв роль, багато дечим подібну до ролі Лессінга» (54, с.673).

Драгоманов намовляв Франка до організації видань («Поступ» і ін.), вводив його фольклористичні примітки у власні праці («Фатальна вдова» й ін.), залучав його до реалізації важливих проектів. А Франко перекладав українською російськомовні статті Драгоманова, споряджав своїми присутніми примітками видання праць учителя («Українське письменство 1866-1873 років» тощо). У них не змінював нічого, оскільки це – документи його тодішніх поглядів і думок. В особистих бібліотеках вони зберігали книжки один одного, нерідко з теплими дарчими написами.

Не менш цінним матеріалом до розуміння проблеми «Драгоманов і Франко», ніж статті останнього, є корпус виданого у Києві та Львові їх взаємного листування. Назагал воно має діловий характер, було корисним для обох, часто настановчим із боку Драгоманова. Кореспонденти регулярно обговорювали новини і людей, політичні й особливо наукові справи, ділилися задумами та допомагали один одному фінансово. Також сприяли собі у розшукові й набутті, вельми складному через російські заборони надсилати літературу з-за кордону, необхідних книжок, робили і надсилали виписки з них.

Та назагал листи Драгоманова до Франка і його товаришів виявляють цінність цієї «довірочної» комунікації. Найкраще це засвідчує зізнання листа від 22 лютого 1886 р.: «Які діти, глупі, невидючі, а то й ще злосливі діти, всі ми супроти Вас і які дрібні та маловажні наші терпіння супроти Ваших» (49, с.31).

Один із найдовших, лист від 26 квітня 1890 р. зі Львова, переслав Драгоманову не лише розширений зміст дисертації молодшого кореспондента, а й розлогий і щирий curriculum vitae Франка, що опосередковано виявляє спільний рівень довіри й приязні понад усіма непорозуміннями «між своїми».

Автокоментар же з листа до Драгоманова від 13 березня 1895 р. (стосовно поцінуванням ним драми «Сон князя Святослава») розкриває одне з джерел розходжень між кореспондентами. Річ у тім, що Драгоманов, котрий мав значний вплив на літературну творчість Франка, заповзятливо заохочував молодшого приятеля писати тільки «речі реального змісту» на кшталт циклу «Борислав». А вони завдавали письменникові, котрий за вдачею був романтиком, багато творчих мук і прикрощів, у той час як на романтичних «скоках» на зразок «Святослава», про котрого критик судив надто гостро, І.Франко просто «спочивав душею». Поскільки на його белетристику Драгоманов практично уваги не звертав, а коли звертав на що, «то тільки лаючись», то стає зрозуміло, чому Франко у листі до А.Кримського від 26 серпня 1898 р. назвав вплив Драгоманова більше негативним: «як белетрист я майже нічого не скористав від нього» (50, с.115). Через незгоди між ними, бувало, Драгоманов загрожував розірванням усіх стосунків із Франком

Через 12 років після кончини Драгоманова Франкові довелось обмінятися не надто приємними листами з його вдовою Людмилою. Вона, зокрема, не сприйняла критичні моменти характеристики суспільно-політичних поглядів чоловіка, як, наприклад, визнання «неповноти його федералізму без ясно виложеного національного підкладу»: 50, с.316-317). Докладний і делікатний лист-пояснення Франка від 12 лютого 1907 р. відкинув закид у злобі щодо колишнього вчителя, ствердив потребу випробування діячів попередніх часів критикою нових поколінь (це, власне, застосування Драгоманівського принципу історизму) та відсутність будь-якої партійної ангажованості власних оцінок. Показово: листи Драгоманова Франко вважав цінними для розуміння «історії нашого розвою», для вироблення власного світогляду. Вважав їх доказом того,

що він писав їх педагогічно чи й непедагогічно, але завжди «як учитель, що бажає навести інших на добру дорогу» (50, с.315).

Незважаючи на належність до різних поколінь за народженням – Драгоманов-бо «тридцятник», а Франко «п'ятдесятник» XIX-го ст., – походження з «закордонних» тоді різних частин України, різниці станів (дворянин Драгоманов у своїх публікаціях підкреслював, що Франко є селянським сином, у демократичному дусі нехтуючи його походженням по лінії матері з «ходачкової шляхти» Кульчицьких, яка дала «героя Відня» 1683 року) традицій і освіти тощо, між Драгомановим і Франком відбувся повчальний і показовий науково-творчий діалог. Він значною мірою оприявнений у працях цих авторів, їх листуванні. Також він розкритий у сучасних пошукових дослідженнях, що ревізували радянські догми й ідеологеми протиставлення мислителів, увели в обіг цінний джерельний матеріал та з новітніх методологічних засад осмислили спадщину учених-полігісторів. Тож розгляньмо основні концепти «монологічних» висловлювань Драгоманова про молодого Франка як частину їх мисленнево-творчого діалогу.

Уже в Драгоманівській статті «Что такое украинофильство?» (1881) Франка згадано, поряд із Ю.Федьковичем і М.Павликом, як одного з «найталановитіших письменників галицько-буковинських» того часу і zarazом як одного з «найгарячіших діячів «народної справи». Драгоманов апелював до подій із біографії приятеля для характеристики обставин життя закордонних українців (згадка про галицьку «пригоду» – арешт Франка, Павлика й гостей із Росії – у «Чудацьких думках про українську національну справу», 1891). Він також слушно окреслив ідейну еволюцію Франка з Павликом у XIX ст., а саме їх перехід зі «старої галицької партії» москвофілів до «українського народовства» (під ним мається на увазі не народовська партія, а характер і напрям діяльності нової українофільської молоді).

У статті «Литературно-общественные партии в Галиции» (1881) її автор «Турист» (самоіронічний псевдонім Драгоманова, який простим туристом у Галичині ніколи не був) визнав «досить плодovитою» у літературному

відношенні видавничу практику часописів «Друг», «Громадський друг» і «Світ», збірників «Дзвін» і Молот». Адже в них друкувалися повісті з народного життя, зосібна І.Франка. Драгоманов вирізнив цикл «Борислав» і дав глибоку оцінку автобіографічної повісті «На дні»: це, мовляв, надзвичайно цікавий етюд місцевих «острожних типів».

Популяризуючи не тільки оригінальну, а й перекладу творчість молодого галичанина, Драгоманов заслужено високо оцінив як здебільшого «дуже вдалі» віршовані переклади Байрона («Кайн»), Шеллі, Гете («Фауст»)¹ і Гейне. Водночас відзначив як позитивний момент той факт, що деякі речі Франка паралельно виходять українською і польською мовами, сприяючи формуванню першої з них на літературну.

Як І.Франко, так і М.Драгоманов мали особисту, зокрема критичну, думку щодо тих чи інших наукових припущень і зіставлень побратима. Висловлювалася ж вона не тільки приватно у листах. Так, у рецензії під назвою «Т.Шевченко в чужій хаті його імені» на львівське 1893 р. видання «Кобзаря»¹ фундатор українських порівняльних літературознавства та фольклористики Драгоманов закинув неслухність деяким літературознавчим здогадам «добродіїв Франка і Третяка». Мова йде про порівняння образу Петербурга у «комедії» «Сон» Т.Шевченка, поемі «Мідний вершник» О.Пушкіна й «Дзядях» Міцкевича (цілком правомірне й розпросторене вже у ХХІ ст. монографією франкознавця Є.Нахліка), а також дійсно поверхове порівняння (на підставі збігу числової

1. У зв'язку з виходом у Львові першої частини «великого произведения величайшего поэта мира» Драгоманов розглянув доконаний чин у показовому для Росії контексті: «Переводчику господину Ивану Франко принадлежит честь доказать московским националистам ...и всем великорусским литераторам, что украинский язык в богатстве, изяществе и гибкости форм не уступает ни одному из современных литературных языков славянства и вовсе не так беден понятиями, чтобы на нем затруднительно было переводить глубину философских мыслей и живописать высокохудожественные образы. Это не язык простонародья только, как утверждают московские невежды, а язык целой нации, политическое будущее которой еще впереди, но чье место на право самостоятельного развития в ряду цивилизованных народов уже завоевано и не может быть занято никем другим» («Михайло Драгоманов. Из наукової спадщини / Вибр. праці у 2 кн. – Кн.2. Літературознавство, мемуари (упор. та прим. В.Ф.Погребенника. – К.: Вид-воНПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. С.344).

символіки) пісні Шевченка «Ой три шляхи широкії...» і балади Міцкевича «Три Будриси». З приводу цього останнього «зіставлення» Драгоманов уїдливо занотував: «іграшка в порівнявчий метод». Водночас він підтримав Франка, ще ущипливіше прокоментувавши зауваження на його адресу О.Огоновського.

Віднесення літературної творчості першого, поряд із Шевченковою, до кращого з того, що було створене українською мовою взагалі, послужила у цій важливій статті доказом неслухної тези: «все, писане національством, виходило мертвим». Ці слова з другої частини виступу звучать так, буцімто неживими чи шкідливими виявилися національні патріотичні обертони творчості Тараса Шевченка, «буковинського Кобзаря» Юрія Федьковича, Панаса Мирного або й самого Франка. Крім того, ця констатація – врозріз із літературними фактами – заперечила присутні в їх творах інтернаціональні («космополітичні») ідеї, сюжети, образи чи форми.

До здобутків галицьких русинів у скрутні 1860-1870-ті роки Драгоманов у небажаній в СРСР статті «Література українська, проскрибована урядом російським» серед вартих згадки видань руською мовою назвав і поезії та оповідання тієї ж трійці Федькович – Франко – Павлик. Та найбільш значною змістом є передмова М.Драгоманова до книжки І. Франка «В поті чола. Образки з життя робучого люду» (Львів, 1890). Можливість написати передне слово до збірника творів західноукраїнського літератора (вже другу після передмови до київського видання Ю.Федьковича) тут розцінено як честь для себе. Порівнявши історію цих видань і постаті їх «героїв», Драгоманов відзначив немалу різницю у становищі української літератури, ідейний поступ її творців за тих 15 років, що минули між часом створення двох передмов.

Щодо прози Франка, то, на відміну від ситуацією з Федьковичевою, критик відзначив: це плід «праці *цілком свідомої* [виділення автора – В.П.]» у формі та змісті, згідної з поглядами Франка на літературу як справжнє дзеркало життя, зігріте гуманною прихильністю до людей. Звідси завдання, усвідомлене по всіх освічених країнах – «обертатись найчастіше» до простого народу. Спеціальною заслугою прозаїка у передмові визнано введення у «круг своїх картин» не тільки

українського робітника, а й «польського, і жидівського, і циганського бідолахи». Це єднає людей доброї волі, популяризує письменство – недарма, каже автор, саме Франка перекладають іншими мовами (польською, російською, німецькою).

Помічною для розуміння художніх текстів Драгоманов бачив автобіографію Франка, дозвіл на вміщення якої у виданні 1890 р. він випросив. Це, як белетристично обігрується назва, те «справоздання», що розкриває «суть і вартість» творів книжки. Воно показує, «скільки то поту, і навіть кровавого поту, потекло з чола самого писателя, поки він узявся малювати поти чола других людей, скільки й текло його тоді, коли він писав свої повісті... Та чи буде ж кінець цим потокам і тепер, коли Франка почина вже визнавати і шанувати ширший світ, чужина?.. Коли б то!.. Та навряд!..» (Там само, с.347). Високий і поетичний «шлюсакорд» передмови бажає таким робітникам, як Франко, підтримуючу їх у тяжкій праці віру в тому, що «сонце правдивої науки» неодмінно зійде і над Батьківщиною...

На жаль, діалог «Франко – Драгоманов» не втримався до кінця на цих високих регістрах. Ув «остатній частині» життя і творчості першого з його учасників він набув (із боку Франка) ще й характеру «психодрами» (Б.Тихолоз). Це засвідчує меморат «Історія моєї хвороби» (1908). Десять років по смерті Драгоманова на хорватському курорті Ліпіку Франко «раптом одержав можливість говорити через т. зв. пошту духів з віддаленими особами» (54, с.778). У результаті він почув еа що інше, як уявні докори Драгоманова за публікацію його листування з різними людьми та різні свої дрібні огріхи. Хвороба Франка й чути ним грізні голоси вигнали його у холодну ніч на вулицю. «Аранжований» Драгомановим на підставі «чортівських інформацій» суд, буцімто Божий, у галюцинаційній уяві засудив Франка на пекельні муки. В інших візіях дух Драгоманова грозив недужому розстрілом або каліцтвом, зізнавався у тому, що покривив йому руки, аби Франко не міг більше писати...

На цій трагедійній ноті закінчуватимемо виклад, що, звісно, не є вичерпно повним. Насамкінець для читацького роздуму пропонуємо невелику діахронічну

добірку оцінок І.Франка постаті й доробку М.Драгоманова. Вони своєю контрастністю (пояснюємо її як зміною оцінок, так і певною непослідовністю поглядів) домальовують достатньо виразну картину, внутрішньо правдиву, зокрема, через суперечності. Ці відгуки – з тих часів, коли софійський велетень уже відійшов у засвіти.

1895: *«Голос учителя-провідника був для нас заохотою, осторогою, вказівкою, куди йти, голосом сумління – що робити, а чого не робити»* (46-2, с.220);

1896: Драгоманов *«...новий досі тип – українця-європейця, що свою любов до України основує на любові до всіх людей, а особливо до тих покривджених і пригноблених, в котрих ряді українська нація займає одно з передніх місць... [він був] для нас ненастанним упімненням до невсипної праці і безстрашної боротьби за високі вселюдські ідеали»* (50, с.70);

1898: *«Він не любив думок інших, крім своїх власних. ...Не був для мене батьком, добрим, ласкавим і виrozumілим на хибі поводитирем, а радше батогом, що без милосердя, не раз несправедливо, а завжди болюче цьвігав мене. Се була важка школа...»* (50, с.115);

1899: *«Великий критик і бистрий, історично вишколений ум»* (31, с.459);

1900: *«Брак віри в національний ідеал... був головною трагедією в житті Драгоманова, причиною безплідності його політичних змагань»* (45, с.283);

1901: *«Він був немов той огонь: хто наближався до нього необережно, мусив попектись, і тоді забував про те животворне тепло і світло, що йшло від нього»* (41, с.484);

1902: *«Залятий ворог усякого романтизму і сентименталізму, чоловік, у якого широка інтелігенція безмірно переважала чуття»* (33, с.328);

1905: *«Високий взірець незламного борця за свободу думки, розвій людської одиниці й народів, ...предмет гордості і честі для народу»* (35, с.404);

1906: *«Се була незвичайно жива і многостороння натура, що реагувала на всякі прояви громадського й духовного життя, і тому його писання завсіди живі й цікаві»* (37, 111);

1906: «Його острій логічний розум йшов рука в руку з безоглядним егоїзмом у поводженні з людьми, з браком виrozumілости і невпинною фантазією... Драгоманов робив собі з мене жорстоку гру, мучив, відтихав і знов притягав мене, зовсім безвільно... поводився зі мною непедагогічно» (37, с.190);

1906: «Як політик, він до кінця життя лишився тим, чим був при виїзді з Росії – *gente Ucrainus, natione Russus*» (латин. «українського роду, російської національності»: 45, с.430);

1906: «в його духовім арсеналі не було поняття нації як чогось органічного, історично кінцевого, нерозривного і вищого...» (45, с.438).

Сукупність матеріалів та оцінок об'єктивно приводить до визнання Драгоманова і Франка не такими собі «приятелями нерозливовода», ані кардинальними ідейними супротивними, як не вкладаються ці стосунки й у лінійну схему «учитель-учень». Оцінювати ці унікальні персоналії варто як суверенні особистості, віддавати належне обом, проте бачити й історично детерміновані «вужчі місця» їх світогляду та ідей.

Твори Михайла Драгоманова про Івана Франка

1. Драгоманов М.П. Австро-руські спомини (1867-1877) // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2-х тт./ редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 2. – С.151-288.
2. Драгоманов М.П. Австро-руські спомини (1867-1877) // Михайло Драгоманов: автожиттєпис / укл., вступ. ст. та добір ілюстр.: І. С. Гриценко, В. А. Короткий, М. В. Томенко. – Київ: Либідь, 2009. – С. 131-314.
3. Драгоманов М.П. [“Австро-руські спомини”, уривки] Wspomnienia M. Dragomanowa. I-III // Kurjer Lwowski. – 1890. – 143, 24 маја. – S. 1-2; №144, 25 маја. – S. 2; № 148, 30 маја.- S. 3-4. – Подається у перекладі І.Франка.
4. Драгоманов М.П. Автобиографическая заметка; добавление к автобиографической заметке, писанное для г.Leon Sichler в начале февраля 1889 г. //Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С. 39-79.
5. Драгоманов М.П. Автобіографічна замітка М. Драгоманова [1883 р., березень 22(3 квітня)] // Літературно-публіцистичні праці : у двох томах / редкол.: О. І. Дей, О. Є. Засенко (голова), О. Я. Лисенко. - Київ : Наук, думка, 1970. - Т. 1. – С. 39-68.
6. Драгоманов М.П. Автобіографічна замітка : дод. до “Автобіографічної замітки” //Михайло Драгоманов : автожиттєпис / уклад., вступ. ст. та добір ілюстр. : І. С. Гриценко, В. А. Короткий, М. В. Томенко. – Київ : Либідь, 2009. – С. 77-130.
7. Драгоманов М.П. Автобіографія // Самі про себе : автобіографії видатних українців ХІХ ст. / ред. Ю. Луцький ; УВАН в США. – Нью-Йорк, 1989. – С. 115-145.
8. Драгоманов М.П. Автобиография М. Драгоманова // Былое. - 1906. - №6.-С.182-213. – [Перша частина автобіографії, написана у 1883 р., продовження написане у 1889 р].
9. Драгоманов М.П. Автобіографія М. П. Драгоманова. 1841-1889 //Михайло Петрович Драгоманов. 1841-1895. Єго юбилей, смерть, автобіографія і спис творів.Зладив і видав М. Павлик. - Львів, 1896. – С. 327-379. – [У кінці дата: Женева, 22 марта 1883]. - Фонд НБ НПУ.

10. Архів Михайла Драгоманова. Т. 1 : Листування Київської старої громади з М. П. Драгомановим (1870-1895 рр.). – Варшава, 1938. - 442 с. - [Листування М. П. Драгоманова з В. Б. і В. І. Антоновичами, П. І. і В. С. Житецькими, В. Л. Беренштамом, О. Ф. Кістяківським, Т. Г. Лебединцевим, М. В. Лисенко, О. І. Лоначевським-Петруняком, М. Старицькими, Є. К. Тригубовим, Ю. Ю. Цвітківським та ін.].
11. Anthologie des litteratures europeennes du Xle au XXe siecle. – Paris : Nacheffe, 1995. - 702 с.
12. Apologie des Saint Maixentais // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. - Львів: Накладом Наук. товариства імені Шевченка, 1899. - Т. 3. - С. 98-100.
13. Драгоманов М.П. Біда // Житє і слово. - 1895. - Т. 4. - Кн. 4. - С 27-31. – [Доповнення на с. 30, 31 І. Франка. - Підп.: І.Ф.].
14. Драгоманов М.П. В справі відносин українців до російської літератури : (листи до редакції “Зорі”) // Зоря. – 1889. - № 8. - С. 143-144; № 9. - С.158-159; № 10. – С. 174-175; № 11. - С. 191-192.
15. Драгоманов М.П. Вибрані листи [до М. Бучинського, В. Навроцького, П. Лаврова, І. Франка, до “Старої громади”, до Ю. Яворського, Ом. Огоновського] // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 2. – С. 445-554.
16. Драгоманов М.П. Вибрані праці : у 3 т., 4 кн. Т. 2. Фольклористика. Літературознавство / М. П. Драгоманов. - Київ : Знання України, 2007. - 439 с. – Фонд НБ НПУ.
17. Драгоманов М.П. Вибрані праці : у 3 т., 4 кн. Т. 3. Літературознавство / М. П. Драгоманов. - Київ : Знання України, 2007. - 299 с.
18. [Висвітлення 30-літнього ювілею Михайла Петровича Драгоманова на сторінках часопису «Народ»]. Властивий ювілей. Промови на Ювілею М.Павлика і І. Франка. Дарунки] // Народ. – Львів, 1895. - 1-15 січня (№1/2). – С.7-14.
19. W redakciju “ Przeglądu Społecznego” // Przeglądu Społeczny. - [Львів], 1887. – Roczn. 2. zeszyt. 5. – S. 447-448.
20. W redakciju “ Przeglądu Społecznego” // Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1887-1895. – Львів, 1908. – С. 89-90.

21. Драгоманов М.П. Галицько-руська література після А. Н. Пипіна // Зоря. – 1880. - №6-7, 9-10; 1881. - №3-10.

22. Драгоманов М.П. Галицько-руське письменство (передне слово до “Повістей” Осипа Федьковича). - Львів, 1876. - 38 с. – Фонд НБ НПУ ; [Федькович О. Повісті. – Київ, 1876. – С. I-LVI. - Огляд творів галицьких письменників Шашкевича, Федьковича та багатьох інших, аналізує мову письменників та сприйняття їх читачами].

23. Драгоманов М.П. Галицько-руське письменство // Драгоманов М. П. Вибрані праці : у 3 т., 4 кн. Т. 3. Літературознавство / М. П. Драгоманов. - Київ : Знання України, 2007. – С. 43-94.

24. Драгоманов М.П. Галицько-руське письменство // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х тт./ М. П. Драгоманов; редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С.309-348.

25. Драгоманов М.П. Гильфердинг о малорусах в славянстве и сербохорваты о малорусской поэзии // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С.483-490.

26. Громада : українська збірка, впорядкована Михайлом Драгомановим. - № 4. – Женева : печатня "Работника" й "Громади", 1879. - 382 с. - М. П. Драгоманову належать : *Добавка од впорядчика (Хиба російської й української печаті про мужицьке життя)*. – С. 34-36. Підп.: М. Драгоманов. - Примітка та “Уваги впорядчика” до праці : Вовк Ф. К. Т. Г. Шевченко і його думка про українське життя. – С. 37-95

27. Драгоманов М.П. Два малорусских “фабло” и их источники : почерк из истории общей сравнительной литературы) // Вестник Европы. - 1887. - Кн. 7. - С. 323-351. - [Подп.: КГ].

28. Драгоманов М.П. Два українські "фабльо" та їх жерела: нарис із історії загальної порівняльної літератури" // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. - Львів: Накладом Наук. т-ва імені Т.Шевченка, 1900. - Т. 2. – С. 66-94. – Поправки : Т. 3. - С. 358-359.

29. Драгоманов М.П. Двадцятип’ятилітні роковини смерті Т. Шевченка і галицькі народовці // Rurjer Lwoweki. - 1866. - №62

30. Драгоманов М.П. Двадцятип’ятилітні роковини смерті Т. Шевченка і галицькі народовці // Praga. – 1866. – Ч. 3-4.

31. Драгоманов М.П. Двадцятип'ятилітні роковини смерті Т. Шевченка і галицькі народовці // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х тт./ редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 2. – С.148-150.

32. Драгоманов М.П. Дворянська жена // Житє і слово. - 1895. - Т. 3, кн. 2. – С. 268-272. – [Приміт. на 271 с підп.: І. Ф. Один варіант записав І. Франко, с. 272].

33. Драгоманов М.П. Добавление к автобиографической заметке, писаное для господина Leon Sichler в начале февраля 1889 года // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2-х тт./ редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С.69-79.

34. Драгоманов М.П. З Австро-руських споминів // Виїмки з української народної літератури. Ч. 3. Виїмки з народного письменства ХІХ в. від смерті Тараса Шевченка / уложив Олександр Барвінський. – 4-те перероб. вид. – Львів, 1922. – С. 154-162.

35. Драгоманов М.П. З італійської й французької літератури про народну словесність : відповідь д. Ів. Франкові) / подав М. Возняк // Первісне громадянство та його пережитки на Україні : примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна передісторія, народна творчість в соціологічному освітленні : наук. щорічник / за ред. К. Грушевської. – Киев, 1926. – Вип. 1/2. – С. 118-122.

36. Драгоманов М.П. З книги "Шевченко, українофіли і соціалізм" // Світова велич Шевченка: збірник матеріалів про творчість Т. Г. Шевченка: в 3-х т. - Київ, 1964. - Т. 1: Т. Г. Шевченко у вітчизняному дожовтневому літературознавстві. – С. 136-138.

37. Драгоманов М.П. З приводу статті д. Франка: "Шевченко героєм польської революційної легенди" // Житє і слово. - 1894. - Т. 2, кн. 4. - С 159-160.

38. Драгоманов М.П. З роздумів М. Драгоманова про українську літературу другої половину ХІХ ст.. // Історія України : документи : матеріали : посібник / уклад., комент. В Короля. – Київ, 2001.- С. 214-215.

39. Драгоманов М.П. З статті “До питання про малоруську літературу” // Юрій Федькович в розвідках і матеріалах / [упоряд. і приміт. Г. І. Гуменюк, А. П. Коржу пової, Ф. П. Погребенника та ін.]. – Київ, 1958. – С. 40-41.

40. Драгоманов М.П. З книги "Шевченко, українофіли і соціалізм" // Світова велич Шевченка: збірник матеріалів про творчість Т. Г. Шевченка: в 3-х т. - К., 1964. - Т. 1: Т. Г. Шевченко у вітчизняному дожовтневому літературознавстві. – С. 136-138.

41. Драгоманов М.П. Замітка з приводу статті д. Франка : “Шевченко героєм польської революційної легенди” // Житє і слово. - 1897. - Т. 2, кн. 4. – С. 159-160.

42. Драгоманов М.П. Замітки про слов'янські релігійні та етичні легенди / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство – Т. IV / М. Драгоманов; зладив М. Павлик // Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Львів : Друкарня НТШ, 1907. – Т. X. – С. 197–399.

43. Драгоманов М.П. Изучение народной словесности в Великой и Малой Руси //Карпаты. – Ужгород, 1876. - № 18, 15/3 мая ; № 19, 22/10 мая.; № 21, 5 червня/24 мая.

44. Драгоманов М.П. Из історії вірші на Україні : критичний врибок М. Драгоманова //Ватра : літ. збірник / видав Василь Лукич. - Стрий, 1887. - С 122-129.

45. Драгоманов М.П. Из історії вірші на Україні : критичний врибок М. Драгоманова //Драгоманов М. Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Зладив М. Павлик. – Т. 3. – Львів : Накладом Наук, товариства імені Шевченка, 1906. – С. 108-116.

46. Драгоманов М.П. Из наукової спадщини / редкол.: В. П. Андрущенко, В. П. Бех, Г. І.Волинка, О. С. Падалка, В. Ф. Погребенник (відп. секретар, упоряд. та прим.). – Київ: Знання України, 2010. – Кн. 1: Політологія. Культурологія. – 595 с.

47. Драгоманов М.П. Интерес галицько-руської літератури : уривок // Народ. - 1893. - № 10, 22 трав. - С 90-91; № 12-13, 1 лип. - С. 110-113; № 14, 15 лип. - С. 124-126; № 16,15 серп. - С. 157-162. - [Підп.: М. Гордієнченко. З приміт. ред. перед початком статті. - У кінці дата: 15 іюня 1892].

48. Драгоманов М.П. Интерес галицько-руської літератури (уривок) // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2-х тт./ редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 2. – С.401-402.

49. Драгоманов М.П. Іще про українські народні оповідання у французькій мові // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. - Львів: Накладом Наук. т-ва імені Т.Шевченка, 1900. - Т. 2. – С. 178-181.

50. Il movimento letterario ruteno in Russia e Gallizia (1798-1872) // Rivista Europea. – Firenze, 1873. – Vol. 1. – P. 476-489; Vol. 2. – P. 63-90.

51. Драгоманов М.П. К вопросу о следах великорусского богатырского эпоса в Малороссии: письмо к О. Ф. Миллеру) // Древняя и новая Россия :

иллюстрированный ежемесячный исторический сборник. - 1875. - Т. 3, № 9. - С. 91-96.

52. Драгоманов М.П. К вопросу о следах великорусского богатырского эпоса в Малороссии: письмо к О. Ф. Миллеру. – (Укр. мовою) // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. – Львів : Накладом Наук. т-ва імені Т.Шевченка, 1899. - Т. 1. - С 88-94. – [Поправки : Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. – Львів : Накладом Наук. т-ва імені Т.Шевченка, 1906. - Т. 3. - С. 355].

53. Драгоманов М.П. К вопросу об "оскудении" литературы и о столичной печати и провинции // Молва. - 1876. - № 36.

54. Драгоманов М.П. К вопросу об "оскудении" литературы и о столичной печати и провинции // Драгоманов М. Политические сочинения /под ред. И. М. Гревса и Б. А. Кистяковского. - Москва, 1908. - Т. 2. - С. 1-19.

55. Драгоманов М.П. К истории вирши на Украине: (критичний уривок) //Ватра: літ. зб. / вид. В. Лукич. – Стрий, 1887. – С. 122-129.

56. Лист Тургенева І. С. про галицько-руські літературні справи / подав і пояснив Михайло Драгоманов // Зоря. – 1885. - №21, 1 листоп. - С. 248-249.

57. Драгоманов М.П. Листи до Івана Франка і інших, 1881-1886 / видав [уклад., авт. передм. та приміт.] І. Франко. – Львів : Накладом Укр.-руської видавн. спілки ; [Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського], 1906-1908. – (Літ.-наук. б-ка Укр.- руської видавн спілки ; Сер. 1). – Ч.1: 1881-1886. – 1906. - 260 с. – [7] с.; Ч. 2 : 1887-1895. –1908. – VI, 431, [8] с.– (Літ.-наук. б-ка Укр.- руської видавн. спілки ; Сер. 1, ч.104/105). - Фонд НБ НПУ.

58. Драгоманов М.П. Листи до Івана Франка і інших. 1881-1888. – Львів, 1906. - 266 с.

59. Драгоманов М.П. Листи до Івана Франка і інших. 1887-1896 / Видав І. Франко. - 2-ге вид.- Б. м. , 1915. - 14 с.

60. Драгоманов М.П. Листи до Івана Франка і інших. 1887-1896 / Видав І. Франко. - К.: Криниця, 1917. - 123 с.

61. Драгоманов М.П. Листи до Івана Франка і інших. 1887-1896 / видав І. Франко. – Львів : Укр.- руська Вид. Спілка, 1908. – 438 с. – Фонд НБ НПУ.

62. Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну – витяги // Хрестоматія критичних матеріалів про нову українську літературу. Т. 1 / упоряд. С. М. Шаховський. – Київ , 1940. - С. 436-438.

63. Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С.428-482.
64. Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну // Історія української літературної критики та літературознавства : хрестоматія : у 3 кн. : навч. посіб. Кн. 2 / упоряд. П. М. Федченко. – Київ, 1998. - С. 73-76.
65. Листування І. Франка та М. Драгоманова (1871-1895) / І. Франко, М. Драгоманов. – Київ : ВУАН, 1928. - 510 с.
66. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / І.Франко, М. Драгоманов / Львівський національний університет імені І. Франка ; редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич, Б. Якимович ; НАНУ. – Львів : Львівський національний університет імені І. Франка, 2006. - 560 с.
67. Драгоманов М.П. Литературно-общественное движение в Галиции //Дело : журн. лит.-полит. – 1982. - № 10.
68. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: в 2-х т. – Київ: Наук. думка, 1970. – Т. 1 : Із змісту: Романченко І.С. Михайло Драгоманов – літературний критик, с. 5-36 [Висвітлення теми « М. Драгоманов у взаємозв'язках з І.Франком»]
69. Драгоманов М.П. Литературное движение в Галиции : стаття М. Т-ва // Вестник Европы. - 1873. - Т. 5, кн. 9. - С. 240-268; Кн. 10. - С. 681-717.
70. Драгоманов М.П. Литературное движение в Галиции // Политические сочинения / под ред. И. М. Гревса и Б. А. Кистяковского. - Москва, 1908. - Т. 1: Центр и окраины. - С. 343-417.
71. Драгоманов М.П. Литературное движение в Галиции //Драгоманов М. Із наукової спадщини / М. Драгоманов; редкол.: В. П. Андрущенко, В. П. Бех, Г. І. Волинка, О. С. Падалка, В. Ф. Погребенник (відп. секретар, упоряд. та прим.). – Київ : Знання України, 2010. – Кн. 1: Політологія. Культурологія. – С. 409-490.
72. Драгоманов М.П. Література російська, великоруська, українська і галицька //Правда. - 1873. - № 4. – С. 158-165; № 5. - С. 189-196; № 6. - С. 221-226; № 16. - С. 559-564; № 17. - С. 590-595; № 18. - С. 621-631; № 19. - С. 652-659; № 20. - С. 682-690; №21. - С. 706-718; 1874. - № 1. - С. 20-28; № 2. - С. 59-69; № 4. - С. 155-163; № 5. - С. 203-211; № 6. - С. 259-268; № 7. - С. 295-308; № 8. - С. 337-342; № 9. - С. 380-386; 1875. - № 1. - С. 20-28; № 2. - С. 59-69; № 3. - С. 107-116; №4. - С. 155-163; № 5. - С. 203-211. - Підп.: Українець.

73. Драгоманов М.П. Література російська, великоруська, українська і галицька // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С.80-220.

74. Драгоманов М.П. Література російська, великоруська, українська і галицька. - Львів, 1973. - Ч. 1. - 62 с.; 1974. - Ч. 2. – 75 с.

75. Драгоманов М.П. Література російська, великоруська, українська і галицька // Історія української літературної критики та літературознавства : хрестоматія : у 3 кн. : навч. посіб. Кн. 2 / упоряд. П. М. Федченко. – Київ, 1998. - С. 29-46.

76. Драгоманов М.П. Література російська, великоруська, українська і галицька // Драгоманов М. П. Вибрані праці : у 3 т., 4 кн. Т. 2. Фольклористика. Літературознавство / М. П. Драгоманов. - Київ : Знання України, 2007. – С. 151-325.

77. Драгоманов М.П. Література українська, заборонена російським урядом (переклад з французького). – Львів : З друкарні Товариства імені Шевченка, 1878. - 39 с.– (Дрібна бібліотека. II).

78. Драгоманов М.П. Література українська, заборонена російським урядом (переклад з французького) // Тисяча років української суспільно-політичної думки = One thousand years of ukrainian social and political thought : у 9 т.Т.5, кн. 2 (кінець ХІХ-поч. ХХ ст.) /упорядкув. і прим. О. Сліпушко ; ред. тому Ю. Косенко ; редкол.: Т. Гунчак, О. Сліпушко, В. Литвинов та ін. - Київ, 2001. - С.18-39.

79. Драгоманов М.П. Література українська, заборонена російським урядом : (повідомлення, представлене літературному конгресові в Парижі 1878 року) // Україна : антологія пам'яток державотворення Х-ХХ ст. : Дорога до себе : у 10 т. Т. 6 : Змагання за українську ідею (від 60-х років до кінця ХІХ ст.) / упоряд. , передм. Та прим. О. Сліпушко ; редкол. І. М. Дзюба [та ін.]. – Київ, 2008. - С.182-206.

80. Драгоманов М.П. Література українська, проscribeвана урядом російським: справозданє представлене конгресові літературному в Парижі / з фр. переклав Ром[ан] Розм[аран], І. Белей // Правда. - 1878. - № 18-23.

81. Драгоманов М.П. Література українська, проscribeвана урядом російським / Р. Сольчаник, вступ. стаття) // Сучасність. - Мюнхен, 1976. - № 7/8(187/188). – С. 78-102.

82. Драгоманов М.П. Література українська, проscribeвана урядом російським / Р. Сольчаник, вступ. стаття). – Мюнхен, 1976. - 32 с.

83. Драгоманов М.П. Література українська, проscribeвана урядом російським / Р. Сольчаник, вступ. стаття). – Мюнхен, 1978. - 54 с.

84. Драгоманов М.П. Література українська, проscribeвана урядом російським // Драгоманов М. П. Вибрані праці : у 3 т., 4 кн. Т. 3. Літературознавство / М. П. Драгоманов. - Київ : Знання України, 2007. – С. 157-259.

85. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці : у двох томах / редкол. : О. І. Дей, О. Є. Засенко (голова), О. Я. Лисенко. - Київ : Наук. думка, 1970. - Т. 1; упорядкування і примітки І. С. Романченка ; редактор тому О. І. Дей. - 531 с., іл. портр. ; Т. 2. – [упорядкування та примітки І. С. Романченка і В. В. Лисенка ; редактор тому О. Я. Лисенко. - 595 с., іл, портр.]

86. Драгоманов М.П. Малороссия в её словесности / рец. : Малороссия (Южная Русь) в истории её литературы с XI по XVIII век / И. Г. Прыжов. - Воронеж, 1869 // Вестник Европы. - 1870. - Кн. 6. - С. 754-801. - Подп. : П. Т-ев.

87. Драгоманов М.П. Малороссия в ее словесности // Драгоманов М. П. Вибране : "...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні" / М. П. Драгоманов ; упоряд. Р. С. Мішук. - Київ : Либідь, 1991. – С. 5-45. - Рец. на кн.: Малороссия (Южная Русь) в истории ее литературы с XI по XVIII век / И. Г. Прыжов. – Воронеж, 1869.

88. Драгоманов М.П. Малороссия в ее словесности // Драгоманов М. П. Вибрані праці : у 3 т., 4 кн. Т. 2: Фольклористика. Літературознавство / М. П. Драгоманов. - Київ : Знання України, 2007. – С. 3-67. - Рец. на кн.: Малороссия (Южная Русь) в истории ее литературы с XI по XVIII век / И. Г. Прыжов. – Воронеж, 1869.

89. Драгоманов М.П. Малорусская литература в Галичине в 1874 г. // Киевский телеграф. – 1875. - № 44, 45, 48. - [Про журнал «Правда», 1874 і 1875 рр.]

90. Драгоманов М.П. Малорусское литературное движение в 1874 г. // Киевский телеграф. – 1875. - №17, 7 февр. – С. 1-2.

91. Драгоманов М.П. Малорусское литературное движение в 1874 г. // Киевский телеграф. – 1875. - №17, 7 февр. – С. 1-2.

92. Матеріали до історії українського письменства XIX в. III. Лист Михайла Драгоманова до Олександра Кониського (з 26 квітня 1876 р.) / Возняк М. // Життя і мистецтво. - 1920. - № 3. - С 105.

93. Михайло Драгоманов: автожиттєпис /укл. , вступ. ст. та добір ілюстр.: І. С. Гриценко, В. А. Короткий, М. В. Томенко. – Київ : Либідь, 2009. – 444 с.

94. Михайло Драгоманов : вибрані праці. [У 3-х т., 4 кн.] / редкол.: В. П. Андрущенко (гол.), Б. І. Андрусишин, В. П. Бех, Г. І. Волинка, Л. І. Мацько, В. Ф. Погребенник (відп. секретар); упоряд. та примітки В. Ф. Погребенник. – Київ : Знання України, 2007.– Т. 1, кн. 2. Історія. Публіцистика. Політологія. – 272 с.; Т. 2. Фольклористика. Літературознавство. – 439 с. ; Т. 3: Літературознавство. – 299 с. – Фонд НБ НПУ.

95. Михайло Драгоманов: вибрані праці, [у 3-х т., 4 кн.] / редкол.: В. П. Андрущенко (гол.), Б. І. Андрусишин, В. П. Бех, Г. І. Волинка, Л. І. Мацько, В. Ф. Погребенник (відп. секретар); упоряд. та примітки В. Ф. Погребенник. – Київ : Знання України, 2007.– Т. 3 : Літературознавство. – 299 с. – Фонд НБ НПУ.- Т. Шевченко (Іменний показ. на с. 297).

96. Михайло Петрович Драгоманов. 1841-1895. Єго юбилей, смерть, автобіографія і спис творів / упоряд. М. Павлик. - Львів, 1896. - 441 с.+34 с. Із змісту : Автобіографія М. П. Драгоманова. Завершує збірник «Спис творів М. П. Драгоманова» з 1861 по 1895 роки].

97. Драгоманов М.П. Общество (литературное) «Просвіта» в Галиции // Киевский телеграф. –1875. - № 80, 81, 82.

98. Драгоманов М.П. Передне слово до книжки: Іван Франко. В поті чола [Текст] / М. П. Драгоманов // Із наукової спадщини : вибрані праці : у 2 кн. / М. П. Драгоманов ; [передм. В. Ф. Погребенника ; ред. колегія В. П. Андрущенко [та ін.] ; упоряд. та прим. В. Ф. Погребенника]. - Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. - **Кн. 2** : Літературознавство. Мемуари. - С. 345-347.

99. Драгоманов М.П. Передне слово до книжки : Іван Франко. В поті чола // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 2. – С.297-299.

100. Драгоманов М.П. Передне слово до книжки : [Іван Франко. В поті чола. Образки з життя робочого люду. – Львів, 1890] // Історія української літературної критики та літературознавства : хрестоматія : у 3 кн. : навч. посіб. - Кн. 2 / упоряд. П. М. Федченко. – Київ, 1998. - С. 68-71.

101. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895) : [у 8 т.] / М. Драгоманов, М. Павлик ; зладив Михайло Павлик. – Чернівці : Видав Л. Когут ; Друк. «Руської Ради», під зарядом І. Захарка, 1910-1912. – Т. 2 . – [М. Павлик і І.Франко до М. Драгоманова]. - С.287-289, 293-294, 314-317; Т. 4. – С. 82.

102. Драгоманов М.П. По вопросу о малорусской литературе (панславизм, панрусизм и панмалоруссизм). – Вена : В болгарской типографии І. С.

Ковачева, 1876. –XIV. - 66 с. - *Приложение: Гильфердинг о малоруссах и Славянстве и сербохорваты о малорусской поэзии.* - С. 54-61. P.S. [*Постскриптум*]. - С. 63-65.

103. Драгоманов М.П. По вопросу о малорусской литературе // Драгоманов М. Политические сочинения / под ред. И. М. Гревса и Б. А. Кистяковского. - Москва, 1908. - Т. 2. - С. 153-199.

104. Драгоманов М.П. По вопросу о малорусской литературе // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С. 349-396.

105. Драгоманов М.П. По вопросу о малорусской литературе // Історія української літературної критики та літературознавства : хрестоматія : у 3 кн. : навч. посіб. Кн. 2 / упоряд. П. М. Федченко. – Київ, 1998. - С. 59-64.

106. Драгоманов М.П. По вопросу о малорусской литературе // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / уклад. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. – Київ, 2003. - С.269.

107. Драгоманов М.П. По вопросу о малорусской литературе // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / уклад. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. –Київ, 2005. – С.269.

108. Политические сочинения / под ред. проф. И. М. Гревса и Б. А. Кистяковского. - Т. 1. Центр и окраины. - Москва, 1908. - XXXII, 486 с.- [Кистяковский Б. М. П. Драгоманов. Его политические взгляды, литературная деятельность. - С. IX-XXXV]. - [*Із змісту: Передмова Б. Кістяковського «М. П. Драгоманов. Его политические взгляды, литературная деятельность и жизнь».* – *Литературное движение в Галиции. – Литературно-общественная партия в Галиции.*

109. Поправки до біографії [М. Драгоманова] // Житє і слово. - 1894. -Т.І, кн. 2. - С. 288-289. – [Поправки до статті І. Франка "Михайло Петрович Драгоманов"].

110. Про думу "Про бурю на Чорнім морі" // Житє і слово. - 1894. - Т.1. - Кн. 2. - С. 302-303. - Рец. праці І. Франка "Розбір думи про бурю на Чорнім морі", друк. у журн. "Житє і слово", 1894, т. 1, кн. 2.

111. [Рецензія] / прим. І. Франка // Етнографічний збірник. –Львів, 1898. – Т. 5. – С. 117-120. - Рец. : Три пісні із збірки О. Бодянського.

112. Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. – Львів : Накладом Наук, товариства імені Шевченка, 1899-1907. - Т. 1-4.

113. Rusin do rusinow // Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881-1886. – Львів, 1906. – С. 192-195.

114. Русија и балканско питан е. Од М. Драгоманова. Превод с руского. - Нови Сад. Издан е Николе Марковића, Штампарија А. Пајевића у Новоме Саду, 1877. - XI, 63 с. Переклади ст. М. Драгоманов здійснив Йован Жуєвич. Про нього, а також про автора вступ. Ст. П. Тодоровича див. : Гольберг М. Я. Іван Франко і перший сербський переклад роману І. С. Тургенєва «Новь» // Іван Франко – майстер слова і дослідник літератури. – Київ, 1981. – С. 366-370.

115. Драгоманов М.П. Русские в Галиции : литературные и политические заметки // Вестник Европы. - 1873. - Кн. 1. - С. 115-152; кн. 2. - С. 769-798. - Подп.: М.Т-овъ.

116. Драгоманов М.П. Русские литературные общества в Галиции (корреспонденция «Вестника Европы») / О. П. Драгоманова-Косач, М. П. Драгоманов // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С.221-246.

117. Rusin do rusinow // Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881-1886. – Львів, 1906. – С. 192-195.

118. Драгоманов М.П. Студії народної словесності в Великій і Малій Русі // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. – Львів : Накладом Наук. т-ва імені Т.Шевченка, 1899. - Т. 3. - С 47-58.

119. Драгоманов М.П. Турецкие анекдоты в украинской народной словесности //КС. – 1886. – №2. – С. 209-236. – С. 445-446. – Окр. відб. : Киев, 1886.- 49 с. – Рец.: Франко І. «Киевская старина» / І. Франко // Зоря. – Львів, 1886. – 15 лют. (№4). – С. 65-66. Франко І. Лист до М. Драгоманова 4 січня 1886 р. / І. Франко // Зібр. тв. : у 50 т. Т. 49. Франко. – Київ, 1986. - С. 7-8.

120. Драгоманов М.П. Україна в її словесності // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. – Львів : Накладом Наук. т-ва імені Т. Шевченка, 1899. - Т. 1. - С. 1-47. - [Пісні про звільнення селян в Австрії та Росії, про повстання в Угорщині 1848 р., польське повстання 1863 р.].

121. Драгоманов М.П. Українська література, проскрибована російським урядом. – Львів, 2001. - 94 с.

122. Драгоманов М.П. Українська література, проscribeвана російським урядом : доповідь, зачитана 1878 р. літературному конгресові в Парижі // Українська мова. – 2002. - № 1. - С. 78-102.

123. Українське письменство 1866-1873 років. Недрукована праця М. Драгоманова // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1902. - Т. 20, кн. 10. - С. 1-15; кн. 11. - С. 57-82; кн. 12. - С. 121-143. - З російського переклад М. Павлик] / приміт. І. Франка: кн. 10. - С. 1, 6, 10, 14; кн. 11. - С. 57; кн. 12. - С. 142. - [Праця М.П. Драгоманова написана у кінці 1873 або в початку 1874 років під заг.: *Очерк новейшей литературы малорусского наречия*». Перша її частина друкована у вересневій кн. «Вестника Европы» за 1874 р. з увагою «Окончание будет». Другу частину набрано, але цензура вирізала її й друкувати було неможливо].

124. Драгоманов М.П. Українське письменство 1866-1873 років // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2-х тт. / редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С. 247-308.

125. Драгоманов М.П. Українське письменство 1866-1873 років // Історія української літературної критики та літературознавства : хрестоматія : у 3 кн. : навч. посіб. Кн. 2 / упоряд. П. М. Федченко. – Київ, 1998. - С. 47-59.

126. Українське письменство 1866-1873 років // Драгоманов М. П. Вибрані праці : у 3 т., 4 кн. Т. 2. Фольклористика. Літературознавство / М. П. Драгоманов. - Київ : Знання України, 2007. – С. 326-405.

127. Драгоманов М.П. Українські народні оповідання у французькій мові // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. – Львів : Накладом Наук. т-ва імені Т. Шевченка, 1900. - Т. 2. – С. 173-188.

128. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу / Написав Михайло Драгоманів ; Партія Українських Соціалістів-Революціонерів ; [Переднє слово Івана Франка ; Післямова від ред. Микола Залізник]. - [Львів?] : Наклад і друк партійної друкарні, 1915. - 121 с.

129. Драгоманов М. П. Листи до Ів. Франка і інших : 1881-1886 / М. Драгоманов ; Видав Іван Франко. - Львів : Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1906 (з друкарні Наукового товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського). - 11, [1], 260, [10] с.

130. Драгоманов М. П. Старі хартії вільності : Історичні нариси / Мих. Драгоманов ; [Прим. Ів. Франка]. - Вид. 2-ге. - Київ : Видавництво "Ранок", 1907 (Друкарня Барського). - 84 с.

131. Драгоманов М. П. Старі хартії вільності [Текст] : Історичні нариси / Мих. Драгоманов ; [Прим. Ів. Франка]. - 2-ге вид. - Київ : Видавництво "Ранок",

1907 (Друкарня Барського). номер вид.: № 11 - 84 с.

132. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли й соціалізм. - 2-ге вид. [з передмовою І. Франка]. – Львів : Наклад Укр.-руської видавничої спілки, 1906. - XI, 163 с. – [Драгоманов М. Переднє слово. - С. III-XI].

133. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли і соціалізм / з передмовою і примітками А. Ніковського. - 3-є вид. – [Київ: Т-во “Криниця”; Друк. В. П. Бондаренко та П. Ф. Гніздовського, 1914.] – X., 184 с.

134. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли й соціалізм / з передмовою і примітками А. Ніковського.- 4-є вид. – [Київ: Вид.Т-во “Криниця”; Друк. В. П. Бондаренко та П. Ф. Гніздовського.] – X., 1917.- 184 с.

135. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли і соціалізм // Вибрані твори : збірка політичних творів / з приміт. і за заг. ред. Павла Богацького. – Прага ; Нью-Йорк : Накладом укр. поступових товариств в Америці, 1937. – Т.1. – С.162-192.

136. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли і соціалізм // Світова велич Шевченка : зб. матеріалів про творчість Т. Г. Шевченка : в 3 т. Т. 1: Т. Г. Шевченко у вітчизняному дожовтневому літературознавстві / вступ. стаття, упоряд. та приміт. М. П. Комишанченка. - Київ, 1964. – С. 136-138.

137. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли й соціалізм // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2-х тт./ редкол.: О. І. Дей [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970. – Т. 2. – С. 7-133.

138. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли і соціалізм // Драгоманов М. П. Вибране : "...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні" / М.П. Драгоманов ; упоряд. Р. С. Мішук. - Київ : Либідь, 1991. – С. 327-429.

139. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли і соціалізм // Історія філософії України : хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русін, А. К. Бичко [та ін.].– Київ, 1993. – С. 375-378.

140. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли й соціалізм // Тисяча років української суспільно-політичної думки = One thousand years of ukrainian social and political thought : у 9 т.Т.5, кн. 2 (кінець ХІХ-поч. ХХ ст.) /упорядкув. і прим. О. Сліпушко ; ред. тому Ю. Косенко ; редкол.: Т. Гунчак, О. Сліпушко, В. Литвинов та ін. - Київ, 2001. - С.258-262.

141. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли й соціалізм : (уривки) // Україна : антологія пам'яток державотворення Х-ХХ ст. : Дорога до себе : у 10 т. Т. 6 : Змагання за українську ідею (від 60-х років до кінця ХІХ ст.) / упоряд.,

передм. та прим. О. Сліпушко ; редкол. І. М. Дзюба [та ін.]. – Київ, 2008. - С. 352-357

142. Драгоманов М.П. Шевченко, українофіли й соціалізм // Філософія як рефлексія духу : хрестоматія / Л. Рижак ; МОН України ; ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 2009.- С. 425-443.

143. Драгоманов М.П. Ще раз "Бесіда" О. А. Мончаловського : [з додатком] // Народ. - 1894. - № 7-8, 1-15 квітня. - С. 99-107. *Відгук : Франка І. Я. Етимологія і фонетика в южно-руській літературі / Іван Франко //Збір. тв. : у 50 т. Т. 29 / І. Франко. – Київ, 1981. – С. 166.*

144. Архів Михайла Драгоманова. Т. 1. Листування Київської старої громади з М. Драгомановим (1870-1895 р.р.) / [Прим. склав Г. Лазаревський]. - Варшава : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1937. - 442, [3] с., 5 арк. іл. : портр. ; 25 см см. - (Праці Українського наукового інституту = Prace Ukraińskiego Instytutu Naukowego = Travaux de L'Institut Scientifique Ukrainien ; т. 37) (Серія праць Комісії дослідження українського руху = Seria prac Komisji dla badań ruchu ukraińskiego = Série de travaux de la Commission d'étude du mouvement national ukrainien ; кн. 1). - (в м. пер.) :На обкл. дата: 1938.

145. Михайло Драгоманов і українське національне відродження : тези доп. і повідомлень Респ. наук.- конф. молодих вчених, присвяченої 150-річчю з дня народження Михайла Петровича Драгоманова (Київ, 22-23 травня 1991 р.) / Респ. Асоціація українознавців, Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1991. - 124 с. – *Зміст : Комзюк Л.Т. До питання про критичну оцінку В. І. Леніним деяких аспектів ідейної спадщини М. П. Драгоманова. – С.4-5; Томенко М. В. Політичні доктрини Михайла Драгоманова і Дмитра Донцова в контексті ідеологічного становлення нових політичних організацій і партій України. – С. 6-9; Терлецький В.В. М. П. Драгоманов і К. Д. Ушинський в поглядах на українську народну школу. – С. 9-12; Кугутяк М.В. Політична програма М. Драгоманова, М. Павлика, С. Подолинського (1880). - С. 12-14; Гудзь В. В. М. П. Драгоманов про національно-визвольний рух. – С. 15-17; Хабатюк І. Ю. Ідеї федерації у творчості М. П. Драгоманова. – С. 17-19; Круглашов А.М. М. П. Драгоманов про співвідношення еволюції та революції у суспільно-політичній боротьбі. – С. 19-22; Чмихов М.О. Золоті кольори давньої символіки українців. – С. 23-25; Пиріг П.В. Погляди М. П. Драгоманова на проблеми розвитку історії України. – С.25-28; Верба І. В. М. П. Драгоманов про українсько-російські державно-політичні відносини другої половини XVII ст. – С. 28-30; Пришляк В. В. Історичні події 30-х років XVIII ст. на Україні в інтерпретації М. П. Драгоманова. – С. 30-32; Казьмирчук Г.Д., Куліковська Г.М. Я. Я. і М. П. Драгоманови : перегуки долі. – С. 33-36; Бармак М. В. Еволюція федеративної концепції М. П. Драгоманова. – С. 35-37; Полещук Т.С. М. П. Драгоманов про «східну кризу» 1875-1878 рр. – С. 37-39; Єкельчик С. О. Іван Лисяк-Рудницький як дослідник спадщини М. П. Драгоманова. – С. 39-41; Рафальський О.О. Громадсько-політична і наукова діяльність М.П.Драгоманова у Київському*

університеті. – С. 41-43; Лутаєв А. О. М. П. Драгоманов і український громадський рух в першій половині 70-х років XIX століття; Світленко С.І. М.П.Драгоманов і А. І. Желябов. – С. 46-48; Ковба Ж.М. Роль М. П. Драгоманова в історії становлення та розвитку національного книгарства. – С. 48-50; Савченко Г.О. М. П. Драгоманов і М. Ф. Сумцов. – С. 50-52; Горошко С. І. М. П. Драгоманов –спадкоємець кирило-мефодіївців. – С. 52-55; Добржанський О. В. Про полемічні статті М. П. Драгоманова на сторінках газети «Буковина». – С. 55-58; Катренко А. М. Київська громада і М. П. Драгоманов у їх листуванні. – С. 58-59; Дровозюк С. І., Дровозюк Л. М. Деякі теоретичні та практичні аспекти просвітницької діяльності М. П. Драгоманова. – С. 61-63; Майборода С. В. (КДП) Просвітницька діяльність М. П. Драгоманова. С. 64-66; Парипа М. П. М. П. Драгоманов і видавнича політика Старої Громади. – С. 66-69; Коломоєць Ю. І. Видавнича діяльність М. П. Драгоманова в еміграції. – С. 69-71; Чернихівський Г. І. Діяльність Кирило-Мифодіївського товариства в оцінці М. П. Драгоманова. – С. 71-73; Чернихівський Г.І. Педагогічні погляди М. П. Драгоманова. – С. 73-75; Швецов Ю. В. М. П. Драгоманова у Софійському університеті. – С. 75-77; Квіт С. М. Роль М. П. Драгоманова в українському самоусвідомленні галицьких русинів. – С. 77-79; Карпо В. Л. Вплив ідей М. П. Драгоманова на розвиток демократичного руху у Східній Галичині в 70-90-х рр. XIX ст. – С. 79-81; Соловійова Ю.В. Публіцистичні виступи М. П. Драгоманова на сторінках газети «С.-Петербурзькі весті». – С. 81-83; Стельмах С. Л. Історія народної освіти на Україні в публіцистичних працях М. П. Драгоманова. – С. 83-86; Буряк В. Д. Драгоманівська концепція наукової специфіки фольклору і проблема збереження образного генофонду фольклорної пам'яті українського народу (на матеріалі сучасного фольклору півдня України). – С. 86-88; Верьовкін В.В. Вплив творчості М.П.Драгоманова на революційних письменників Західної України (20-30-ті рр.. XX ст.). – С. 88-90; Хропко В. П. (КДП) М. П. Драгоманов і журнал «Правда». – С. 90-92; Окунькова К.М. Проблеми української культури в творчості Михайла Драгоманова – фольклориста і літературознавця. – С. 92-95; Тищук Т.В. М. П. Драгоманов і М. Л. Старицький (до питання про громадські, творчі, особисті контакти). – С. (5-97; Пазенко О. А. Вплив М. П. Драгоманова на театральну діяльність М. Старицького. – С. 97-99; Дрофань Л.А. Михайло Драгоманов і Олена Пчілка. – С. 99-101; Продан І. М. М. Драгоманов та І. Франко. – С. 101-102; Кир'янчук Б. М. Вплив М. Драгоманова на художню систему І. Франка (на матеріалі соціально-психологічних повістей). – С. 102-104; Грицай С.Я. М. Драгоманов і проблеми демократизації української літератури у другій половині XIX ст.. – С. 104-107; Гузар О. В. До проблеми мовознавчої концепції М. Драгоманова. – С. 107-110; Лупейко О. В. Михайло Драгоманов і Микола Шаповал. – С. 110-112; Кузь В. Г., Пащенко Л. І. Педагогічна діяльність М. П. Драгоманова. – С. 112-114; Зайченко В. І. Проблеми освіти і виховання в педагогічній публіцистиці М. П. Драгоманова. – С. 114-117; Палій В. П. Високоморальна особистість М. П. Драгоманова і його вплив на розвиток української культури. – С. 117-119. Потульницький В. А. Ідея прогресу в політичній спадщині М. Драгоманова. – С. 120-122.

Твори Івана Франка про Михайла Драгоманова

146. Франко І. Автобіографічні матеріали // Франко І. Твори в двадцяти томах. Т.1. – Київ: Держлітвидав, 1955. – С. 9-45. – Автобіографія з листа до М. Драгоманова 1890 р. – *Автобіографія, написана для Ом. Огоновського. – Дещо про себе самого. – Промова ювілейному святі 1898 р. – Промова на банкеті під час ювілейного свята 1898 р. – Автобіографія, написана для лексикону Гердера. 1909 р.*

147. Франко І. Автобіографія // Хрестоматія критичних матеріалів про нову українську літературу /упоряд. С. М. Шаховський. – 2-е вид. – Київ-Харків: Рад. школа,, 1948. –Т. 2, - С. 128-136.- *«Автобіографія» надрукована в листі Франка до М. Драгоманова 26 квітня 1890 р. Передрукована в зб. оповідань «В поті чола. Образки з життя робучого люду». - Львів, 1890.*

148. Франко І. Анархісти і комуністи (з книжечки п. з «Що таке поступ?») / др. Іван Франко // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1921. – 26 мая (чис. 122). – С. 4. – *«До анархістичних поглядів якийсь час прихилився й наш славний учений Михайло Драгоманов».*

149. Будівничий української державності : хрестоматія політологічних статей Івана Франка / упоряд. Д. Павличко. – Київ:[Киево-Могилянська академія, 2006. – 638 с. – *Із змісту : [Промова на ювілеї М. П. Драгоманова]. – С. 133-141 ; Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова. – С.585-600; Михайло Драгоманов. Пропащий час. Українці під Московським царством (1654-1876). – С. 617-619. Про М. Драгоманова. – С. 26, 120, 127, 145, 174-175, 224, 254, 269, 296, 310, 322-324, 331-332, 335, 338, 341, 346, 349-351, 353-357, 365-366, 369-370, 372, 379, 381, 395, 397, 450, 452, 495, 562, 566, 574, 598-600, 607.*

150. Франко І. // ЛНВ. – Львів, 1900. – Т. 10, кн.4. – С. 55-56. – Рец. на кн.: Бачинський, Ю. О. Україна irredenta / Юліан Бачинський. – 2-ге вид. - Львів : Накладом авт., Друк. В. А.Шийковського, 1900. - 185 с. - *Стосунки, листування Ю. Бачинського і М. Драгоманова (С. 3-6).*

151. Франко І. Болгарські праці М. Драгоманова / І. Франко // Народ. – Львів, 1891. - №15-16. – С. 225-228; № 19. – С. 258-262; 1892. - №11-12. – С. 155-157.

152. Франко І. Болгарські праці М. Драгоманова // Франко І. Зібрання творів, у 50-ти тт. - Київ, 1986. - Т. 46, кн. 2: Історичні праці (1891-1897). – С. 24-42.

153. Франко І. Будучність. суспільно-політична часопись для українського народу (1899, №1-3) / І. Франко // ЛНВ. – Львів, 1899. - Т. 7, кн. 8. – С. 125-127. - *І. Франко критикує «Переднє слово» у 1-му номері газети «Будучність» (Львів) щодо стану і розвитку української національної ідеї, звертає увагу на невірне тлумачення редакцією поглядів М.Драгоманова.*

154. Франко І. В десяти роковини смерті Михайла Драгоманова / І. Франко // ГГ. – Львів, 1905. – 22 черв. (№22). – С. 173-174.

155. Франко І. Я. Вибрані твори у 3 т. Т. 3. Літературознавство. Публіцистика / І. Франко ; упоряд. та ред. О.Баган. – Дрогобич : Коло, 2004. – 690 с. - *Взаємини М. Драгоманов та І. Франка. – С. 6-7, 10, 13, 15.*

156. Франко І. Вибрані статті про народну творчість / І. Франко; упоряд. О. Дей. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. – 292 с. – *М. Драгоманов – фольклорист. – С. 238-239.*

157. Франко І. Я. Відривок з листу Ів. Франка до М.Драгоманова / Іван Франко // В поті чола : образки з життя робочого люду /написав Іван Франко ; [передм. М.Драгоманова]. – Львів, 1890. – С. IV –XVI. Також : Твори : в 30-ти т. Т. 1. Оповідання / Іван Франко. – Харків, 1924. – С. 171-190.

158. Франко І. Д-р Остап Терлецький : (спомини і матеріали) / Іван Франко // ЗНТШ. – Львів, 1902. – Т. 50, кн. 6. – С. 1-64. Окр. вид.: [Львів, 1902]. – 64 с. - *Значення М. Драгоманова у формуванні світогляду О. Терлецького. – С. 25-29, 32-33, 38-42, 44-45. 47, 53, 56.*

159. Franko I. Dragomanow o kwestji polskiej / I. Franko // Kurjer Lwowski. – 1896. – 15 sierp. (№ 226). - S. 1; 16 sierp. (№227). – S. 3. *а невірне* *Основою для статті стало листування М.Драгоманова з представниками польських політичних партій.*

160. Франко, І. Я. Еміль Золя : життєпись / І. Я. Франко // Світ. – Львів, 1881. – 10 лют. (32). – С.35. *На думку І.Франка, статтями в «Друзі» (1876 р.) М. Драгоманов уперше звернув увагу галичан на новітні європейські течії.*

161. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних / І. Франко // Зоря. – Львів, 1883. - № 6. – С. 92-94 ; № 7. – С.113-114 ; №9. – С. 144-146. - *Оцінка фольклористичних праць М. Драгоманова.*

162. Франко І. З історії української молодіжи в Галичині 1871-1884 / І. Я. Франко // ЗНТШ. – Львів, 1903. – Т. 55, кн. 5. – С. 1-3. - *У цих матеріалах згадується про перебування М. Драгоманова у Львові.*

163. Franko I. Z pogrzebu Dragomanowa/ I. Franko // Kurjer Lwowski. – 1895. – 27 czerwca (№ 176). - S.3. - *Про спроби австрійської влади Перешкодити І.Франку та М.Павлику побувати на похороні М.Драгомановау Софії. М.Павлик , переборовши всі перешкоди, поклав вінок на могилу вченого.*

164. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Показчик купюр / Іван Франко ;[НАНУ, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, Львів. віддділ. Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка]. – Київ : Наукова думка, 2009. - 336 с. – *М. Драгоманов на «вилучених сторінках» творів І. Франка.* – С. 5, 167, 179-180, 183-184, 189, 242, 252, 273, 275, 283, 285, 291, 318.

165. Франко І. «Киевская старина» / І.Франко // Зоря. – Львів, 1886. - № 4. – С. 65-66. *Обговорюються праці М.Драгоманова, опубліковані під псевдонімом П.Кузьмичевский.*

166. Франко І. Я. Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва / І. Франко // Світ. – Львів, 1882. – 25 трав. (№ 16/17). – С. 304. - *На думку І.Франка, у «Правді» М.Драгоманов першим поставив питання про необхідність узгодженої програми популярних видань.*

167. Франко, І. Леся Українка : [літературно-критична студія з портретом] / І. Франко //ЛНВ. – Львів, 1898. – Т. 3, ч. 2. – С. 6-27. - *Про взаємини Лесі Українки з дядьком (М. Драгомановим).* – С. 15.

168. Франко І. Листування І.Франка і М. Драгоманова / І. Франко, М. Драгоманов. – Київ : Всеукр АН, 1928. - 508 с. – (Матеріали для культурної і громадської історії Західної історії / Коміс. Західної України ВУАН ; т.1). - *Листування охоплює період 1877-1895 рр.*

169. Франко І. Літературні і критичні замітки / І. Ф.[псевд.] // Світ. – Львів, 1881. – 10 берез.(№3). – С. 59-60. - *До п'ятиріччя українського видання «Громади» в Женеві. Внесок М.Драгоманова.*

170. Franko I. Memorial Dragomanowa ? / Dr. I. Fr [псевд.] // Kurjer Lwowski. – 1896. – 27 sierp. (№ 238). - S.2.

171. Франко І. Микола Васильович Ковалевський : кілька споминів і листів на пам'ять десятиліття його смерті / І. Франко // ЛНВ. - Київ-Львів, 1908. – Т. 41. – С. 124-138. - *М. Ковалівський як пропагандист і прихильник поглядів М.Драгоманова, який постійно допомагав йому матеріально.*

172. Франко І. Михайло Драгоманов. Пропаший час. Українці під московським царством (1654-1876). З передмовою Михайла Павлика. – Львів, 1909 [Рец.] // Рад. літературознавство. – 1959. - №3. - С. 110-112. - *Басс І.*

Неопублікована рецензія рецензія І. Франка // Рад. літературознавство. – 1958. - №3. - С.111-112.

173. Франко І. Михайло Павлик : замість ювілейної силуетки / І. Франко // ЛНВ. – Львів, 1905. – Т. 29, кн. 2. – С. 160-186. - *Подається генеза взаємин М. Драгоманова з М. Павликом та І. Франком. – С. 160-161, 164, 168-171, 174, 177-179, 184, 186.*

174. Франко І. Михайло Петрович Драгоманов / І. Франко //ЖіС. – Львів, 1994. – Т.1, кн. 1. – С. 148-152.

175. Франко І. Михайло Петрович Драгоманов : [некролог] / І. Франко //ЖіС. – Львів, 1995. – Т.4, кн. 4. – С. 160.

176. Франко І. Михайло Петрович Драгоманов : [некролог] / І. Франко // Народ. – Львів, 1895.- 1-15 лип. (№ 13/14. – С. 216.

177. Франко І. Михайло П. Старицький / І. Франко // ЛНВ. – Львів, 1902. – Т. 18, ч. 2. – С. 43-67, 126-138. *Про взаємини М. Драгоманова та М. Старицького. – С. 50-51, 56-66, 127, 131.*

178. Франко І.Я. Молода Україна. Ч. 1 Провідні ідеї й епізоди / І. Франко. – Львів : Накладом Укр. – руськ. Видав. спілки, 1910. – VI, 143 с. – (Писання Івана Франка, №6). *Бачення І.Франком постаті М. Драгоманова. – С. 3, 12, 18-24, 26, 28-30, 44, 48-53, 104, 112, 144.*

179. Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / написав Іван Франко. – Львів : Накладом Укр.- руськ видав. спілки; Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, під зарядом К. Бернарського, 1910. – 444 с. - *Місце М. Драгоманова в історії української літератури. – С. 64, 69, 71, 73, 98, 112-113, 121-122, 127-128, 178-189, 198, 229, 237, 239-241, 243-244, 247, 290, 312, 351, 355-356, 359, 361, 365-366, 372.*

180. Franko I. O prof. Dragomanowie / I. Franko // Kurjer Lwowski. – 1891. – № 59. - S. 3-4. *Відповідь уряду Болгарії на ноту уряду Російської імперії в справі М. Драгоманова.*

181. Франко І. Олександр Мик[олайович] Пипін / І.Франко // Світ. – Львів,1881. – 10 берез.(№3). – С.55-58. *М.Драгоманов про Пипіна.*

182. Франко І. Основи суспільності : повість /І. Франко // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1943. - 22 квітня (чис. 77). – С. 2, 4. – *І. Франко згадує М. Драгоманова як прихильника лібералізму.*

183. Франко, І. Передмова / І.Франко // Листи до Ів. Франка і інших [Х/ 1] 1881-1886 / Михайло Драгоманов ; видав [уклад., авт.. передм. та приміт.] Іван Франко. – Львів, 1906. – С. 3-11.
184. Франк І. Передмова / І.Франко // Листи до Ів. Франка і інших [Ч. 2] 1887-1895 / Михайло Драгоманов ; видав [уклад., авт. передм. та приміт.] Іван Франко. – Львів, 1908. – С. III-VI.
185. Франко І. Переднє слово / Іван Франко // Шевченко, укаїнофіли й соціалізм / М. Драгоманов. – 2-ге вид. – Львів, 1906, - С. III-XI.
186. Франко І. Я. Переднє слово / Іван Франко // Чудацькі думки про українську національну справу / М. Драгоманов. – 2-ге вид. – Львів, 1892. – С.3.
187. Франко І. Переписка М. Драгоманова з М. Бучинським / І. Франко ; зладив М. Павлик // Хроніка НТШ. – Львів, 1907. - № 32, вип. 4. – С. 10. - *Зміст реферату І.Франка, прочитаного на засіданні Філологічної секції НТШ.*
188. Франко І. Пісня про правду і неправду / Іван Франко //Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1906. – Т. 70, кн. 2. – С. 5-70. - *М. Драгоманов як фольклорист.*
189. *Франко І. Поза межами можливого / І. Франко // ЛНВ. – Львів, 1900. – Т. 10, кн.10. – С.6-8.- Політичні погляди М. Драгоманова і реакція на них у Галичині.*
190. Франко І. Посвята Михайлові Петровичу Драгоманову : «Тобі мій труд!» / І. Франко // Фавст : трагедія : в 2 ч. Ч.1 / Й. В.Гете ; з нім. пер. і пояснив І. Франко. – Львів, 1882. – С. III-IV.
191. Крушельницький А. Про житіє Михайла Драгоманова / Антін Крушельницький, Іван Франко // Вибрані твори українських письменників.[Т.] 2/3. – Львів, 1912. – С. IX-XVI.
192. Франко І. Про Толстого //Іван Франко Про російську літературу. – Львів: Вільна Україна, 1947. – С. 162-199. – (Лист Франка до Драгоманова, де Франко переказує легенду Толстого зх. Його книги «Чем люди живы» та ін..)
193. Франко І. Промова д-ра Івана Франка / І. Франко // Михайло Петрович Драгоманов, 1841-1895 : єго юбилей, смерть, автобіографія і спис творів: с портретом небіжчика / зладив [з передм. та приміт.] і видав М. Павлик. – Львів : Коштом Українців ; Друк В. Манецького, під управою В. Годака, 1896. – [10], 442, XXXIV, [6] с. : портр. – Окр. матеріали пол., фр., рос., іт., болгар.,нім. – Деякі поправкий додаток : с. [1-6] в кінці кн. – Бібліогр. : Спис праць М.П.Драгоманова : с. I – XXXIV.

194. Franko I. Postepy panslawizmu / I. Franko // Kurjer Lwowski. – 1888. – 14 marca (№ 74). – S. 1. *Окреслюються погляди М. Драгоманова на проблему панславізму.*

195. Франко І. // Збір. тв. : у 50 т. Т. 37. Літературно-критичні праці (1906-1908) / І. Франко. – Київ, 1982. – С. 249-251. – Рец. на кн.: Павлик М. Драгоманов и галицкие «радикальные» русофилы : письмо в редакцию / М. Павлик // Галичанин. – Львов, 1912. – 28 сент. (№ 219). – С.2-3; 29 сент. (№220). – С. 2-3; 30 сент. (№221). – С. 1-2; 2 окт. (№222). – С. 1-2.

196. Франко І. // ЛНВ. – Львів, 1907. –Т. 38, кн. 6. – С. 547-548; Франко, І. Збір. тв. : у 50 т. Т. 37 / І. Франко. – Київ-Львів, 1982. – С. 249-251. – Рец. на кн.: Павлик, М. Михайло Драгоманов і його роля в розвої України / написав і видав М. І. Павлик. – Львів : Друк еУділова, 1907. – VI, 91 с.

197. Franko I. Rębacz / I. Franko // Przegląd społeczny. - Lwów, 1886. - T2, № 9. – S. 233-239.

198. Франко І. Рубач : (присвячую пам'яті Михайла Драгоманова) : оповідання / І. Франко // Сім казок / І. Франко. – Львів, 1900. - С.3-14. *Te same : Rębacz // Przegląd społeczny. – Lwow, 1900. – T. 2, № 9. - S.233-239.*

199. Franko I. «Swobodnaja Rossija», I-II / I. Franko // Kurjer Lwowski. – 1889. – № 61. - S. 2; № 65. – S. 5-6. *Про журнал Свободная Россия», що виходив у Женеві під редакцією В.Бурцева і В. Дебагорія- Мокрієвича за участю М.Драгоманова.*

200. Франко І. Стереотипове видання «Кобзаря» Т.Шевченка / І.Франко // Зоря. – Львів, 1886. – № 15/16. - С. 271. *Про підготовку М.Драгомановим видання творів Т.Шевченка у Женеві.*

201. Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова / І.Франко // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1906. –Т. 35, кн. 8 (серп.)– С. 226-240.

202. Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова (з Літ.-наук. вісника. – Львів, 1906. – Т. 35, кн. 8 (серп.)) / І.Франко //Свобода. – Джерсі-Сіті, 1940. – 14 листоп. (чис. 266) – С. 4.

203. Франко І. Твори [В 30-ти томах]. – Харків: Рух, 1924-1929. – Т. 1: Оповідання. – 1924. – 208 с., портр. – Із змісту: Додатки : Відривок з листа Ів. Франка до М. Драгоманова. – Уваги (Передруковується «Переднє слово М. Драгоманова до збірки «В поті чола», 1890. – 320 с.).

204. Франко, І. Твори [В 30-ти томах]. – Харків: Рух, 1924-1929. – Т.20. Вибрані листи / Ред. тома Копиця Д.Д.- Київ, 1956. – 810 с. –Із змісту: В том увійшли листи за роки 1874-1875, 1877-1908 та ін. Адресати листів (за хронологією): В.Давидяк, М. Драгоманов та ін.

205. Franko, I. Uniwersytety w Rosji. I - IX/ I. Franko // Kurjer Lwowski. – 1888. – № 197. - S. 3-4. *М. Драгоманов і університетське питання в Російській імперії.*

206. Франко, І. Твори [В 20-ти т. Т. 1. Автобіографічні матеріали, оповідання / Іван Франко ; ред. П. С. Козланюк, Д. Д. Копиця. – Київ: Держлітвидав, 1955. – 436 с. – *Автобіографія І. Франка з його листа до М. Драгоманова. – С. 11-46.*

207. Франко І.Я. І. Я. Франко про заслуги М. Драгоманова у піднесенні національної свідті українського народу //Хрестоматія з історії України :XIX – початок XX століття : навч. посіб. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. /упоряд. В.Г.Сарбей. – Київ, 2000. – С.146-148.

208. Франко, І. Я. Шевченко героєм польської революційної легенди / Іван Франко. – Львів : [Накладом Укр. - Руської видавн. спілки] ; Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1901. – 72, VI с. – (Літ. –наук. б-ка [Укр. - Руської видавн. спілки]/ відп. за ред. В. Гнатюк ; ч.19). *Т. Шевченко в оцінках М.Драгоманова. – С. 3-6, 31.*

209. Франко І. Шевченкознавчі студії /І.Франко ; упоряд. М. Гнатюк. – Львів : Світ, 2005. - 471 с. – Із змісту: Передне слово [до видання : Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм. – Львів, 1906]. – С. 367-373.

210. Франко, І. Ювілей 30-літньої літературно-наукової праці М.Драгоманова обходили д. 17 декабря 1894 р. руські радикали у Львові / І.Ф. [псевдо.] //Життя і слово. – Львів, 1995. – Т.3, кн. 1. – С.156.

211. Konyski, O. Zarysy ruchu literackiego rusinów / O. Konyski // Ateneum. – Warszawa, 1885. – Czerwiec – Sierqien. Рец.: Франко І. // Зоря. – Львів, 1885. - № 19. – С.227 ; Франко І. Зібр. тв. : у 50 т. Т.26 / І.Франко. – Київ, 1980. – С.356.

212. Франко і Самостійна Україна // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1943. – 28 трав. (чис.103). – С. 2. – *Відмінність поглядів І. Франка і М. Драгоманова щодо українського національного питання.*

213. Znany uczony I publicysta... // Kurjer Lwowski. – 1887. - 10 sierp. (№220). – S. 5. *Ймовірно, І.Франко про роботу М.Драгоманова над «Історією української літератури».*

214. Wezwanie prof. Dragomanowa na Katedre w bulgarskim uniwersytecie // Kurjer Lwowski. – 1889. – 19 paźdz. - S. 3. Вірогідно, замітка написана І.Франком. В ній йдеться про неприхильне ставлення уряду Російської імперії до запрошення М.Драгоманова на кафедру Вищого училища (Софія).

Коментуючі книги та статті про М. Драгоманова та І. Франка

215. Александрова М. В. Погляди на культуру та цивілізацію в українській філософській думці кінця ХІХ - поч. ХХ ст. (на прикладі концепцій М. Драгоманова, І. Франка та В. Вернадського / М. В. Александрова // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2003. - № 591-1. – С. 25-29.

216. Андрущенко В. П. Історичні обрії Михайла Драгоманова : монографія / В. П. Андрущенко, М. А. Журба ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. - Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. - 447 с. – *Зміст* : Андрущенко В. П. Михайло Драгоманов: доля мислителя на тлі історичної доби / В. П. Андрущенко, М. А. Журба. - С. 21-82; Андрущенко В. П. У пошуках універсального наукового методу / В. П. Андрущенко, М. А. Журба. - С. 82-158; Андрущенко В. П. Проблеми всесвітньої історії у працях М. П. Драгоманова / В. П. Андрущенко, М. А. Журба. - С. 158-248; Андрущенко В. П. Історія України у наукових студіях мислителя / В. П. Андрущенко, М. А. Журба. - С. 248-337.

217. Андрущенко В. Михайло Драгоманов – відомий і невідомий (передне слово) / В. Андрущенко, В. Погребенник // Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: наук. зб. до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. Андрущенко, ...Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 3-8. - *Драгоманов і Франко*.

218. Андрущенко В. Михайло Драгоманов в освітянському просторі України і Європи: історія і сучасність / В. Андрущенко // З історії наукових студій викладачів НПУ імені М. П. Драгоманова (до 185-річчя НПУ ім. М. П. Драгоманова, 100-річчю кафедри теорії та історії педагогіки (циклової комісії з педагогіки в КІНО – 1920 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; авт.: Л. П. Вовк, О. С. Падалка, О. В. Вознюк, Я. О. Вовк; редрада: В. П. Андрущенко, Г. М. Торбін, І. Г. Ветров, О. С. Падалка, В. Л. Савельєв, О. В. Потильчак, Л. Л. Макаренко; рец.: М. Б. Євтух, Ю. Д. Руденко, О. А. Лавриненко: [Андрущенко В. П. «Передне слово», с. 6-20]. – 2-е вид, допов.– Київ : СПД Чалчинська Н.В., 2019. – С.199-210. – (Драгоманов і Франко, С. 201, 209).

219. Андрущенко В. Спадщина малознаного Михайла Драгоманова – політолога й культуролога / В. Андрущенко, В. Погребенник

220. Артемова Л.В. Педагогічні ідеї Михайла Драгоманова, Івана Франка, Лесі Українки // Історія педагогіки України : підручник для студ. вищ. навч. закл. /Л.В.Артемова. –Київ, 2006. – С. 182-204.

221. Багалій Д. І. Іван Франко як науковий діяч / Д. І. Багалій. – Україна. – Київ, 1926. – Кн. 6. – С. 21-42. – *Вплив М. Драгоманова на формування світогляду І. Франка.*

222. Баган О. Змагання титанів і епох : (до теми «Іван Франко і Михайло Драгоманов») / О. Баган // *Визвольний шлях.* – Київ, 2006. - №7/8. – С. 62-68.

223. Бажинов І. Д. Невідома стаття М. Драгоманова про І. Франка / І. Д. Бажинов // *Слово і Час.* – 1991. – № 9. – С. 13–17.

224. Баран С. З моїх спогадів про Івана Франка / С. Баран // *Свобода.* – Джерсі-Сіті ; Нью-Йорк, 1953. – 13 черв. (чис.129). – С. – 2. – *«...На тодішню формацію його [Франка] політичного світогляду мав великий вплив М. Драгоманів...».*

225. Басс І. І. Іван Франко : біографія / І. І. Басс. – Київ : Наукова думка, 1966. – 256 с. - *М. Драгоманов на сторінках біографії І. Франка.* – С. 55-56, 67, 72-73, 88, 110, 115, 123-124, 129, 132-136, 139-140, 144-145, 147, 150, 153.

226. Басс И.И. Иван Франко. Биография / И. И. Басс. - Москва : Гос. изд-во худож. литературы, 1957. – 351 с.

227. Басс І. І. Неопублікована рецензія І. Франка / І. І. Басс // *Радянське літературознавство.* – Київ, 1958. - №3. – С. 110-111. – *Рецензія І. Франка на працю М. Драгоманова «Пропавший час. Українці під Московським царством (1654-1876).*

228. Бех В. Мовний дискурс соціального розвитку : драгоманівська спадщина і сучасність / В. Бех // *Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. Андрущенко, ...В. Бех, О. Падалка, Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова.* – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 209-217.- (Драгоманов і Франко, С.209,211, 216).

229. Білецький О. Велике оновлення /О.Білецький // *Літературна газета.* – 1956. – 26 січня, №4. – *Згадується про «теорію міграцій», за якою більшість фольклорних сюжетів виходила з Індії, і що одним з представників цієї теорії був М.Драгоманов, а І. Франко виступав проти цієї теорії.*

230. Білецький О.І. Іван Франко : життя і творчість / О. І. Білецький, І. І. Басс, О. І. Кисельов ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. – 358 с. – *Вплив М. Драгоманова на галицьку молодь загалом та І. Франка зокрема.*

231. Білобородов О.А. Пам'яті учителя / О. Андрович [псевдо.] //Листи до Ів. Франка і інших. [Ч. 2]. 1887-1895 / М. Драгоманов ; [видав (уклад., авт. передм. та приміт) Іван Франко. – Львів, 1908.- С. 418-423.

232. Білокінь С. Із практики поекземплярного дослідження українських совецьких видань / Сергій Білокінь // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2008. – Вип. 16. – С. 223-236. – Про монографію Раїси Іванової (дівоче прізвище Картель, літературний псевдонім – Іванченко) «Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України». – С. 232-234.

233. Білоус О. Г. Світогляд Івана Франка / О. Г. Білоус ; Т-во для поширення політичних і наукових знань УРСР. – Київ, 1956. – 52 с. – *Листи до М. Драгоманова автор розглядає як одне з джерел вивчення світогляду І. Франка.*

234. Білоштан Я. До літературно - сценічної історії драми Івана Франка «Украдене щастя» / Я. Білоштан // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 1. – Львів, 1948. – С. 153-165. - *Згадується листування І. Франка і М. Драгоманова.*

235. Білоштан Я. П. Драматургія Івана Франка / Яків Білоштан. – Київ : Держ. вид-во худож. літ-ри, 1956. – 253 с. – *Становлення І. Франка як драматурга через призму листування М. Драгоманова.*

236. Божков С. Іван Франко в українсько-болгарських літературних зв'язках / С. Божков // Радянське літературознавство. – Київ, 1957. - № 1. – С. 55-61. – *Стосунки М. Драгоманова (в Болгарії) з І. Франком.*

237. Бойко В. Суб'єктивно-соціологічний напрям в українському літературознавстві / В. Бойко // Критика. – Харків, 1929. – №6. - С. 34-58. – *Про початок громадської і літературної праці І. Франка за участю М. Драгоманова.- С. 39, 41-42.*

238. Бостан С. К. Форма правління в українській політико-правовій думці : від Драгоманова до Грушевського / С. К. Бостан //Людиноцентристський вимір в історії права, держави і юридичної думки : до 150-річчя початку наукової діяльності М. П. Драгоманова : матеріали XXVIII Міжнар. іст.- прав. конф., 13-16 черв. 2013 р., Рівне-Луцьк / Міжнар. Асоціація істориків права, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2013.- С. 52-56.

239. Брагінець А. Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка / А. Брагінець. – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1956. – 410 с. - *М. Драгоманов і формування філософських поглядів І. Франка.*

240. Буканов Г. Національна ідея в українському визвольному русі (друга половина ХІХ – ХХ ст.) / Г. Буканов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки: зб. наук. праць. - Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. - Вип. 6. - С.75-79.

241. Буцевицкий В. С. Эволюция политической мысли на землях Западной Украины в ХІХ веке: дис.д-ра полит. наук: 23.00.01 / Киев. гос. ун-т им. Т. Шевченко. – Киев, 1993. - 379 л. –Библиогр.: л. 329-379.

242. Василенко М. Грунтовний, унікальний життєпис Великого Каменяра / М. Василенко // Голос України. – Київ, 2010. – 9 листоп.(№ 210). – С. 21. – *Про стосунки І. Франка з істориком і політиком М. Драгомановим.*

243. Василенко М. Іван Франко : поступ ідеї : монографічне дослідження / Михайло Василенко. – Коломия : Вік, 2010. – 400 с. – *М. Драгоманов – вчитель і наставник І. Франка. – С. 7, 52, 59, 63, 71, 80, 88-89, 123, 143-146, 153, 157, 159-161, 166, 172, 193, 198, 200, 202, 204-207, 211, 216-217, 219, 221, 236, 242, 244.*

244. Василенко М. Г. «Ідеологічно редагована» творча спадщина Івана Франка / М. Г. Василенко // Наук. зап. Ін-ту журналістики / КНУТШ. – Київ, 2005. – Т. 18. – С. 67-75. – *Проблема взаємин М.Драгоманова та І. Франка. – С. 67-68, 70-71.*

245. Васильєв М. Причинок до історії українського руху в Росії /М. Васильєв // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1912. – Т. 108, кн. 2. – С. 147-157. - *Про українські громади в Петербурзі в 80-х рр. ХІХ ст. та їх зносини з М. Драгомановим. Автор подає пояснення листів М. Драгоманова до І. Франка 1881-1886. - С. 147, 149-151.*

246. Верган В. М. Роль І. Франка в українському робітничому русі / В. М. Верган // Народна Воля. – Скрантон, 1956. – 19 черв. – *М. Драгоманов і суспільні рухи на Галичині.*

247. Верган В. М. Таємні документи про Драгоманова та Франка/ В. М. Верган // Народна воля. – Скрантон, 1963. – 30 трав., 13 черв.

248. Верган В. Г. Формування світогляду Івана Франка (в 67 річницю його народин)/ В. Г. Верган // Свобода. – Джерсі-Сіті ; Нью-Йорк, 1953. – 29 трав. (чис.118). – С.2 ; 3 черв. (чис. 121). – С. 2 : 4 черв. (чис. 122) : С. 2 ; 5 черв. – (чис. 123). – С. 2 : 6 черв. (чис. 124). – С. 2. – *Вплив М. Драгоманова на І. Франка.*

249. Вибрані твори українських письменників . [Ч.] 2-3 / Переднє слово написали Антін Крушельницький і др. Іван Франко ; про жите Михайла Драгоманова подав Антін Крушельницький. - [Львів] : Видане Антона Крушельницького, [1912] (3 друкарні Наукового товариства імені Шевченка). - 92, [1] с. : іл.

250. Власов В. С. Історія української культури: від середньовіччя до початку новітньої доби : навч. посіб. до курсу за вибором для 10–11 кл. сусп.-гуманіт. напряму загальноосвіт. навч. закл. / В. С. Власов. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 128 с. – *Про М. П. Драгоманова та І.Франка с. 110-112.*

251. Вовк Л. Освіта у науковій і громадянській доктрині М. П. Драгоманова / Л. Вовк // З історії наукових студій викладачів НПУ імені М. П. Драгоманова (до 185-річчя НПУ ім. М. П. Драгоманова, 100-річчю кафедри теорії та історії педагогіки (циклової комісії з педагогіки в КІНО – 1920 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; авт.: Л. П. Вовк, О. С. Падалка, О. В. Вознюк, Я. О. Вовк; редрада: В. П. Андрущенко, Г. М. Торбін, І. Г. Ветров, О. С. Падалка, В. Л. Савельєв, О. В. Потильчак, Л. Л. Макаренко; рец.: М. Б. Євтух, Ю. Д. Руденко, О. А. Лавриненко: [Андрущенко В. П. «Переднє слово», с. 6-20]. – 2-е вид, допов.– Київ : СПД Чалчинська Н.В., 2019. - С.317-330. (*Драгоманов і Франко. С.317, 325, 328, 329*).

252. Вовк Л. Освіта в науковій і громадській доктрині М.П.Драгоманова / Л. Вовк // Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. Андрущенко, ... Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С.154-163. - *Драгоманов і Франко, с.159, 161, 162*).

253. Возняк М. Велетень думки і праці : шлях життя і боротьби Івана Франка / М. Возняк. - Київ : Держ. вид-во худож. л-ри, 1958. – 403 с. – *М. Драгоманов та І. Франко.*

254. Возняк М. Викриття реакційної суті християнської моралі в «Легенді про святого Маріна / М. Возняк // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 3. – Львів, 1952. – С. 25-30. – *Аналізується листування І. Франка з М. Драгомановим.*

255. Возняк М. До соціалістичного світогляду І. Франка / М. Возняк // Іван Франко : збірник / за заг. ред. І. Лакизи, П. Филиповича, П. Кияниці. – Київ, 1926. – С. 123-179. – *Соціалістичні ідеї, інтерпретовані М. Драгомановим, та їх вплив на І. Франка.* – С. 125-140, 152, 163.

256. Возняк М. До фольклорних занять Івана Франка / М. Возняк // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 1. – Львів, 1948. – С. 15-39. – *Вплив М. Драгоманова на формування фольклористичних зацікавлень молодого І. Франка.*

257. Возняк М. Журнальні плани Франка в р.р. 1884-86 / М. Возняк // Україна. – Київ, 1927. – Кн. 3(22). – С. 17-88. – *Становлення І. Франка – публіциста і М. Драгоманов.* – С. 17-22, 25-33, 38, 42, 45-57, 59-88.

258. Возняк М. З життя і творчості Івана Франка / М. Возняк. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. – 304 с. - *Іван Франко в автобіографічних висловах, с. 3-32; див також «Жовтень».* – 1951. - №4. – С. 75-84.

259. Возняк М. З першого заарештування Івана Франка / М. Возняк // Нові шляхи. – Львів, 1931. – Т. 10, кн. 1. – С. 53-58. – Кн. 2. – С. 176-182. – *М. Драгоманов і становлення І. Франка як громадського діяча.*

260. Возняк М. Знайдений початок листа Ів. Франка до М. Драгоманова 1881 р. / М. Возняк // Іван Франко. Збірник 2-й. – Львів, 1949. – С. 227-230.

261. Возняк М. Іван Франко в автобіографічних висловах / М. Возняк // Жовтень. – 1951. - № 4. – С. 75-84. – *Про свої арешти І. Франко розповів у листах до М. Драгоманова та в оповіданні «На дні».*

262. Возняк М. Іван Франко в добу радикалізму / М. Возняк // Україна. – Київ, 1926. – Кн. 6(20). – С. 115-163. – *Радикальні ідеї М. Драгоманова і І. Франка.*

263. Возняк М. Іван Франко – популяризатор передової російської літератури / М. Возняк. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1953. – 58 с. – *Погляди І. Франка та М. Драгоманова на російську літературу.* – С. 7-8, 23-24, 29-30, 34-35, 37-38, 40.

264. Возняк М. Листи Івана Франка до Климентії Попович / М. Возняк // Іван Франко. Збірник 3-й. – Львів, 1952. – С. 5-6. – *Використовуються відомості з листа І. Франка до М. Драгоманова (1883).*

265. Возняк М. С. *Нариси про світогляд Івана Франка* / М. С. Возняк. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1955. – 195 с. - *Вплив М. Драгоманова на формування світогляду І. Франка.*

266. Возняк М. Недопущення Івана Франка до доцентури у Львівському університеті : відгук М. Драгоманова на цю подію у листуванні з М. Павликом та І. Франком / В. Возняк // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 1. – Львів, 1948. – С. 43-63.

267. Возняк М. Ненадрукована стаття Ів. Франка («Формальний і реальний націоналізм : кілька уваг до 9 та 10 випусків «Правди») / М. Возняк // Назустріч. – Львів, 1936. – 1 черв. (№ 11 (59)). – С. 2-4. – У статті І. Франка розглядаються питання ставлення М. Драгоманова до українсько-російських культурних взаємин та російської літератури.

268. Возняк М. Пам'яті Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону) / М. Возняк. – Відень : Накладом Союзу Визволення України, 1916. – 95 с. – *Спільна праця М. Драгоманова й І. Франка на громадському та літературному ґрунті.* – С. 11-14, 17, 24, 25, 26, 35.

269. Возняк М. «Слово о полку Игореве» в переспіві Івана Франка (1873 р.) / М. Возняк // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 3. – Львів, 1952. – С. 5-6. – *Відомості про автобіографію І. Франка, підготовлену на прохання М. Драгоманова.*

270. Возняк М. С. Титан праці / М. С. Возняк. – Львів : Вільна Україна, 1946. – 93 с. – *М. Драгоманов та І. Франко.*

271. Возняк М. Тринадцять листів Ів. Франка до Ол. Кониського / М. Возняк // Життя й революція. – Київ, 1927. - № 4. – С. 84-98; №5. – С. 233-242. – *Франкове бачення М. Драгоманова.* - №4. – С. 84, 86-89, 93, 95; №5. – С. 236, 239, 241.

272. Возняк М. Франкова переробка драми Кальдерона / М. Возняк // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 2. – Львів, 1949. – С.149-152. – *Про листування І. Франка з М. Драгомановим.*

273. Возняк С. М. Іван Франко – поборник дружби народів / С. М. Возняк. – Київ : знання, 1961. – 44 с. – *М. Драгоманов.* – С. 12, 30.

274. Волинський І. Взаємини Лесі Українки і Михайла Драгоманова / І. Волинський // Тернопіль. – 1991. – № 3. – С. 52–53.

275. Гаврилів Н. Націє- і державотворчі погляди М. Драгоманова, І. Франка та їх вивчення в курсі політології / Н. Гаврилів // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. – Львів, 2006. – Вип. 18. – С. 54-58.

276. Герасим'як І. Г. Деякі аспекти суспільно-світоглядної позиції М. Драгоманова в оцінці І. Франка / І. Г. Герасим'як // Соціально-філософські ідеї Михайла Драгоманова : зб. наук. праць / відп. ред. М. І. Лук ; НАНУ ; Ін-т філософії. – Київ : Наукова думка, 1995. – С. 102-109.

277. Гирич І. М. Грушевський та І. Франко : до історії взаємин / І. Гирич // Український історичний журнал. – Київ, 2006. - №5. – С. 35-67. – *М. Драгоманов у контексті взаємин М. Грушевського та І. Франка.* – С. 35, 37-39, 42-48, 51, 54, 58, 62-63, 67.

278. Гирич І. М. Грушевський та І. Франко : громадське і приватне / І. Гирич // Неопалима купина. – Київ, 2007. - №1/2. – С. 91-123. – *М. Драгоманов на тлі взаємин М. Грушевського та І. Франка.* – С. С. 92-94, 97-103, 109, 119-120.

279. Гирич Ігор Борисович. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ - початок ХХ ст.) : [монографія] / І. Б. Гирич ; [відп. ред. О. Рубльов]. - Київ : Український письменник, 2014. - 496 с. ; 21 см. - (Світло світогляду).

280. Гирич І. Михайло Грушевський та Іван Франко : громадське і приватне / І. Гирич // Франкознавчі студії : збірник наук. праць. – Дрогобич, 2007. – Вип. 4. – С. 590-674. – *Із змісту : Чинник М. Драгоманова у взаєминах вчених.* – С. 603-614; *про М. Драгоманова також: с. 593-594, 596-597, 603-614, 620, 624, 633-634, 666, 669.*

281. Глизь І. Ідея самоврядування у творчості М. Драгоманова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6 : Історичні науки: зб. наук. праць. - Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. - 2010. – Вип. 6: Ювілейний вип. до 175-річчя Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. - С. 43-50.

282. Гнатюк М. До проблеми теорії порівняльно-історичного літературознавства в Україні (ІІ пол. ХІХ – поч. ХХ ст.: М. Драгоманов, І. Франко, О. Колесса) / М. Гнатюк // Філологічні семінари / КНУТШ. – Київ, 2006. – Вип. 9: Національні моделі порівняльного літературознавства. - С. 39-46.

283. Гнатюк М. До проблеми теорії порівняльно-історичного літературознавства в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.: М. Драгоманов, І. Франко, О. Колесса) / М. Гнатюк // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців, Чернівці, 26-29 серп. 2002 р. : Літературознавство / Міжнар. асоц. Українців. - Чернівці, 2003. – Кн.1. - С. 117-121.

284. Гнатюк М. І. Іван Франко і проблеми теорії літератури : навч. посібник [для студ. вищих навч. закл.] / М. І. Гнатюк. – Київ : Академія, 2011. – 237 с. (Альма-матер). – М. Драгоманов та І. Франко. – С. 7-8, 10-12, 14-16, 28, 48, 50, 62, 78, 50, 62, 78-79, 110, 126-127, 135-136, 139-140, 159, 167-168, 190, 203, 215-218, 221, 227.

285. Голобородько Я. Мегазірка української меритократії : (до 150-річчя від дня народження Івана Франка) / Я. Голобородько // Вісник НАНУ. – Київ, 2006. - №8. – С. 31-41. – *М. Драгоманов у житті І.Франка.* – С. 32, 34-35, 38.

286. Гольберг М. Я. Іван Франко і українсько-сербські культурні зв'язки / М. Я. Гольберг. – Львів : Світ, 1991. – 141 с. – *Місце М. Драгоманова в історії укр.-сербських зв'язків.* – С. 12-13, 15, 20, 28, 33, 35, 46, 52-54, 57, 65, 78, 90-91, 95-96, 99, 101.

287. Гомотюк О. Ідеї соборності в українознавчих дослідженнях на рубежі ХІХ-ХХ століть / О. Гомотюк // Українознавство / НДІ українознавства. – Київ, 2005. - №2. – С 63-68. – *Діяльність М. Драгоманова, І. Франка, Ю. Бачинського та ін.*

288. Гончаренко О. Український козацький фольклор у науковій спадщині Михайла Драгоманова / О. Гончаренко // Література. Фольклор. Проблеми поетики / КНУТШ. – Київ, 2007. – Вип. 29. – С. 108-118.

289. Горак Р. Іван Франко. Кн. 4. Університет / Р. Горак, Я. Гнатів ; ЛНУ ім. І. Франка ; Львів. Літ.-меморіал. музей І. Франка. – Львів : Вид-во центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 486 с. – *Листи М. Драгоманова спричинили розкол у редакції журналу «Друг».* – *М. Драгоманов та І. Франко.* - С. 58, 74, 83, 89, 99, 120, 174-179, 191-194, 197-202, 239-247, 260-261, 288-289, 291-295, 298-299, 301, 303, 305, 308-311, 314, 317, 321, 333-334, 337, 346, 352-359, 361-363, 367-373, 376-378, 381, 383, 385, 392-394, 401-405, 407-408, 412-413, 420, 422, 425, 448, 450-452, 457, 469.

290. Горак Р. Іван Франко. Кн. 7. Протистояння / Р. Горак, Я. Гнатів ; ЛНУ ім. І. Франка ; Львів. Літ.-меморіал. музей І. Франка. – Львів : Вид-во центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 581 с.: 8 арк. іл. – *Із змісту: Ювілей і смерть Михайла Драгоманова.* - С. 3-32; *Початки суперечки.* – С. 33-62 ; *Звільнення.* – С. 63-99. – *Про М. Драгоманова.* – С. 100, 112-113, 121-122, 125, 138-139, 188-190, 219, 248, 321, 323-324, 329-330, 334-335, 350, 356-358, 361, 436-437, 443, 446, 455, 459, 527-528, 536, 539, 546, 549-550, 554-555, 570.

291. Горак Р. Іван Франко. Кн. 8. Роки страждань / Р. Горак, Я. Гнатів ; ЛНУ ім. І. Франка ; Львів. літ.-меморіал. музей І. Франка. – Львів : Вид-во центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 564 с. – *М. Драгоманов і І. Франко та його оточення.* – С. 31, 93, 187, 243-244, 257, 298, 304, 335, 337, 359-360, 364-366, 368, 370, 373-374, 390, 455, 457, 466, 480-492, 507, 520.

292. Горак Р. Іван Франко. Кн. 9. Катастрофа / Р. Горак, Я. Гнатів ; ЛНУ ім. І. Франка ; Львів. літ.-меморіал. музей І. Франка. – Львів : Вид-во центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 477 с.; 16 с фотогр. - До 150-річчя від дня народження Івана

Франка. – *Листи до І. Франка від Л. Драгоманової, його критика книги М. Павлика «Михайло Драгоманов і його роля в розвою України» (1907 р.). Хвороба Великого Каменяра і примарний «дух Драгоманова», який переслідував його.* – С. 61-62, 65, 72, 177-178, 185, 187, 197, 241-242, 270-277, 285, 300, 327, 361, 362.

293. Горак Р. Іван Франко. Кн. 10, ч. 2. Quo tendis ; У притворі вічності / Роман Горак, Ярослав Гнатів ; ЛНУ ім. І. Франка ; Львів. літ.-меморіал. музей І.Франка. – Львів : Вид-во центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 358 с. – *М. Драгоманов і І. Франко.* – С. 16, 20, 81, 162.

294. Грабович Г. Г. Тексти і маски = Teksts and masks / Г. Г. Грабович. – Київ : Критика, 2005. – 310 с. – *Вплив М. Драгоманова на І. Франка у питанні вивчення Біблії.* – С. 18, 80, 96, 124, 140-141, 303.

295. Гринів О. Українська націологія : ХІХ – початок ХХ століття : історичні нариси / О. Гринів. – Львів : Світ, 2005. – 288 с. – Із змісту: «Україна «irredenta» М. Драгоманова та І. Франка. – С. 180-182.

296. Грицак Я. Й. Драгоманов, Франко і дилема українського соціалізму / Я. Й. Грицак // Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова : зб. наук. пр. / відп. ред. Р. С. Міщук ; АН України ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; Респ. асоц. українознавців. – Київ : Наукова думка, 1991. – С. 75-83.

297. Грицак Я. Й. «...Дух, що тіло рве до бою...» : спроба політичного портрета Івана Франка / Я. Й. Грицак. – Львів : Каменяр, 1990. – 176 с. – *І. Франко та М. Драгоманов у контексті впливу останнього на Галичину.* - С. 43-48, 51, 60, 73-74, 77-78, 88-89, 97, 101-104, 117, 119-121, 123-124, 128, 146, 153-154, 163-164, 171.

298. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886) / Я. Грицак; Укр. наук. ін-т Гарвардського ун-ту ; Ін-т критики ; Ін-т іст. досліджень ЛНУ ім. І.Франка. – Київ : Критика, 2006. – 632 с. – *М. Драгоманов та І.Франко.* – С. 85, 101-102, 120, 123,125, 154, 162-174, 178-184, 186-189, 192, 202, 206-207, 210-212, 214, 221, 228, 231-236, 238-239, 245, 262-264, 288, 296, 317, 319, 327, 348, 350, 360-361, 373. 377. 380, 382, 393, 402-404, 415, 418, 425, 428, 446, 451, 461-462, 464, 473-474, 477, 481, 482, 484-488, 491-492, 496-497, 501-502, 506, 508, 519, 520, 522-523, 531, 537-539, 551, 563-565, 567, 570, 572-577, 608.

299. Грицак Я. Й. Страсті за націоналізмом : історичні есеї / Я. Грицак. – Київ : Критика, 2004. – 343 с. – *М. Драгоманов про еміграцію.* – «Дух Драгоманова», що мучив І.Франка... - С. 75, 115, 160, 259, 339.

300. Грубрин М. Міннеаполіс Мінн. Концерт в пам'ять Івана Франка / М. Грубрин // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1926. – 3 лип. (чис. 153). – С. 3. – *Згадується про вплив М. Драгоманова на І. Франка.*

301. Грушевський О. С. Драгоманов і галицька молодь 1970-х років: (Франко і товариші) / О. С. Грушевський // Україна. – Київ, 1926. – Кн. 6(20). – С. 43-55.

302. Гундорова Т. Іван Франко і масонство / Т. Гундорова // Світогляд / НАНУ, головна астрономічна обсерваторія України. – Київ, 2006. - № 2. – С. 9-20. – *М. Драгоманов та І. Франко. – С. 11, 13-14, 17-18, 20.*

303. Гундорова Т. Франко і Каменяр : гностична драма / Т. Гундорова // СІЧ. – Київ, 2006. - №8. – С. 3-18. – *М. Драгоманов та І. Франко.*

304. Гуфельд В. Перші виступи Франка проти декадентів / В. Гуфельд // Література і мистецтво. – Київ, 1941. - №5. – С. 30-33. - *Використання листування М. Драгоманова з І. Франком. – С. 32.*

305. Даниленко, Віктор Михайлович. В. І. Вернадський: простір життя і думки [Текст] / Віктор Даниленко ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України ; рецензенти: С. В. Кульчицький, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов. - Київ : Академперіодика, 2019. - 351, [1] с. – *Про М. П. Драгоманова на с. 35, 39, 78, 86, 102, 115, 255, 309, 319.; І. Франка на с. 6, 102, 125, 159.*

306. Данилюк І.В. Історія психології в Україні : західні регіони (остання чверть ХІХ – перша половина ХХ ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч.закл. / І. В. Данилюк. – Київ : Либідь, 2003. – 150 с. – *М. Драгоманов як представник українського письменства ; вплив М. Драгоманова на І. Франка. – С. 54, 73.*

307. Дей О. До поглядів Івана Франка на український фольклор / О. Дей // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 1. – Львів, 1948. – С. 167-191. – *Оприлюднюються погляди М. Драгоманова на народну творчість.*

308. Дей О. І. Іван Франко – дослідник народнопоетичної творчості / О. І. Дей ; АН УРСР, Ін-т суспільних наук. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1953. – 92 с. – *Становлення І. Франка – фольклориста відбулося завдяки М. Драгоманову, але намагався «спрямувати Франка на космополітичні позиції». – С. 13, 16, 20, 25, 27, 42, 58, 62-67, 69, 77-79, 83-87.*

309. Дей О. І. Іван Франко і народна творчість / О. І. Дей. - Київ : Держ. вид-во худож. літ., 1955. – 299 с. – *Порівняння поглядів на народну творчість М. Драгоманова і Ф. Франка.*

310. Дей О. І. Журнал «Товариш» : епізод із журналістичної діяльності І. Франка / О. І. Дей // Дослідження творчості Івана Франка. – Київ 1959. – Вип. 2. – С. 103-132. – *Сприяння М. Драгоманова публіцистичній діяльності І. Франка.*

311. Дем'яненко Н. М. «Громадівський соціалізм» М. П. Драгоманова : витоки, сутність, еволюція змісту / Н. М. Дем'яненко // Педагогічні науки : зб. наук. пр.; Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – 2013. – Вип. 1 (57). – С. 96 – 102.

312. Деркач М. Невідома редакція поеми І. Франка «Смерть Каїна» / М. Деркач, А. Скоць // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 8. – Львів, 1960. – С. 5-19. – *Листи І. Франка до М. Драгоманова – джерело вивчення поеми «Смерть Каїна».*

313. Діалог Івана Франка з Михайлом Драгомановим у журналі «Народ» : дискурс прихованої полеміки // Михайлин І. Л. Журналістика як всесвіт : вибрані медіа-дослідження / І. Л. Михайлин. – Харків : Прапор, 2008. – С. 394-404.

314. Дорошенко В. Велич розуму і чину (в десяту річницю смерті І. Франка / В. Дорошенко // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1926. – 3 черв. (чис. 127). – С. 3. – *Автор зазначає, що частково історія Галицької України відображена у роботі М. Драгоманова «Австро-руські спомини».*

315. Дорошенко В. Іван Франко (зі споминів автора) / Вол. Дорошенко // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1952. – 4 черв. (чис. 143). – С. 3. – *«Особливо докучав йому дух Драгоманова, який усе щось йому нашіптував до вуха, мстячися за колишній його виступ у ЛНВ та в передмові до 1-го тому Листування (1906)».*

316. Дорошенко В. Страдницький шлях Івана Франка / В. Дорошенко // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1956. – 22 серп. (чис. 160). – 168). – С. 2; 6 верес. (чис. 170). – С. 2; 24 серп. (чис. 162). – С. 2; 28 серп. 9чис. 164). – С. 2; 30 серп. (166). – С. 2; 1 верес. (чис. 170). – С. 2; 8 верес. (чис. 172). – С. 2; 13 верес. (чис. 175). – С. 2. – *М. Драгоманов та І. Франко : історія взаємин.*

317. Дорошенко В. Чим славний Іван Франко (його заслуги для України / Вол. Дорошенко // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1951. – 31 трав. (чис. 125). – С. 2, 3. – *«...Франко під впливом Драгоманова та європейської літератури (Золя!) став на реальний ґрунт ... Його перша збірка оповідань з галицького народного життя «В поті чола», з прекрасною передмовою М. Драгоманова, зробила велике враження в освічених колах усієї України й стала за зразок молодим письменникам».*

318. Дорошенко І. І. Іван Франко – літературний критик / І. І. Дорошенко. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1966. – 210 с. – *І. Франко і М. Драгоманов. - С. 9, 25, 27-29, 31, 38, 57, 132, 138, 140-141, 178.*

319. Драй-Хмара М. Іван Франко й Леся Українка / М. Драй-Хмара // Життя й революція. – Київ, 1926. – №5. – С. 109-115. – *М. Драгоманов у взаєминах Лесі Українки та І. Франка.*

320. Дудко В. Кілька доповнень / В. Дудко // СІЧ. – Київ, 1992. – № 3. – С. 80-81. – *Доповнення до публікації І. Бажинова «Невідома стаття М. Драгоманова про І. Франка».*

321. Драгоманівець. Нечуване і незрозуміле / Драгоманівець // ГГ. – Львів, 1906. – 13 лип. (№ 47). – С. 3. – *З приводу запрошення І. Франка на вечір «Академічної громади» у Львові на честь М. Драгоманова.*

322. Драгоманова Л. Листи до Івана Франка / Л. Драгоманова // Дзвін. – Львів, 2006. – Число 5/6. – С. 148-156.

323. Дрига І. Драгоманівський паросток у новій болгарській літературі / І. Дрига // Молода нація: Альманах. – 1996. – № 2. – С. 118–131.

324. Дрофань Л. А. Михайло Драгоманов і Олена Пчілка / Л. А. Дрофань // Михайло Драгоманов і українське національне відродження: тези доп. і повідомень Респ. наук. конф. молодих вчених, присвяченої 150-річчю з дня народження Михайла Петровича Драгоманова, Київ, 22–23 травня 1991 р. / за ред. Р. П. Іванової, Л. С. Дем'янівської. – Київ: КДУ, 1991. – С. 99–101.

325. Євшан, М. І. Франко: (нарис його літературної діяльності) / М. Євшан // ЛНВ. – Київ: Львів, 1913. – Т. 63, кн. 9. – С. 269-290. – *Вплив М. Драгоманова на І. Франка.* – С. 272-274, 276.

326. Єсельчик С. Пробудження нації: до концепції історії українського національного руху другої половини XIX ст. / С. Єсельчик. Мельбурн: Ун-т ім. Монаша, Відділ славистики, 1994. – 125 с. – *Із змісту: Український соціалізм. Оцінка поглядів і діяльності М. П. Драгоманова та І. Я. Франка.* – С. 100-121.

327. Єсельчик С. Український соціалізм. Оцінка поглядів і діяльності М. П. Драгоманова та І. Я. Франка / С. Єсельчик // Українофіли = Ukrainophiles: the world of ukrainian patriots in the second half of 19th century: світ українських патріотів другої половини XIX століття / Сергій Єсельчик; [пер. з англ. М. Климчук, В. Наріжна]. – Київ: КІС, 2010. – С. 163-175.

328. Єфремов С. Співець боротьби контрастів: спроба літературної характеристики І. Франка / С. Єфремов. – Київ: Вік, 1913. – 208 с. – *Вплив М. Драгоманова на становлення літературних зацікавлень І. Франка.* – С. 3, 5, 38-43, 45, 195.

329. Жадько В. Михайло Драгоманов – публіцист, редактор, видавець / В. Жадько // Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. Андрущенко, ... Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 173-189. – *Драгоманов і Франко.* – С. 177, 178, 180, 185, 188.

330. Животко А. М. До історії українського радикального часопису «Народ»: (на підставі листування Драгоманова з М. Павликом та І. Франком) / А. Животко // Народознавство: збірник відділу народознавства. – Прага, 1931. – С. 136-170.

331. Житєпись Івана Франка // Джерсі-Сіті, 1916. – 8 лип. (чис. 82). – С. 3. – *Взаємини М. Драгоманова та І. Франка.*

332. Жиленкова І. Основні групи джерел з історії ліберально-демократичного руху України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.- 2004.- Вип. 1.- С. 309-315.

333. Журавська І. Ю. Іван Франко і зарубіжні літератури / І. Ю. Журавська; АН УРСР, Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. – 383 с. – *М. Драгоманов і пізнання І. Франком зарубіжної літератури.* – С. 5-6, 16, 22, 26, 42, 74-75, 82-83, 93, 122, 137, 194-196, 214-217, 341.

334. Журба М. Етнополітична концепція М. Драгоманова у контексті українського національного відродження // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки: Збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.- 2010.- Вип. 6: Ювілейний випуск до 175-річчя Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – С.10-26.

335. Журба М. А. Михайло Драгоманов та його історичні студії: історіографічний дискурс / М. А. Журба // Вісник аграрної історії: збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 15. – С. 28-33.- Бібліогр.: 13 н.

336. Задорецький П. Іван Франко як громадянин: (відчит, виголошений п. Петром Задорецьким на нью-йоркському концерті в честь Івана Франка, що відбувався в суботу дня 26 серпня 1916 року) // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1916. – 31 серп. (чис. 105). – С. 4. – *М. Драгоманов та його вплив на суспільні процеси в Галичині.*

337. Заклинський Р. Громадсько-політичний розвиток Галичини і Іван Франко / Р. Заклинський // Іван Франко: збірник / заг. ред. І. Лакизи, П.

Филиповича, П. Кияниці. – Київ, 1926. – С. 43-122. *М. Драгоманов і становлення соціалістичного руху в Галичині.* – С. 74-76, 106-107, 113.

338. Заклинський Р. Франко як публіцист : проба характеристики : [реферат, відчитаний на академії в честь д-ра І.Франка під час ІІ загального українського студентського з'їзду у Львові, дня 3 липня 1913] / Р. Заклинський // Літературно-науковий вісник. – Київ, Львів, 1913. – Т. 63, кн. 9. – С. 293-316. – *М. Драгоманов як попередник і наставник І. Франка.* – С. 294-297, 299-300, 303, 305, 307, 310, 314-316.

339. Закович М. Релігія і церква у філософській спадщині М.П.Драгоманова / М. Закович // Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. Андрущенко, ...Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 114-124. - *Драгоманов і Франко, с.118.*

340. Заславский Д. Михаил Петрович Драгоманов: критико-биографический очерк / Давид Заславский. – Київ : Сорабкоп, 1924. – 170 с.

341. Заславський Д. Михайло Драгоманов: життя і літературно-дослідницька діяльність / Д. Заславський, І. Романченко. – Київ : Дніпро, 1964. – 200 с.

342. Захарова І. В. Перший український підручник із стародавнього сходознавства / І. В. Захарова, В. Г. Сарбей // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С. 38–44.

343. Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками / упоряд. М. Мольнар, М. Мундяк. – Братислава : Словацьке вид-во худож. літ-ри, 1957. – 692 с. (Статті, матеріали й дослідження до історії чехословацько-українських взаємовідносин: Т. 1). – *Сприяння І. Франка просуванню імені М. Драгоманова на сторінки чеських і словацьких видань.* – С. 284, 344, 355, 434, 436-438, 467-468, 485, 492, 521, 548, 604, 619, 623, 625, 635, 641, 646, 655.

344. Злупко С. Голос сумління : І. Франко про М. Драгоманова / С. Злупко // Франкова криниця. – Трускавець, 1991. – 29 листоп.

345. Злупко С. Іван франко і економічна думка світу/ С. Злупко ; ЛНУ ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – 412 с. – *М. Драгоманов і становлення економічних поглядів І.Франка.* – С.20-22, 27,34, 40, 109, 221, 243, 265-267, 338-339, 345-353, 356-357, 377, 383, 392.

346. Значення М. Драгоманова в освітленню І. Франка // Українська рада. – Львів, 1925. – 21 черв. (№ 19).

347. Іван Франко: бібліографія творів: 1874-1964 / склав М. О. Мороз. - Київ : Наук. думка, 1987. – 521 с. – Про М. П. Драгоманова див. с. 466 : “Драгоманов М. П. “.

348. Іван Франко : дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – 1160 с. – *Із змісту: Денисюк І. Новаторство Франка-прохаїка. – С.7-21 (Франко і Драгоманов), с. 13, 17, 18; Барабаш Ю. Франкові причинки дор української гоголіани. – С.46-53 (Франко і Драгоманов, с. 48, 50, 52); Возняк С. Людина і нація як парадигмальна основа світогляду Івана Франка. – С. 73-79 (Франко і Драгоманов, с.73, 74); Медвідь Ф. Ідея національного поступу у творчості Івана Франка. – С. 80-86 (Франко і Драгоманов, с.81,); Іванишин М. Осмислення української національної ідентичності у творах Івана Франка. – С. 104-112 (Франко і Драгоманов, с. 108, 110, 111); Наконечний А. Іван Франко : від громадівського соціалізму та федералізму до ідеї державної самостійності. – С. 132-142 (Франко і Драгоманов, с. 133, 135, 139); Яртись А. Проблеми державотворення у науково-теоретичній спадщині Івана Франка. – С. 143-150 (Франко і Драгоманов, с. 147); Косик В. Про політичні погляди Івана Франка. – С. 151-161 (Франко і Драгоманов, с. 152); Бунчук О. Погляди Івана Франка на походження держави і права (герменевтичний та компаративістський аспекти). – С. 161-176 (Франко і Драгоманов, с. 174, 175); Карась А. Проблема влади і проект «іншого світу» у поглядах Івана Франка. - С. 176-183 (Франко і Драгоманов, с.177, 178, 179); Каневська Л. «Ното nobilis»: обриси психологічного портрета Івана Франка у дзеркалі мемуаристики. - С.342-349 (Франко і Драгоманов, с. 343); Михида С. Іван Франко: психопоетикальна характеристика. – С.360-368 (Франко і Драгоманов, с. 364, 366); Бичкова Т. Іван Франко – дослідник західноукраїнських рукописних апокрифічних збірників XVII-XVIII ст. – С. 391-400 (Франко і Драгоманов, с. 397); Давидюк В. Фольклористичні методи Івана Франка. – С. 899-911 (Франко і Драгоманов, с. 900, 904, 906, 907, 909, 910); Івашків В. Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша в оцінці Івана Франка. – С. 936-945 (Франко і Драгоманов, с. 939, 942, 943); Сокіл В. Фольклорна проза у науковому доробку Івана Франка. – С. 954-959 (Франко і Драгоманов, с. 954, 955); Хороб М. Фольклорно-міфологічний концепт новели Івана Франка «Мавка». – С. 1002-1009 (Франко і Драгоманов, с.1002).*

349. Іван Франко про Михайла Драгоманова (з книжки «Молода Україна», писаної в 1910-тім році // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1935. – 20 черв. (чис. 142). – С. 2; 21 черв. (чис. 143). – С. 2.

350. Іван Франко проти М. Драгоманова // Авангард. – Коломия, 1937. – 6 черв. (№3). – С. 2.

351. Іван Франко у критиці : західноукраїнська рецепція 20-30-х років ХХ ст. / МоІНУ ; ЛНУ ім. І. Франка ; Ін-т франкознав. ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ ; [упоряд., авт. вступ. слова Микола Ільницький]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 432 с. – У збірнику передруковуються найзнаковіші статті про І. Франка, які висвітлюють непрості взаємини М. Драгоманова та І. Франка і спроби останнього звільнитися від ідейних впливів свого вчителя. М. Драгоманов розглядається в широкому контексті франкознавства. – С. 3, 5, 7, 10-13, 18, 46, 52-53, 60, 65, 73-75, 91-93, 95-96, 98-100, 104, 108-109, 111-112, 114-120, 126, 128, 130-131, 133, 134, 136-150, 152-154, 156, 158-166, 168-169, 171-176, 179-180, 182-189, 188, 217-218, 229, 241-243, 247, 264, 267, 271-272, 277-279, 284-288, 290, 303, 307-308, 331, 345-346, 373, 380, 382-383.

352. Іванова Р. П. Іван Франко і Михайло Драгоманов / Р. П. Іванова // Іван Франко і світова культура: збірник праць. – Київ, 1990. – Кн. 2. – С. 317-323.

353. Іванченко Р. Іван Франко і Михайло Драгоманов / Раїса Іванченко // Пам'ять століть. – Київ, 2007. - № 1. – С. 53-59.

354. Іванченко Р.П. Я повертаю Україні те, що в неї вкрадено. Статті. Нариси. Роздуми / Р. Іванченко. – Київ: Укр. письменник, 2005. – 422 с. – *Іван Франко і Михайло Драгоманов.* – С. 87-94.

355. [Інформація про примірник «Гомерової Одиссеї» і новелу І.Франка «В поті чола» з передмовою М. Драгоманова] // Правда. – Львів, 1890.- Т. 3, вип. 10. – С. 296-304.

356. Історичний календар : [Історія вузу з 1834-2014 року] / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; упоряд. В. О. Жадько ; наук. ред. С. М. Швецова. – Київ, 2015. – 808 с. - *Численні згадки про М. Драгоманова та його родину, а також І.Франка.*

357. Історія української літератури другої половини ХІХ ст./ авт. В. М. Поважна, М. С. Грицай та ін. – Київ : Вища школа, 1986.- 2-ге вид. – 430 с. – *Про М.П.Драгоманована та І.Я.Франка.* - С. 27, 76, 124, 132-137, 185, 204, 241, 331, 342, 410.

358. Історія української літератури ХІХ століття (70-90-ті роки) : підручник : у 2-х кн. Кн. 2 / за ред. О. Д. Гнідан. – Київ : Вища школа, 2003. 575 с. – *Зі змісту: М. Драгоманов у ідейно-творчому житті І.Франка.* – С.58-67.

359. Історія української літературної критики та літературознавства : хрестоматія : у 3 кн. : навч. посіб. Кн. 2 / упоряд. П. М. Федченко. – Київ :

Либідь, 1998. – 351 с. – *Із змісту: Франко І. Я. В десяти роковини смерті Михайла Драгоманова. – С. 287-289.*

360. Казєва О. О. Становлення світоглядних орієнтирів Михайла Драгоманова в умовах суспільної полікультурності II половини XIX ст. / О. О. Казєва // Єдність навчання і наукових досліджень - головний принцип університету : збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів ун-ту за 2010 рік, 9 - 10 лютого 2011 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]. - Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. - С. 133-134.

361. Калениченко, Н. Л. Українська література XIX ст. Напрями, течії : монографія / Акад. наук Української РСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка; відп. ред. П. М. Федченко; рец.: Н. Й. Жук, Д. В. Чалий, П. П. Хропко. – Київ: Наук. думка, 1977. – 315 с. *Про М. Драгоманова та І. Франка с. 202, 259, 266.*

362. Калениченко Н. Л. Українська література XIX ст. Напрями, течії : монографія / Акад. наук Української РСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка; відп. ред. П. М. Федченко; рец.: Н. Й. Жук, Д. В. Чалий, П. П. Хропко. – Київ: Наук. думка, 1977. – 315 с. *Про М. Драгоманова с. 202, 259, 266.*

363. Калинович В.І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів / В. І. Калинович – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1967. – 155 с. - *І. Франко і М. Драгоманов та їх оточення.*

364. «Канадійський Українець». Іван Франко (в десятю річницю смерті) / «Канадійський Українець» // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1925. – 16 серп. (чис. 189). – С. 2. – *Згадується листування І. Франка та М. Драгоманова.*

365. Каспрук А. А. Філософські поеми Івана Франка / А. А. КаспрукН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ: : Наукова думка, 1965. – 190 с. - *Листи І. Франка до М. Драгоманова як джерело вивчення філософських поглядів Каменяра. – С. 10, 12-13, 20, 23, 53.*

366. Качкан В. Великий полтавець європейського штибу / В. Качкан //Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: наук. зб. до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. Андрущенко, ...Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 114-124. - *Драгоманов і Франко. - С. 199, 202, 203, 204.*

367. Кедрин І. Поет поступу / Іван Кедрин // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1950. – 1 груд. (чис. 122). – С. 2. – *Із усіх, що діяли під впливом ворохобницьких*

ідей Драгоманова, що плили зі Швейцарії в Галичину, Франко сам був таким Драгомановим в Галичині...».

368. Кириленко Н.Д. М.П.Драгоманов – предшественник революционного демократизма Ивана Франко / Н. Д. Кириленко // Учен. зап. / Моск. обл. пед. пед. ин-т. – 1969. – Т. 246. – Вып. 14. – С. 36-46.

369. Кирилюк Є. Дрібно-буржуазний соціалізм Івана Франка /Є. Кирилюк // Критика. – Харків, 1932. - №3(50). – С. 36-61. - *Вплив ідеології М. Драгоманова на І. Франка.* – С. 37, 46-47, 55, 61.

370. Кирилюк Є. П. Іван Франко : біографічний нарис / Є. П. Кирилюк.- Київ : Держ вид-во художньої літератури, 1956. – 124 с. – *М. Драгоманов познайомив І. Франка з російською літературою та сприяв його становленню як науковця.*

371. Кисельов, Й. Одвічна дружба. Тема возз'єднання України з Росією в історичній драматургії / Й. Кисельов, - Київ: Рад. письменник, 1954. – 188 с. *Про намір І.Франка написати драматичну трилогію, присвячену Б.Хмельницькому і подіям визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. і план цієї трилогії, викладений у листі Франка до М. Драгоманова від 14.1.1893 р., с. 13-14.*

372. Кисілевський К. / Кость Кисілевський // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1956. – 4 серп. (чис. 148). – С.2; 7 серп. (чис.149). – С. 2; 8 серп.(чис. 150). – С. 2; 17 серп. (чис. 157). – С. 2.

373. Кістяківський Б.О. М. П. Драгоманов і питання про самостійну українську культуру. – М. П. Драгоманов.Його політичні погляди, літературна діяльність і життя // Кістяківський Б. О. Вибране / пер. з рос., упоряд., передмова (с.1-XXII) ; Л. Деренчук. – Київ : Абрис, 1996. - С. 347-372, 275-346.

374. Кистяковский Б. А. М. Драгоманов по его письмам / Б. А. Кистяковский // Русская місьль. – Санкт-Петербург, 1911. – Кн. 9. – С. 132-150.

375. Климась М. Світогляд Івана Франка / М. Климась. – Київ : Держ. вид-во політичної літератури УРСР, 1959. – 349 с. – «...*Твердження буржуазно-націоналістичної критики про вирішальний вплив праць М. Драгоманова на формування світогляду й естетично-літературних поглядів Франка не має підстав...».* – С. 46, 48, 65-66, 107-108, 119, 122-123, 184, 189, 206-207, 228, 232, 287.

376. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки : (у 100-річчя з дня народин) / Ірена Книш. – Вінніпег : Накладом авторки, 1956. – 155 с. – *Погляд М. Драгоманова на жіноче питання.* – С. 7, 37, 45, 48, 50, 63, 73-74,89, 108, 117, 140-141.

377. Коберський К. Тим, що воюють з небіжчиками / К. Коберський // Громадський голос. – Львів, 1930. – 13 груд. (348); 20 груд. (№49). - *Питання взаємин І. Франка та М. Драгоманова.*

378. Кобилецький Ю. С. *Іван Франко : очерк життя і творчості / Юрій Кобилецький ; авториз. пер. с укр. И. Карабутенко. – Москва : Советский писатель, 1960. – 376 с. – М. Драгоманов в житті і творчості І. Франка. – С. 11, 15, 31, 48-49, 117-118, 184, 198, 257, 266, 270, 306-307, 323.*

379. Козар Л. П. Роль українських громад у формуванні теоретико-методологічних засад фольклористики другої половини ХІХ-початку ХХ століття : погляд на проблему / Л. П. Козар // Слов'янський світ : щорічник : до ХVІ Міжнар. з'їзду славістів (Белград, 2018) / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського [та ін.]. - Київ, 2016. - Вип. 15. - С. 151-178. - *Згадка про М. Драгоманова та ін.*

380. Козуб Л. В. Загальноросійський радикально-демократичний (народницький) рух в оцінці М. П. Драгоманова / Л. В. Козуб // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. ІСТОРІЯ. – Київ, 2001. – Вип. 55. – С. 47-51.

381. Колесса О. Наукова діяльність Івана Франка / О. Колесса // Літературно-науковий вісник.- Київ, Львів, 1913. – Т. 63. – С. 260-267. – *Про М. Драгоманова і І. Франка на сторінках 262-263.*

382. Коляда І. А. Михайло Драгоманов. Апостол правди, науки і свободи : біографічний науково-популярний нарис / І. А. Коляда ; Національна академія наук України, Інститут історії. - Київ : Видавництво Інституту історії НАН України, 2016. - 212 с.- (Золоті імена України).

383. Коляда І. Михайло Драгоманов - Апостол правди і науки : (до 150-річчя наукової діяльності М. Драгоманова та 180-річчя заснування Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова). Біографічний науково -популярний нарис / І. Коляда // Історія в школі : наук.-метод. журн. для вчителів. - 2015. - N 1/2. - С. 1-25; N 3/4. - С. 1-8; N 5/6. - С. 10-18; N 7/8. - С. 1-13 ; N 11/12. - С. 1-15.

384. Коляда І. Політичні концепції і прогнози М. Драгоманова / І. Коляда, А. Міліневська // Вісник: зб. наук. статей НПУ ім. М.П. Драгоманова : матеріали звітно-наук. конф. викладачів – Київ, 2006. – Вип. 8. – С. 249-252.

385. Коляда І. Поняття „інтелігенція»: історіософські конструкції Миколи Костомарова, Івана Франка та Михайла Драгоманова / І. Коляда // Історія. Філософія. Релігієзнавство : наук. журнал / Житомирський державний

університет ім. І. Франка. - 2007. - №3. – С. 11-16.

386. Коляда І. «Українське питання» в другій половині ХІХ ст. та федералізм Української Центральної ради // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 6: Історичні науки: збірник наукових праць. - Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. - Вип. 5. - С.86-88.

387. Комзюк Л. Драгоманов і Франко (деякі питання розвитку української політико-правової думки кінця ХІХ –початку ХХ ст. / Л. Комзюк, О. Комзюк // Франківські читання : зб. ст.: 150-річчю з дня народження І. Я. Франка присвячується / редкол. : В. Т. Поліщук та ін. – Черкаси, 2007. – С. 159-164.

388. Комишанченко М. П. Боротьба Івана Франка за високу ідейність, реалізм та народність української літератури у 70-х роках ХІХ ст. / М. П. Комишанченко // Наукові записки Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького. – 1952. – Т. 14 : Філологічна серія, №4. – С. 77-98. – *Місце М. Драгоманова у системі світогляду І. Франка.* – С. 79-82, 90, 97.

389. Кон Ф. М. Драгоманов и Иван Франко в польском движении /Ф. М. Кон // Грядущий мир. – Харьков, 1922. - № 1. – С. 237-240.

390. Кондратюк К. Громадсько-політична діяльність Івана Франка / К. Кондратюк // Мандрівець. – Київ, 2006. - №4. – С. 15-18. – *Вплив М. Драгоманова на І. Франка.*

391. Копиленко О. Л. Політико-правові ідеї Т. Шевченка та І. Франка в сучасній ідеологічній боротьбі / О. Л. Копиленко ; АН УРСР ; Ін-т держави і права. – Київ : Наукова думка, 1990. – 114. – *Вплив М. Драгоманова на формування політико-правових ідей І. Франка.* – С. 42, 48, 50-53, 55, 58-63, 66-67, 76, 79, 109-110, 112.

392. Корнейчик І. І. Бібліографія в науковій діяльності І. Франка/ І. І. Корнейчик // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 12. – Львів, 1965. – С.89-102. – *Питання бібліографії у листуванні І. Франка та М. Драгоманова.*

393. Костюк Г. Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі) Г. Костюк ; УВУАН у США. – Вашингтон ; Київ : Заповіт, 2002. – 416 с. – *Листування М. Драгоманова й І. Франка.* – С. 223-234.

394. Коцюбинська К. Замітки і підкреслення М. Коцюбирського на книжках власної бібліотеки / К. Коцюбинська // Радянське літературознавство. – Київ, 1938. – Кн. 2-3. – С. 159-171. – *Йдеться про уривок зі статті І. Франка «Суспільно-політичні погляди Драгоманова».* – С. 170-171.

395. Кравців Б. Від «каменярів» до «Конкістадорів»/ Богдан Кравців // Свобода. – Джерсі-Сіті, Нью-Йорк, 1956. – 15 серп.(чис. 109). – С. 1, 6. – *«Взаємини з Драгомановим і зацікавлення соціалізмом стали причиною першого ув'язнення Франка 1877 року і засуду на дев'ять місяців в'язниці».*

396. Кравців Б. Франко – лірик / Богдан Кравців // Свобода. – Джерсі-Сіті, Нью-Йорк, 1954. – 9 черв.(чис. 155). – С. 2. – *М. Драгоманов як учитель і наставник І. Франка.*

397. Кравченко Є. Ів. Франко в боротьбі за Т. Шевченка / Є. Кравченко, І. Шаповалов // Вільна Україна. – Львів, 1956. – 29 черв. (№150). – С. 2. – *Наводиться уривок з листа до М. Драгоманова (1888 р.) про обрання теми для дисертації.*

398. Круглашов А. М. Драма інтелектуала : Політичні ідеї Михайла Драгоманова / Анатолій Миколайович Круглашов; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. - 2-ге вид. - Чернівці : Прут, 2001. - 488 с.

399. Крутикова, Н. Іван Франко про Гоголя / Н. Крутикова // Гоголь і українська література ХІХ ст.. – Київ: Держлітвидав, 1954. – С. 112-132. – *3 точки зору автора саме І. Франко по-справжньому оцінив Гоголя в Галичині і виступає з критикою Куліша, Нечуя-Левицького, Драгоманова, які невірно висвітлювали творчість Гоголя.*

400. Крушельницький А. Іван Франко в час своїх університетських студій / А. Крушельницький // Життя і знання. – Львів, 1928. – ч. 8. – С. 245-247. – *Вплив творів М. Драгоманова на студента І. Франка.*

401. Крушельницький А. Іван Франко у перші роки університетських студій / А. Крушельницький // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1926. – 12 черв. (чис. 135) – С. 2. - *Вплив М. Драгоманова на писемну творчість І. Франка.*

402. Крушельницький А. Про життє Михайла Драгоманова / Антін Крушельницький // Вибрані твори українських письменників [Т.] 2/3 / передне слово написали Антін Крушельницький, Іван Франко. - [Львів, 1912]. – С. ІХ-ХVІ.

403. Крушельницький А. Рокта 1882 в життю та діяльності Івана Франка / А. Крушельницький // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1926. – 2 лип. (чис. 152) – С. 3.- *Ставлення І. Франка до М. Драгоманова.*

404. Курганський І. Дві невідомі статті І. Франка в журналі «Друг» /І. Курганський // Іван франко : статті і матеріали. Зб. 6. – Львів, 1958. – С.372-385. – *Журнал «Друг» і літературна співпраця М. Драгоманова і І. Франка.*

405. Курганський І. П. Майстерність Франка-публіциста/ І. П. Курганський. – Львів : Вища школа, 1974. – 148 с. – *Взаємини І. Франка і М. Драгоманова через призму ідеологічного протистояння в галицькій журналістиці.* – С. 8, 12, 38, 42-44, 46-47.

406. Куренівець М. Більше світла / М. Куренівець // Пробоєм. – Прага, 1943. - №2. – С. 168-172. – *Про вплив М. Драгоманова на І. Франка.*

407. Куренівець М. З минулих літ (остання «літературна дискусія» між І. Франком і М. Драгомановим) / М. Куренівець // Пробоєм. – Прага, 1940. - №2(79). – С. 52-60.

408. Куриленко О. В. Українська модерна нація у суспільно-політичній оцінці М. Драгоманова та І. Франка / О. В. Куриленко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Ін-т історії України НАНУ. – Київ, 2007. – Вип. 13. – С. 60-63.

409. Кутковець К. Історія написання повісті «Основи суспільності / К. Кутковець // Іван Франко : статті і матеріали . Зб. 4. – Львів, 1955. – С. 125-135. – *Згадується лист І. Франка до М. Драгоманова, який фіксує етапи написання повісті.*

410. Куца О. П. Іван Франко проти теорії літератури для «домашнього вжитку» / О. П. Куца // Українське літературознавство. – Львів, 1992. – Вип. 56. – С. 39-48. – *Погляди М. Драгоманова на літературу в оцінці Ф. Франка.*

411. Куца О. П. Критичні рефлексії І. Я. Франка у контексті літературних теорій Михайла Драгоманова / О. П. Куца // Наукові записки. Серія : Літературознавство, №44 /Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2016. – С. 149-154. – Літ. : 3 н.

412. Куца О. П. М. Драгоманов та І. Франко : до проблеми «неполітичної культури» / О. П. Куца // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серп. 1993 р.) : доп. і повідомл. Літературознавство / Міжнар. конгрес українців ; Міжнар. асоц. Українців ; АН України. – Львів, 1993. – С. 290-294.

413. Куца О. П. Критичні рефлексії І. Я. Франка у контексті літературних теорій Михайла Драгоманова / О. П. Куца // Наукові записки. Серія : Літературознавство, №44 /Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2016. – С. 149-154. – Літ. : 3 н.

414. Куца О. Михайло Драгоманов і розвиток української літератури у другій половині XIX століття / Ольга Куца. – Тернопіль : Посібники і підручники, 1995. – 224 с.

415. Куца О. П. Михайло Драгоманов і розвиток української літератури у другій половині ХІХ століття : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01 / О. П. Куца. – Київ, 1995. – 354 с.

416. Куца О. Михайло Драгоманов і розвиток української літератури у другій половині ХІХ ст.: автореф. дис. ... докт. філол. наук.: 10.01.01 – Українська література /О. П. Куца ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1996. – 40 с.

417. Куца О. Світоглядно-художня еволюція І. Франка у призмі літературних теорій М. Драгоманова / О. Куца // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 25-27 верес. 1996 р.). – Львів, 1998. – С. 488-493.

418. Куценко Ю. Образ М. Драгоманова як громадського діяча в сучасній українській історичній літературі / Юлія Куценко // ІСТОРИОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ : збірник наукових праць / голова редколегії академік НАН України В.А. Смолій засновано 1968 р. як «Історіографічні дослідження в Українській РСР»; поновлено 1997 р. / НАН України, ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. – Київ, 2014. – Вип. 24. – С.146-168.

419. Лавріненко Ю. Дещо до еволюції світогляду і політичної думки Фвана Франка : нотатки і спостереження / Ю. Лавріненко // Збірник «Української літературної газети» на 1956 р. – Мюнхен, 1957. – С. 5-24. – *М. Драгоманов і І. Франко.* – С. 7-9, 13, 18-22.

420. Левинський В. Драгоманов і Франко / В. Левинський //Український вісник. – Берлін, 1944. – 28 трав.- 18 черв. (№9/10). – С. 1-2.

421. Ленчик А. Франко проти Драгоманова / А. Ленчик // Вісник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. – Львів, 1933. – Т. 3, кн. 7/8. – С. 585-590. – *Реферат статті І. Франка «Суспільно-політичні погляди Драгоманова» (1906).*

422. Лепкий Б. До генези Франковського Мойсея / Богдан Лепкий //Свобода. – Джерсі-Сіті, 1956. – 15 серп. (чис.155). – С. 3. – *«Франко належав до того покоління, що виросло під впливом позитивізму й реалізму, до покоління, що своїм провідником уважали Драгоманова».*

423. Литвин В. М. Михайло Драгоманов та європейський світ (До 170-річчя від дня народження) / В. М. Литвин // Європейські педагогічні студії. Педагогічні науки. Філософські науки. Освітня політика. Менеджмент освіти / Асоціація ректорів педагогічних університетів Європи ; ред. колегія: В. П. Андрущенко, А. Гайжутіс, Й. Пнек [та ін.]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С.175-185. – Літ.: 17 н.

424. Лозинський М. Іван Франко / М. Лозинський. – Відень : Накладом Союзу визволення України ; З друкарні А. Гольцгавзена, 1917. – 52 с. – *Листи М. Драгоманова до редакції журналу «Друг» і їх вплив на формування світогляду І. Франка.* – С. 7-10, 12, 14-15, 18-20, 22-23, 41, 43.

425. Лукеренко В. Л. Світогляд М. П. Драгоманова / Владислав Леонтійович Лукеренко ; відп. ред. В. Ю. Євдокименко ; Академія наук Української РСР, Інститут філософії. - Київ : Наукова думка, 1965. - 126 с.

426. Лукіянович Д. Я. Арешт І. Франка і судові процеси над ним / Д. Я. Лукіянович // Дослідження творчості Івана Франка / під ред. І. П. Крип'якевича. – Київ, 1959. - Вип. 2.. – С. 79-90. – *М. Драгоманов у житті та громадській діяльності І. Франка.*

427. Лук'янович В. Хто і як учив наших письменників?! / В. Лук'янович // Наші дні. – Львів, 1943. - №3. – С. 12. – *Про педагогічне значення листів М. Драгоманова та його вплив на І. Франка.*

428. Луцишин О. Заборонене Франкознавство 1885-1988 : матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (публікації, вилучені з наукового обігу в Радянській Україні 1930-1980-х років / О. Луцишин, М. Мороз ; НАНУ ; Львів відділення Ін-ту літ-ри ім. Т.Г.Шевченка. – Львів, 2006. – 216 с. - (Бібліографічна серія ; вип.. 4). – *М. Драгоманов на сторінках покажчика.* – С. 26, 35, 45, 71, 73, 76, 86, 88-89, 96, 104, 108, 113, 126, 129, 132, 140-141, 149 169-170, 179.

429. Луцишин О. Категорія «літературний розвиток» у науковому трактуванні Івана Франка / О. Луцишин ; Львів. Відділення Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка.ю НАНУ. – Львів, 1998. – 139 с. – (Франкознавча серія ; Вип. 1). – *Спорідненість історичних поглядів М. Драгоманова й І. Франка.* – С. 12, 21, 23-24, 31, 37-39, 42-43, 48, 53, 70-71, 73-75, 79, 84, 90, 93, 100-101, 116-118, 128-129.

430. Луців Л. Іван Франко про літературу / Л. Луців // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1955. – 28 трав. (чис. 102) – С.2. – «... Під впливом М. Драгоманова писав у реалістичному і навіть натуралістичному дусі...».

431. Мазепа В. І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка / В. І. Мазепа ; НАНУ, Ін-т філософії ім. Г.С.Сковороди. – Київ : Парапан, 2004. – 231 с. - *І. Франко про привнесення в українську історіографію М. Драгомановим підхід до ролі особистості в історичному розвитку.* – С. 12, 20, 27, 42-43, 64-65, 86-87, 92, 98, 102-104, 193.

432. Маймескул О. М. П. Драгоманов та його твори в бібліотеках Швейцарії / О. Маймескул // Драгоманівські студії : матеріали шостої та сьомої міжнар. наук. конф. «Драгоманівські студії» / МЗС України, Посольство

України в Болгарії, Фундація «Мати Україна», Українська недільна школа. – Софія, 2013. – С. 137-153.

433. Маланюк Є. В пазурах раціоналізму : (до трагедії Франка) / Є. Маланюк // Студентський вісник. – Прага, 1927. – №5/6. – С. 2-4. - *Про «запізнений бунт» І. Франка проти М. Драгоманова, який був незрозумілий багатьом сучасникам.*

434. Маланюк Є. До життєпису Франка / Е. М. // Визвольний шлях. – Київ, 2006. - №7/8. С. 69-73.

435. Маланюк Є. Євген Маланюк про Івана Франка / Євген Маланюк // Свобода. – Джерсі-Сіті ; Нью-Йорк, 1964. – 12 січ. (чис.6). – С.3. - *« В той час в Галичині Михайло Драгоманов поширював свої теорії, і за словами Маланюка, драгоманівська течія мала «вбивчий» вплив на Франка.*

436. Матвійчук М. Іван Франко в боротьбі з буржуазними фольклористичними теоріями ХІХ ст. / М. Матвійчук // Іван Франко : статті і матеріали. Збірник 4. – Львів, 1955. – С. 75-98. – *Критика І. Франком методів дослідження фольклору М. Драгоманова, О. Веселовського та інших учених.*

437. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Т.1: Листування І.Франка і М. Драгоманова. Зібрано з автографів Наукового товариства ім. Шевченка і Українського національного музею у Львові (підготував до друку М. Возняк). – Київ: Вид-во ВУАН, 1928. – IV. - 508 с. – (Збірник історично-філологічного відділу ВУАН. - №52. Комісія Західної України). Додаток до цього видання: Возняк М. Знайдений початок листів І. Франка до М. Драгоманова 1881 р. - Також: Франко І. Статті і матеріали : збірник 2-й. – Львів, 1949. – С. 227-230.

438. Мацько Л. Михайло Драгоманов – громадський діяч, філолог-українознавець / Л. Мацько // Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: наук. зб. до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. П. Андрущенко, ... Г. І. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Ф. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; Мін-во освіти, науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 125-140. - *Драгоманов і Франко, с. 131, 132.*

439. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка / Я. Мельник ; Львів. Держ. ун-т ім. І. Франка ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. – Львів, 1999. – 209 с. – *М. Драгоманов у житті І. Франка.*

440. Микитась В. Л. Іван Франко як дослідник давньої української літератури / В. Л. Микитась ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наукова думка, 1988. – 317 с. – *Використання І. Франком праць М. Драгоманова*

для підготовки власних студій. – С. 11, 18, 22-23, 112, 130, 135, 142, 203, 252-253, 272, 293, 304.

441. Микитчук Н. М. Ідея української соборності у світогляді і діяльності М. Драгоманова та І. Франка: історіографічний аспект / Н.М. Микитчук Н.М. // Вісн. Дніпропетровського ун-ту. Історія та археологія. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 14, №6. – С. 121-128.

442. Микитчук Н.М. ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ М. ДРАГОМАНОВА ТА І. ФРАНКА: автореф. дис. кандидата історичних наук 07. 00. 01. Історія України / Микитчук Н.М. науковий керівник: Світленко Сергій Іванович. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. – 20 с.

443. Микитчук Н.М. Ідея української соборності у світогляді і діяльності М. Драгоманова та І. Франка : історіографічний аспект / Н. М. Микитчук // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Історія та археологія, / М-во освіти і науки України. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2006. - № 6, вип. 14. – С. 121-128. – Літ.: 74 н.

444. Минкова Л. Леся Українка в листуванні родини Драгоманових (за матеріалами софійського архіву І. Шишманова) / Л. Минкова // Радянське літературознавство. – 1971. – № 2. – С. 61–64.

445. Михайло Драгоманов і українське національне відродження : тези доп. і повідомлень Респ. наук.- конф. молодих вчених, присвяченої 150-річчю з дня народження Михайла Петровича Драгоманова (Київ, 22-23 травня 1991 р.) / Респ. Асоціація українознавців, Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1991. - 124 с. – Зміст : *Лутаєв А.О. М. П. Драгоманов і українськи громадський рух в першій половині 70-х років XIX століття; Катренко А.М. Київська громада і М. П. Драгоманов у їх листуванні. – С. 58-59; С. 64-66; Парипа М. П. М. П. Драгоманов і видавнича політика Старої Громади. – С. 66-69; Квіт С. М. Роль М. П. Драгоманова в українському самоусвідомленні галицьких русинів. – С. 77-79; Карпо В. Л. Вплив ідей М. П. Драгоманова на розвиток демократичного руху у Східній Галичині в 70-90-х рр. XIX ст. – С. 79-81; Продан І. М. М. Драгоманов та І. Франко. – С. 101-102; Кир'ячук Б. М. Вплив М. Драгоманова на художню систему І. Франка (на матеріалі соціально-психологічних повістей). – С. 102-104; Грищай С.Я. М. Драгоманов і проблеми демократизації української літератури у другій половині XIX ст. – С. 104-107.*

446. Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка : (ейдологічні нариси) / К. І. Дронь, Б. С. Тихолоз, Н. Б. Тихолоз, А. І. Швець ; за наук. ред. Б. Тихолоза ; НАНУ, Львів. відділення Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Львів, 2007. – 334 с. – (Франкознавча серія. Вип. 11). – *Згадується тяжка хвороба І. Франка (коли його переслідував «дух покійного Драгоманова»).* – С. 5, 171, 297, 299, 310.

447. Могілянський М. Василь Пачовський / М. Могілянський //Речь. – Санкт-Петербург, 1913. – 19 авг. (№225). –С. 3. – *Про зусилля М. Драгоманова сформуванати погляди І. Франка, орієнтовані на європейськ систему цінностей.*

448. Могілянський М. Иван Франко в галицьком селі / М-ський [псевд.] // Украинская жизнь. – Москва, 1916. - №6. – С. 19-23. – *Ідейна боротьба між народівцями і прихильниками М. Драгоманова.* – С. 21.

449. Могілянський М. Пам'яті І. Франка / М. Могілянський // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1916. – 7 верес. (чис. 108). – С. 4. – *М. Драгоманов та І. Франко.*

450. Мороз О. Н. Иван Франко : семінарій / О. Н. Мороз. – Київ : Рад. школа, 1966. – 446 с. – *М. Драгоманов та І. Франко.* - С. 13, 52, 96,102,108, 113, 115-116, 118, 123, 137.

451. Мороз О. Н. Иван Франко в боротьбі проти буржуазної ідеології / Олексій Мороз. – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1956. - 151 с. – *Листування І. Франка і М. Драгоманова – джерело вивчення його світогляду.*

452. Мороз О. Н. Иван Франко в боротьбі проти буржуазної ідеології / Олексій Мороз // Иван Франко : статті і матеріали. Зб. 11. – Львів, 1964. – С.54-66. – *Використано листування М. Драгоманова з І. Франком.*

453. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка 1896-1916 : спогади і причини / М. Мочульський // За сто літ : матеріали з громадського й літературного життя в Україні ХІХ- початків ХХ ст. / за ред. М. Грушевського. – Київ, 1928. – Кн. 3. – С. 226-284. – *М. Драгоманов у долях І. Франка і М. Павлика.* – С. 227, 237-238, 242, 256-258, 261-262, 266-268, 273-276, 278.

454. Музичка А. Життєва путь І. Франка / А. Музичка // Життя й революція. – Київ, 1926. - №5. –С. 70-83. – *Драгоманівській слід у житті і творчості І. Франка.* – С. 71-72, 75-77, 79, 81.

455. Музичка А. Шляхи поетичної творчості Івана Франка / А. Музичка. – Харків : Держ. вид-во України, 1927. – 202 с. – *М. Драгоманов і І. Франко.* – С. 16-20, 34, 37, 39, 69-78, 80, 85-88, 95, 108, 109, 114, 155, 167, 175, 199.

456. Мундяк М. Монографія чеського вченого / М. Мундяк // Вітчизна. – 1955. - №6. - С. 174-176. – Рец. на кн.: Mikuláš Newrly. Ivan Franko. - V Praze, 1952. – *Книга М. Неверлі «Іван Франко» високо оцінена рецензентом, але містить перебільшення ролі М. Драгоманова у формуванні світогляду Франка та твердження, що він відійшов у 90-х роках від своїх революційно-демократичних переконань.*

457. Мухін М. З листування Івана Франка / М. Мухін // Визвольний шлях. – Лондон, 1961. - №9. – С. 920-926; №10. – С. 1053-1059.

458. Мухін М. За і проти оборони нашої землі. Остання «літературна» суперечка Франка і Драгоманова / М. Мухін // Літературно-науковий вісник. – Регенсбург, 1948. – Річник 33, кн. 2. – С. 225-233. – *Полеміка І. Франка і М. Драгоманова з приводу його оцінки п'єси "Сон князя Святослава"*.

459. Мухін М. І. Франко як критик М. Драгоманова / Михайло Мухін // Визвольний шлях. – Лондон, 1956. - № 4. – С. 431-437 ; №5. – С. 527-537; №6. – С. 666-675; №7. – С. 803-807; №8. – С. 883-890.

460. Мухін М. І. Франко як критик політичних поглядів М. Драгоманова / Михайло Мухін // Збірник Українського наук. ін-ту в Америці. – Сент-Пол ; [Прага], 1939. – Т. 1. – С. 76-109. – Окр. відбиток: Прага, 1939. – 36 с.; Визвольний шлях. – Лондон, 1966. - №5. – С. 546-574.

461. На біжучі теми : [про життєпис М. Драгоманова, написаний для журналу «Житє і слово» у 1894-м році] // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1935. – 29 трав. (чис.124). – С. 3. – *Критика І. Франком життєпису М. Драгоманова.*

462. Наєнко М.К. Іван Франко : тяжіння до модернізму : монографія / М.К. Наєнко. – Київ : Академвидав, 2006. – 96 с. – *М. Драгоманов як представник української культури.*

463. Настич В. Франко – анти марксист й комуніст / Василь Настич // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1956. – 15 серп. (чис.155). – С. 4. – *«Але під впливом Михайла Драгоманова, що остегігав його перед т. зв. марксизмом і протиставив марксизмові гуманний романський соціалізм та практичний радикалізм англійської робітничої партії, Франко ніколи марксизмом не захоплювався. Наслідки перестороги Драгоманова можна бачити в усіх економічних статтях Франка».*

464. Нечипорук А. Т. Іван Франко про проходження та соціальну суть моралі / А. Т. Нечипорук // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 11. – Львів, 1964. – С.35-53. – *Згадується стаття І. Франка «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова».*

465. Німчук І. Косцюшко в новому освітленні / І. Німчук // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1926. – 26 мая (чис.121). – С. 2. – *М. Драгоманов та І. Франко у статті віднесені до «критичних умів».*

466. Новодворський І. Драгоманів і наші клерикали : вияснення клерикальних напастей проти М. Драгоманова / Іван Новодворський //

Громадський голос. – Львів, 1936. – 21 берез (№11). – С. 2-3; 28 берез. (№ 12). – С. 2-3. – Чому клерикали є ворогами Шевченка, Драгоманова, Франка? – С. 3-7.

467. Огоновський О. Михайло Драгоманов / Омелян Огоновський // Історія літератури руської / О. Огоновський. – Львів : НТШ, 1894. – Ч. IV. Етнографія. – С. 230–341.

468. Павлик М. Українські паничы супроти Драгоманова? / М. Павлик // Громадський голос. – Львів, 1906. – 31 лип. (№51). - *Про доповідь І. Франка на вечірці «Академічної громади», присвяченій пам'яті М. Драгоманова.*

469. Падалка В. Українська ідея в епістолярній спадщині Михайла Драгоманова та Івана Франка / Варвара Падалка // Михайло Драгоманов у контексті європейського просвітницького руху : матеріали першої міжвузівської наук.-практ. конф. студ., асп. і молодихнауківців, 27 лютого 2007 р. / МОНУ ; НПУ ім. М.П.Драгоманова ; [відп. ред.: О. В. Потильчак, О. О. Сушко]. – Київ, 2007. – С. 85-91.

470. Пакалін В. Вплив української інтелігенції на формування українську свідомість (друга половина ХІХ ст.) / В. Пакалін // Освіта та наука у вимірах ХХІ століття : матеріали студентської звітної-наукової конференції (9-20 квітня 2011 р.) / М-во освіти та науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2011. – С. 321-322.

471. Папуша І. *Modus orientalis* : індійська література в рецепції Івана Франка : монографія / І. Папуша. – Тернопіль : Збруч, 2000. – 201 с. – М. Драгоманов як дослідник теоретичних питань фольклористики. – С. 20-21, 30-31, 30-31, 33, 35-40, 191-192, 200.

472. Пархоменко М. М. Драматургія Івана Франка / М. М. Пархоменко. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1956. – 128 с. ; також : Москва : Искусство, 1957. – 107 с. - *Становлення драматургії І. Франка подається через призму листування з М. Драгомановим.* – С. 14, 18-19, 21, 55, 58, 108, 110-111.

473. Пархоменко М. Н. Иван Франко и русская литература / М. Н. Пархоменко изд. – 2-езд., доп. – Москва : Гос. изд-во худож. лит., 1954. – 243 с. – *Становлення інтересу І. Франка до рос. літ-ри формувалося під впливом М. Драгоманова.* – С. 52-53, 77, 96, 171-172, 182-184, 201.

474. Пархоменко М. Иван Франко и Тургенев // Пархоменко М. Иван Франко и русская литература. – М.: Госполитиздат, 1950. – С. 151-165. - *(Наводяться факти про зусилля І. Франка опублікувати лист І. Тургенєва до М. Драгоманова 21.ІІІ. 1876 р., в якому Тургенєв дає високу оцінку демократичному напрямку в Галичині).*

475. Пашук А. Філософський світогляд Івана Франка : монографія / Андрій Пашук ; МОіНУ ; ЛНУ ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 431 с. – *Зі змісту: І. Франка про погляди М. Драгоманова на національне питання.* – С. 234-242.

476. Печать його духа // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1936. – 28 трав. (чис. 124). – С. 2. – «*І. Франко, безсумнівно, поважав М. Драгоманова, проте писав, що «Драгоманов почував себе в першій лінії росіянином, а тільки в другій українцем».*

477. Пилипчук С. М. «Галицько-руські народні проповідки» : пареміологічно-пареміографічна концепція Івана Франка / Святослав Пилипчук; МОіНУ; ЛНУ ім. І. Франка, Ін-т франкознавства, Кафедра укр. фольклористики ім. акад. Філарета Колесси. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 218 с. – *Праці М. Драгоманова спонукали І. Франка до власних досліджень українського фольклору.* – С. 5, 52-53, 101, 107, 111, 173-176, 190.

478. Пихорович В. Д. И все-таки Вечный революционер / В. Д. Пихорович // Марксизм и современность. – Киев, 2006. - №4. – С. 143-150. – *І. Франко і М. Драгоманов.*

479. Пісня про Роланда: старофранцузький епос / в пер., з передм. поясненнями Василя Щурата. – 2-ге вид., оновлене. – Львів : Видання «Всесвіт. б-ки»; Накладом Видавн. спілки «Всесвіт», [Друк Наук. т-ва ім. Шевченка], 1918. – XIII, 124 с. («Всесвіт. б-ка» / під ред. Івана Калиновича ; № 16). – *У передмові спогади В. Щурата про зустрічі з М. Драгомановим у Відні 1892 р. У присутності І. Франка обговорювався план видання літературного журналу.* – С. VIII-IX.

480. Плющ М. Аксіологічні параметри мовної особистості Михайла Драгоманова / М. Плющ // Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. Андрущенко, ... Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С.141-153. - *Драгоманов і франко, с. 141-150,152.*

481. По Драгоманові черга на Франка // Громадський голос. – Львів, 1936. – 14 берез. (№10). - С. 2. – *Полеміка навколо спадщини М. Драгоманова.*

482. Побірченко Н. С. Офіційні змагання громадивців за українську мову, школу, літературу, підручники (друга половина ХІХ – поч. ХХ ст.) / Н. С. Побірченко // Педагогіка і психологія. – 1999. - №4. – С. 117-126.

483. Поважна В.М. Українська література 80-90-х років XIX ст. в оцінці Івана Франка / МВО УРСР, КДУ. – Київ: КДУ, 1957.- 133 с. – *І. Франко і М. Драгоманов.* – С. 7, 54, 75.

484. Погребенник В. Ф. Іван Франко в українсько-російських літературних азаєминах / В. Ф. Погребенник. – Київ : Дніпро, 1086. – 301 с. – «...Важливу роль в українсько-російському літературному єднанні відіграв М. Драгоманов...». – С. 12, 34, 43, 46, 78, 219, 232, 271.

485. Погребенник В. Михайло Драгоманов як літературознавець : українське й інші письменства у рецепції вченого / В. Погребенник // Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: наук. зб. до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова /редкол.: В. Андрущенко, ...Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 86-113. - *Драгоманов і Франко, с.90, 98, 100, 101, 107, 110,112,113.*

486. Погребенник В. Ф. Михайло Драгоманов і Леся Українка: результативність ідейно-творчого спілкування / В. Ф. Погребенник // Перші Міжнародні драгоманівські читання : матеріали, 30 вересня – 2 жовтня 2003 р. / укл. Г. І. Волинка, В. П. Сергієнко, Л. Л. Макаренко; ред. В. П. Андрущенко. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – Вип. 1.– С. 180–185.

487. Подолянин К. З минулих літ : про М.П.Драгоманова / К. Подолянин. – Лондон: Накладом «Української видавничої спілки», 1954. - 100 с.; Визвольний шлях. – Лондон, 1954. - №3. – С. 103-110. – *І. Франко і М. Драгоманов.*

488. Про вплив українського радикального соціалізму на чеську молодь у 90-х роках минулого століття // Громадський голос. – Львів, 1933. – 19 серп. (№32). – *Про вплив робіт М.Драгоманова, М. Павлика, та І. Франка на чеську молодь.*

489. Походило М. Іван Франко і робітниче питання в 70-80 рр. XIX століття // Наукові записки Київського державного університету. – 1951. – Т.1. – С. 3-19. – *Діяльність І.Франка і М. Драгоманова пов'язується з поширенням соціалістичних ідей взагалі на Україні, з критикою реформізму і націоналізму в робітничому питанні.*

490. Привіт Іванові Франкові в сороколіття його письменницької праці, 1874-1914 : літ.-наук. зб. / [передмова «Літературно- науковий збірник в честь Івана Франка» В. М. Гнатюка, І. І. Труша, С. Ф. Томашевського, І. Кревецького ; портр. І. Я. Франка худож. І. І. Труша]. – Львів : Накладом Ювіл. комітету, Друк

Наук. т-ва ім. Шевченка, 1916. – [4], 183, 390 с.: 1 арк. портр., іл. – *Дружня співпраця М. Драгоманова та І. Франка.* – С. 153, 156-158.

491. Продан І. М. М. Драгоманов та І. Франко / І. М. Продан // Михайло Драгоманов і українське національне відродження : тези доп. і повідом. респ. наук. конф. молодих вчених, присвяч. 150-річчю з дня народження М. П. Драгоманова, (Київ, 22-23 трав. 1991 р.) / Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; за ред. Р. П. Іванової, Л. С. Дем'янівської ; відп. за вип. С. П. Стельмах. – Київ, 1991. – С. 101-102.

492. Пронишин О. Іван Франко і Михайло Драгоманов про роль народної пісні в історії культури народу / О. Пронишин // Іван Франко і національне відродження : (до 135-річного ювілею письменника) : тези до п. наук. конф. с. Криворівня Івано-Франківської обл. (23-24 верес.). – Львів, 1991. – С. 135-138.

493. Процюк С. Руки і сльози : роман про Івана Франка. – Вид. 2. / Степан Процюк. – Брустури : Дискурсус, 2024. – 384 с. – *І. Франко і М. Драгоманов: С. 52-53, 57-58, 78, 92, 101, 139, 152, 166, 216-218.*

494. Пятківський Р. О. Взаємини еліти і маси на етапі націотворення: український історіософський досвід кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2003. – №3. – С. 150-156. – *М. Драгоманов, І. Франко та ін.*

495. Пятківський Р. О. Проблема суб'єкта історичного процесу в українській філософії кінця ХІХ - першої чверті ХХ століть : автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Р. О. Пятківський ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Л., 2005. - 20 с. – *М. Драгоманов, І. Франко та ін.*

496. Пятківський Р. О. Проблема суб'єкта історичного процесу у філософії Івана Франка // Людина і політика. Український соціально-гуманітарний журнал. – 2001. – №6 (18). – С. 106-113.

497. Пятківський Р. О. Роль інтелігенції у суспільному житті: українські філософські концепції кінця ХІХ – першої чверті ХХ століть // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2003. – Вип. ІV. – С. 56-64. – *М. Драгоманов, І. Франко та ін.*

498. Пятківський Р. О. Суб'єкт і рушійні сили національно-відроджувального процесу в поглядах українських філософів кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – №2. – С. 94-100. – *М. Драгоманов, І. Франко та ін.*

499. Пшеничнюк В. О. Філософія української революційної демократії (М. Драгоманов, Леся Українка, І. Франко / В. О. Пшеничнюк // Історія філософії

України М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, І. В. Бичко та ін. – Київ, 1994. – С. 302-318.

500. Революционное народничество 70-х годов XIX века /под. ред. С. С. Волка; сост. С. С. Волк, В.Н.Гинев.- В 2-х т. – М.-Л.:Наука, 1965.- Т. 2. - 471 с. – Про М.П.Драгоманова с. 91, 131, 378, 427, 438, 439, 441.

501. Реєнт О.П. Іван Франко та ідея соборності України (в контексті галицько-наддніпрянських стосунків останньої третини XIX ст. / О. П Реєнт // Проблеми історії України XIX – початок XX ст. / Ін-т історії України НАНУ. – Київ, 2007. – Вип. 13. – С. 10-15. – *М. Драгоманов в історії галицько-наддніпрянських стосунків.*

502. Ріпецький С. Іван Франко і Михайло Драгоманів / С. Ріпецький //Вільна Україна. –Детройт, 1966. - Ч. 50. – С. 4-16; Ч. 51. - С. 22-23.

503. Річинський А. Іван Франко : Каменяр соціалізму / А. Річинський. – Харків : Український робітник, 1929. – 47 с. – *Вплив на І. Франка ідей громадівського соціалізму М.Драгоманова.* – С. 7, 13-14, 20-21.

504. Rogosin V.I. The Politics of Mikhail P. Dragomanov : Ukrainian Federalism and the Question of Political Freedom in Russia : Ph. D.dissertation. – Harvard University, 1967.

505. Розвиток жанрів в українській літературі XIX-поч.XX ст. : зб. наук. пр./ Акад. наук Української РСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка; відп. ред. М.Т.Яценко.– Київ: Наук. думка, 1980. - 295 с. - Про М. П. Драгоманова с. 95, 97, 99, 110, 119, 200, 224, 225, 256-257.

506. Романченко І. С. Взаємини М. Драгоманова та І. Франка // Тези одинадцятої щорічної міжвузівської наукової конференції, присвяченої 110-річчю з дня народження Івіана Франка. – Львів, 1966. - С. 30-31.

507. Романченко І. С. До питання «Франко і російська революційно-демократична література» / І. С. Романченко // Наукові записки Львівського пед. ін-ту. – Львів, 1946. – Т.1, вип. 1. – С. 41-68. – *І. Франко і вплив М.Драгоманова на літературні симпатії Каменяра.*

508. Романченко І. С. Дослідження з історії журналістики на Україні / І. С. Романченко // Український історичний журнал. – Київ, 1959. - №5. – С. 144-146. – *Взаємини М. Драгоманова та І. Франка на ниві журналістики.*

509. Романченко І. С. Із днів боротьби / І. С. Романченко //Вітчизна. – 1966. - №9. – С. 176-184. - *І. Франко і М. Драгоманов.*

510. Романченко І. С. Іван Франко про Михайла Драгоманова / І. С. Романченко // Прикарпатська правда. – Івано-Франківськ, 1966. – 20 верес. (№186). – С. 3.

511. Романченко І. С. Франко і Белінський / І. С. Романченко // Література і мистецтво. - Київ, 1941. - №5. – С. 26-29. – *І. Франку не сподобалася рецензія В. Белінського на поему Т. Шевченка «Гайдамаки», тому, прагнучи зрозуміти генезу твору Великого Кобзаря, він звертався за консультаціями до М. Драгоманова. – С. 29.*

512. Ротач П. П. Апостол правди і науки : до 150-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / Петро Петрович Ротач. - Гадяч : [б. и.], 1991. - 28 с.

513. Руда Т.П. Іван Фіранко – дослідник слов'янського фольклору / Т. П. Руда ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського. – Київ : Наукова думка, 1974. – 156 с.. – *М. Драгоманок як попередник і вчитель Ф. Франка на ниві фольклористичних досліджень. – С. 5-6, 13-14, 22-23, 47, 53-54, 61, 68-69, 85, 93, 103-109, 114, 122, 131-133, 150.*

514. Сабат Г. Казки Івана Франка -: особливості поетики. «Коли ще звірі говорили» : монографія / Г. Сабат. – Дрогобич : Коло, 2006. – 362 с. – *Вплив М. Драгоманова на фольклористичні пошуки І. Франка. – С. 8, 18, 21, 30, 39, 332, 341, 349, 352.*

515. Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / В. К. Савинець ; М-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1961. – 99 с. – *Співпраця М. Драгоманова з І. Франком у справі виховання української молоді. – С. 32-35, 49-53, 57.*

516. Савойка Т. Чи Франко був атеїстом / о. Теодор Савойка // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1932. – 14 лип. (чис. 162). – С. 3. – *Вплив М. Драгоманова на західноукраїнську молодь.*

517. Савченко О. І. М. Драгоманов-засновник української зарубіжної періодики / О. І. Савченко // Науковий вісник Дипломатичної академії України : збірник наукових праць. Вип. 15. Світова та українська дипломатія: історичний досвід, сучасний стан, перспективи / Дипломат. акад. України при М-ві закорд. справ України ; редкол. Б. І. Гуменюк [та ін.]. - Київ : [б. и.], 2009. - С. 418-427.

518. Свенціцький І. Доба великих можливостей : з приводу листування Івана Франка з М. Драгомановим / І. Свенціцький // Нові шляхи. – Львів, 1929. – Т.1. – С. 117-124; Т. 2. - С. 133-140.

519. Свято заложення «угольного каміння» під «Український дім» й Академію на честь М. Драгоманова й І. Франка в Збаражі // Громадський голос. – Львів, 1925. – 4 лип. (№27). - С. 3.

520. Семергей Н. В. Національно-культурне відродження в історіо- та політософії Михайла Драгоманова : історіографічний контекст // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: наук. вісн. / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, ВГО Укр. академія наук. – Київ : Вид-во «Гілея», 2018 . – Вип. 128 (№1). – С. 53-56 .- Літ.: 12 н.

521. Сербенська О. А. Основи моворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка : текст лекції / О. А. Сербенська ; М-во вищої освіти України ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1993. – 111 с. – *Вплив М. Драгоманова на становлення І. Франка як журналіста.* – С. 17, 27-28, 54, 83, 107-108.

522. Синичич Г. Ідейна трансформація суспільно-політичних поглядів Івана Франка від соціальних до національних ідеалів : (публіцистичний аспект) / Галина Синичич // Вісник ЛНУ ім. І.Франка. Журналістика. – Львів, 2009. – Вип. 32. – С. 176-180. – *Вплив М. Драгоманова на еволюцію поглядів І. Франка.* – С. 177, 179.

523. Ситник О. М. До питання про ідеологічну платформу М. П. Драгоманова / О. М. Ситник // Людиноцентричний вимір в історії права, держави і юридичної думки : до 150-річчя початку наукової діяльності М. П. Драгоманова : матеріали ХХVІІІ Міжнар. іст.- прав. конф., [13-16 черв. 2013 р., Рівне-Луцьк] / Міжнар. Асоціація істориків права, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2013. –С. 57-61.

524. Сич О. І. Михайло Драгоманов в історії українського громадсько-культурного руху / О. І. Сич // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки : историческая литература / НПУ ім. М.П. Драгоманова. - Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. - Вип. 3 - С. 166-170. : До 170-річного ювілею.

525. Сич О. І. М. Драгоманов та І. Франко : критика суспільних ідеалів / О. І. Сич //Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. / Ін-т історії. - Вип. 13. – України НАНУ. – Київ, 2007. - С. 100-103.

526. Сімович В. Іван Франко : його життя та діяльність / В. Сімович. – 3-є вид. – Мюнхен,;Дніпрова хвиля, 1966. – 111 с. – *Вплив ідей М. Драгоманова на І. Франка.* – С. 14-16, 18, 22, 28, 41, 49, 101-102, 107.

527. Сімович В. Іван Франко : його життя та діяльність : з нагоди двадцятиліття смерті поета (1916-1936) / В. Сімович. – Львів : Просвіта, 1936. -

68 с. – Також : Львів, 1941. – 2-ге вид. - 112 с. - *М. Драгоманов – вчитель і порадник у житті І. Франка.*

528. Сімович В. І. Франкіана Василя Сімовича / В. Сімович ; ЛНУ ім. І. Франка ; [упорядкув. , передм. М. Білоус, З. Терлака]. – Львів, 2005. – 233 с. – *Вплив М. Драгоманова на І. Франка та галицьке суспільство.* – С. 5, 19, 43, 45-51, 63, 66-67, 70, 72, 83, 106, 146-148, 150, 164, 170, 222.

529. Скоць А. І. Творчі засади І. Франка у використанні стародавніх джерел / А. І. Скоць // Іван Франко : статті і матеріали. Зб. 11. – Львів, 1964. – С.114-129. – *Листування І. Франка з М. Драгомановим як джерело вивчення творчості Каменяра.*

530. Слідами української мемуаристики // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1945. – 16 трав. (чис. 96). – С. 3. – «...*Маємо багато споминів про письменників : Івана Франка, Михайла Драгоманова...*»

531. Смаль-Стоцький С. Характеристика літературної діяльності Івана Франка / С. Смаль-Стоцький // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1916. – 8 лип. (чис. 82). – С. 4; 11 лип. (чис. 83). – С. 4. – *Вплив М. Драгоманова на І. Франка.*

532. Стахів М. На переломі : коротка історія українського політичного руху в новіших часах. Ч. 3 / Матвій Стахів. – Львів : Самоосвіта, 1938. – 48 с. (Самоосвіта ; Ч. 105). – «*Франко І. Я. Заслуга Михайла Драгоманова.* – С. 47».

533. Стахів М. Проблеми суспільно-політичного світогляду Івана Франка / М. Стахів // Записки наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка. – Нью-Йорк, Париж, Торонто, 1967. – Т. 182. – С. 83-102. – *М. Драгоманов і його місце у формуванні світогляду І. Франка.* – С. 85-88, 90, 92-93, 99, 102.

534. Стереометрія тексту : студії над поетичними творами Івана Франка / [М. Барабаш, В. Неборак, Б. Тихолоз, Н. Тихолоз] ; НАНУ, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; упоряд. Б. Тихолоз. – Львів, 2010. – 288 с. (Франкознавча серія. Вип. 14). – *М. Драгоманов і І. Франко. : становлення та генеза взаємин.* – С. 75, 95-96, 101, 139, 147, 150, 272.

535. Стрельникова І. Ю. Права людини й громадянина в політико-правових поглядах М. Драгоманова / І. Ю. Стрельникова // Людиноцентристський вимір в історії права, держави і юридичної думки : до 150-річчя початку наукової діяльності М. П. Драгоманова : матеріали ХХVІІІ Міжнар. іст.- прав. конф., [13-16 черв. 2013 р., Рівне-Луцьк] / Міжнар. Асоціація істориків права, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2013. – С.65-68.

536. Сумцов Н. Ф. Исследования М. П. Драгоманова по фольклору в болгарском “Сборнике за народни умотворения” / Н. Ф. Сумцов // Записки Императорского Харьковского университета. – 1898. – Кн. IV. – С. 1–11.

537. Суспільно-політичні погляди Івана Франка в світлі його творів на листування : збірна студія / ред. К. Осипа, А. Березинського. – Харків, 1932. – 200 с. – *М. Драгоманов і формування суспільно- політичних поглядів І. Франка.*

538. Сушко А. Генії науки спасителями людства / Александер Сушко //Свобода. – Джерсі-Сіті, 1927. – 16 черв (чис. 138). – С. 3. – *«Посвячую невмирущій пам'яті найбільших українських руйників народної темноти і неволі Михайла Драгоманова й Івана Франка».*

539. Творці нашого відродження // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1919. – 6 мая (чис. 53). – С. 4. – *Опіка М. Драгоманова над І. Франком та М. Павликом.*

540. Творчість Івана Франка : збірник статей / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. – 405 с. – *У збірнику статей провідних франківців прослідковуються окремі аспекти взаємин М. Драгоманова та І. Франка. – С. 5-11, 43, 62, 70-73, 81-82, 84-85, 97, 128, 196, 220, 229, 266, 338, 345, 366, 374.*

541. Терзийска Л. Взаимодействие в реально време (Характер на творческите отношения между И.Франко и И. Шишманов) / Л. Терзийска //Драгоманівські студії : матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії» / МЗС України, Посольство України в Болгарії, Фундація «Мати Україна», Українська недільна школа. – Софія, 2013. – С. 119-124.

542. Терзийска Л. М. Драгоманов и младото поколение / Л. Терзийска // Драгоманівські студії : матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії» / МЗС України, Посольство України в Болгарії, Фундація «Мати Україна», Українська недільна школа. – Софія, 2013. – С.40-42.

543. Тетерина-Блохина Д. Ю. Бойко-Блохин дослідник творчості Івана Франка / Д. Тетерина-Блохина // СІЧ. – Київ, 2006. - №8. – С. 48-57. – *М. Драгоманов у житті Каменяра. – С. 51-52, 54.*

544. Тихолоз Б. Філософська лірика Івана Франка : діалектика поетичної рефлексії / Б. Тихолоз ; НАНУ, Львів. відділення Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; ЛНУ ім. І. Франка ; Міжнар. асоціація франкознавців. – Львів, 2009. – 319 с. (Франкознавча серія. Вип. 12). – *« ...Переломним пунктом у розвитку естетичної свідомості Франка, та й його світогляду і життєтворчості загалом, стали три листи М. Драгоманова до редакції журналу «Друг»*

(надруковані 1875-1876 рр.), котрі відіграли роль справжнього ідейного каталізатора культурного та соціальер-політичного процесу в Галичині...». Звільнення І. Франка з-під влади «духа Драгоманова», якого він вважав причиною своєї недуги. – С. 60, 87-88, 131-133, 267, 307.

545. Тихолоз Н. Казкотворчість Івана Франка : (генеологічні аспекти) / Н. Тихолоз ; НАНУ, Львів. Відділення Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; [відп. ред. Є. К. Нахлік]. – Львів, 2005. – 314 с. (Франкознавча серія ; вип. 6). – *М. Драгоманов та І. Франко.* – С. 8, 48, 80-81, 83, 106, 108, 127, 131, 141, 161, 205, 208, 218, 255-256, 286, 289.

546. Ткаченко І. Нові матеріали про Ів. Франка / І. Ткаченко // Червоний шлях. – Харків, 1925. - № 4. – С. 245-251. – *Співпраця І. Франка з О. Пчілкою та М. Драгомановим.*

547. Трегубова А. Дещо з життя Ольги Франкової / А. Трегубова // За сто літ: матеріали з громадського й літературного життя в Україні ХІХ – початків ХХ ст. / за ред. М. Грушевського. – Київ, 1930. – Кн. 5. - С. 264-271. – *М. Драгоманов і родина І. Франка.*

548. Трубенко Л. Б. Філософські та соціально-політичні погляди "громадівців" (історико-філософський аспект) : автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05. - Київ, 2003. - 15 с. – *М. Драгоманов, І. Франко та ін.*

549. Україна в етнокультурному вимірі століть : Іван Франко у творенні української національної ідентичності : [збірник наукових праць]: матеріали на допомогу викладачам, вчителям, студентам й учням вузів і шкіл / М-во освіти і науки України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса, НАН України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Факультету історичної освіти, Кафедра етнології та краєзнавства; ред. колегія: П. М. Чернега (відповід. редактор), О. О. Рафальський, М. Г. Василенко, Г. В. Стрельський, В. І. Лушай, А. В. Телегуз, С. П. Зубченко, І. В. Батюк (секретар); рецензенти: О. П. Реєнт, В. П. Капелюшний. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 349 с. – [М. Драгоманов та І. Франко згадуються на сторінках : 19, 39, 44-45, 50, 55, 96-97, 112, 122-123, 181, 213, 22-0, 226-227]

550. Управління педагогічним університетом : Статті. Доповіді. Звіти. 2003-2010 рр. / В. П. Андрущенко; М-во освіти і науки України; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова ; ред. рада : А. Т. Авдієвський, В. П. Бех, Р. М. Вернидуб [та ін.]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 952 с. - *М. Драгоманов і І. Франко на с. 224, 226, 229.*

551. Ушкалов Лонід. Чарівність енергії : Михайло Драгоманов / Леонід Ушкалов. – Київ : Дух і літера, 2019.- 600 с. - Серія « Постаті культури». - *Драгоманов і Франко, с. 7-12, 182, 315-317, 341-342, 372, 438, 460-469, 475, 485,*

494-496,503, 506-507, 515, 526, 531, 535, 547-548, 554, 558, 564, 567, 571, 573, 579, 581, 582, 585-586, 589.

552. Федченко П. М. Михайло Драгоманов: життя і творчість / П. М. Федченко. – Київ : Дніпро, 1991. – 362 с.

553. Филипович П. Франко – поет / П. Филипович //Життя й революція. – Київ, 1926. - №5. – С. 83-93. – *М. Драгоманов і Ф. Франко.* – С. 83, 87-89.

554. Франко про Драгоманова і марксістський матеріалізм // Самостійна Україна. – Нью-Йорк, 1956. – Ч. 12 (96). – С. 10-12.- *Передрук другої частини статті І. Франка «Поза межами можливого» (Літературно-науковий вісник. – Львів, 1900. – Т. 10, кн. 10.- С. 6-8).*

555. Франко П. Іван Франко з близька : (спомини Петра Франка , сина поета)/ Петро Франко. – Свобода. – Джерсі-Сіті, 1937. – 14 лип. (чис. 161). – С. 3. – *«До Вулицького лісу з нами,- згадує П. Франко, - ходив М. Драгоманов».*

556. Франкознавчі студії : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І.Франка. – Дрогобич : Коло, 2007. - 858 с. – *Із змісту: Александрова Г. Іван Франко та Михайло Грушевський : теоретичні проблеми порівняльних досліджень. – С. 5-15 (Франко і Драгоманов, с. 5, 6, 11); Голод Р. Вплив філософії ідеалізму на формування естетичної свідомості Івана Франка. – С. 73-83 (Франко і Драгоманов, с.79); Мельник Я. Апокрифологія Івана Франка. – С.194-224 (Франко і Драгоманов, с. 194, 195, 205, 215); Шалата-Барна І. Франкова констатація українського родоvodu Марка Вовчка. – С.420-437 (Франко і Драгоманов, с. 422, 423, 424); Гирич І. Михайло Грушевський та Іван Франко : громадське і приватне. – С. 590-642. - Франко і Драгоманов, розділ «Чинник М. Драгоманова у взаєминах вчених», 603-613], с.593, 633.*

557. Чапля, І. К. Іван Франко і Михайло Драгоманов //Матеріали респ. наук. конф. , присвяченої 115-річчю з дня народження та 55-річчю з дня смерті І.Я.Франка /Житомир. пед. ін-т. – Житомир, 1971.- С. 54-55.

[

558. Часто П. «Ми не знали...» / П. Часто // Свобода. – Джерсі-Сіті, Нью-Йорк, 1997. – 24 лип. (чис. 140). – С. 2 ; 25 лип. (чис. 141). – С. 2.

559. Челецька М. М. Номеносфера поезії Івана Франка : (поетика заголовків, присвят, епіграфів) / Мар'яна Челецька ; НАНУ, Львів. відділення Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Львів, 2007. – 302 с. (Франкознавча серія ; вип. 9). – *І. Франко присвятив М. Драгоманову переклад «Фауста» Й. В. Гете.* – С. 68.

560. Черкезов, В. Драгоманов из Гадяча в борьбе с русскими социалистами / В.Черкезов. – Женева : Imprimerie russe [А.Трусова], 1882. – 63 с. *Про оцінку брошури В.Черкезова М.Драгомановим див. у його листі до І.Франка // Листи до Ів.Франка і інших: 1881-1886 / М.Драгоманов. – Львів, 1906. – С. 231-232.*

561. Чернецький С. Кобринська і дух часу / С. Чернецький // Громадська думка. – Львів, 1920. – 2 лют. (№28). – *Взаємини Н. Кобринської з М. Драгомановим, М. Павликом, І. Франком.*

562. Чернихівський Г. І. Плодотворне співробітництво [М. П. Драгоманова з І. Я. Франком] // Жовтень. – 1972. - №1. – С. 119-123.

563. Чорновол І. Свої серед чужих, чужі серед своїх : Федоровичі гербу Огінець у контексті українського національного руху ХІХ ст. / І. Чорновол // Молода нація. – Київ, 2003. - №3. – С. 60-91. – *М. Драгоманов у суспільному та культурному житті Галичини. – С. 65-66, 68-69, 71-72, 91.*

564. Шемшученко Ю. Модель політико-правової реформи у науковій спадщині Михайла Драгоманова / Ю. Шемшученко, В. Горбатенко // Відомий-невідомий Михайло Драгоманов: науковий збірник до 170-річчя від дня народження М. П. Драгоманова / редкол.: В. Андрущенко, ...В. Бех, О. Падалка, Г. Волинка [та ін.]; упоряд: В. Погребенник, С. В. Шевчук, Н. Д. Осьмак; М-во освіти, науки, молоді та спорту України; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 190-199.

565. Шологон Л. Епістолярна та публіцистична спадщина Івана Франка як джерело до вивчення національно-культурного життя українців Галичини другої половини ХІХ - початку ХХ ст. / Л. Шологон // Схід / Ін-т екон. пром НАНУ, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ ; Укр. культурологіч центр ; Запоріж. Нац. ун-т. - Донецьк, 2007. - №4. – С. 58-62. – *Листування І. Франка з М. Драгомановим. - С. 59-61.*

566. Шпорлук Р. Україна органічно воспринимает западные идеи [интервью взял О. Храбруй]. – Київ, 2004. - № 4 (446).- С. 34. – *Погляди М. Костомарова, М. Драгоманова та І. Франка щодо сприйняття Україною західних ідей.*

567. Щурат С. В. Іван Франко і російські революційні народники / С. В. Щурат // Дослідження творчості Івана Франка / під ред. І. П. Крип'якевича. – Київ, 1959. – Вип. 2. – С. 91-102. – *Прилучення І. Франка до участі у революційному русі та роль М. Драгоманова у цьому процесі. – С. 92-95, 97-99.*

568. Щурат С. Перші літературні спроби Івана Франка : з додатком його листів «до редакції» журналу «Друг» і Василя Давидяка / С. Щурат // Іван

Франко : статті і матеріали. Зб. 2. – Львів, 1949. – С. 87-145. - *Стаття містить відомості про автобіографію І. Франка, написану для М. Драгоманова.*

569. Ювілей 30-літньої діяльності Михайла Павлика (1874-1904) : з портретами ювілянта й його рідні. – Львів, Заходом Ювілейного комітету, З друкарні Народової (Манецких), 1905. – II, XX, 82, [5] с., 2 арк. портр. *М. Павлик, М. Драгоманов і І. Франко у їх взаєминах.* – С. 5, 8, 10-11, 19, 39, 55, 57, 63, 75-78.

570. Як рутенство боролось проти Івана Франка // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1926. – 12 серп. (чис. 186). – С. 2. – *«Як розповідає самий таки Іван Франко, пропаганда, яку повів він і Мих. Драгоманів не оберталася коло соціалізму, за який його арештовано й запроторено в тюрму».*

571. Якимович Б.З. Іван Франко – видавець : книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Б. Якимович ; ЛНУ ім. І. Франка. Наук. б-ка, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. – Львів, 2006. – 691 с. – Місце М. Драгоманова у видавничих проектах І. Франка. – С. 6, 14, 21, 29-32, 35, 40, 46, 48, 50-51, 56, 60-61, 66-67, 70, 73-74, 80, 88, 90, 92, 94, 96, 102-105, 110, 112, 114-116, 118-120, 124-128, 133, 139-142, 144, 146-152, 155-156, 159, 168, 178-180, 183, 189, 193-194, 206-207, 209-210, 232, 239, 244, 253-254, 256-257, 264, 273, 277, 282, 286, 304, 312-313, 321, 340, 343, 392, 410-411, 435, 446, 479, 513-514, 527-528, 533, 538, 542, 557-558, 567-568, 573, 576, 580, 583, 587-590, 592, 595, 612, 614, 616.

572. Якимович Б.З. Іван Франко – видавець творів Михайла Драгоманова / Б. З. Якимович // IV Міжнародний конгрес україністів (Одеса, 26-29 серп. 1999 р.) Ч.1. Від давніх часів до початку ХХ ст.. : доповіді та доповнення / Міжнар.асоціація україністів ; НАНУ ; Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечнікова. Одеса ; Київ ; Львів, 1999. – С. 322-325.

573. Якимович Б.З. Іван Франко - видавець : книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Богдан Якимович ; ЛНУ ім. І. Франка, Наук. б-ка ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. – Львів, 2006. – 691 с. – Місце М. Драгоманова у видавничих проектах І. Франка. – С. 6, 14, 21, 29-32, 35, 40, 42, 46, 48, 50-51, 56, 60-61, 66-67, 70, 73-74, 80, 88, 90, 92, 94, 96, 102-105, 110, 112, 114-116, 118-120, 124-128, 133, 139-142, 144, 146-152, 155-156, 159, 168, 178-180, 183, 189, 193-194, 206-207, 209-210, 232, 239, 244, 253-254, 256-257, 264, 273, 277, 282, 286, 304, 312-313, 321, 340, 343, 392, 410-411, 435, 446, 479, 513-514, 527-528, 533, 538, 542, 557-558, 567-568, 573, 576, 580, 583, 587-590, 592, 595, 612, 614, 616.

574. Якимович Б.З. Іван Франко як книгознавець і видавець (1890-ті роки ХІХ ст. – 1916 р.) : автореф. дис. ...д-ра іст. наук: 07.00.08 / Б. З. Якимович ; НАНУ, НБУ ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2008. – 38 с. – *М. Драгоманов.* - С. 8, 11-13, 15, 17-18, 31, 34.

575. Якімова А. Внесок українців в освіту та науку Болгарії / А. Якімова // Драгоманівські студії : матеріали першої, другої та третьої наукових конференцій «Драгоманівські студії» / МЗС України, Посольство України в Болгарії, Т-во «Мати Україна», Українська недільна школа. – Софія, 2008. - С. 43-50. – Літ.: 5 н.

576. Якимчук О. Роль освіти в становленні національної свідомості українського народу (на основі творчості М. Пирогова, М. Драгоманова, І. Франка) // Вища освіта України. – Київ: 2018. – Вип. 3 (70). - С. 34-38.

577. Якимчук О. Роль освіти в становленні національної свідомості українського народу (на основі творчості М. Пирогова, М. Драгоманова, І. Франка) // Вища освіта України : теоретич. та наук.-метод. часопис / Інститут вищої освіти АПН України ; редкол. : В. П. Андрущенко (гол. ред.) [та ін.]. – 2018. - № 3(70). — С. 34-38.

578. Ярема Я. Становлення Івана Франка як літературного критика і Готголд-Ефраїм Лессінг / Я. Ярема, С. Ярема // ЗНТШ. – Львів, 1995. – Т. 229 : Праці Філологічної секції. – С. 60-91. - *М. Драгоманов і І. Франко.* – С. 60-61, 64-66, 67-68, 71, 90-91.

579. Ярема Я. Франкознавчі студії / Яким Ярема ; [наук. ред. І. Лучук] НАНУ, Львів. відділення Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Львів, 2007. – 284 с. (Франкознавча серія ; вип. 8). – *М. Драгоманов та І. Франко знаменують початок нової доби в українській літературі.* – С. 16, 29, 108-116, 118-119, 123, 229, 237, 247, 257, 260, 276-277, 279.

580. Ярема Я. Хронологія життя і творчості Івана Франка =Chronology of life and work of Ivan Franko / Яким Ярема; МОНУ ; ЛНУ ім. І.Франка. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 240 с. – *М. Драгоманов у житті і творчості І. Франка.* – С. 13, 15-19, 23, 28, 30, 33, 36, 38, 51-53, 59, 70, 74-79, 103, 108, 138, 140-141, 149, 157, 177-178, 181-182, 185-186, 200-201, 211.

Бібліографічні джерела

Михайло Драгоманов: бібліографія (1861-2011) / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Наукова бібліотека ім. М. Максимовича; укл. М. О. Мороз, В. А. Короткий (кер.), І. І. Тіщенко, І. С. Гриценко, С. І. Білокінь. - Дрогобич: Коло, 2011. - 740 с.

Михайло Петрович Драгоманов: бібліографічний покажчик творів і критичної літератури 1861-1990 рр. / упоряд. М. О. Мороз. – Львів, 1990. –166 с. - (1272 назви.).

Дей О.І. Публікація рукописної спадщини Ів. Франка на Радянській Україні : Бібліографічний покажчик / О. І. Дей //Іван Франко : статті і матеріали : збірник 4. – Львів, 1955. – С. 203-223.

Іван Франко : бібліографічний покажчик / склав І. З. Бойко. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. – 288 с. – *М Драгоманов на сторінках покажчика.* – С. 7, 15-17, 20, 28.

Ідеї М. П. Драгоманова в дослідження вчених НПУ імені М. П. Драгоманова: бібліогр. покажчик / М-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Наукова бібліотека ; упоряд. Н. І. Тарасова ; наук. ред. Л. В. Савенкова, бібліогр. ред. О. А. Кадіна. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 1. - 58 с.

Зміст

Погребенник В.Ф. Михайло Драгоманов та Іван Франко.....	5
Твори Михайла Драгоманова про Івана Франка.....	27
Твори Івана Франка про Михайла Драгоманова.....	43
Коментуючі книги та статті про М. Драгоманова та І.Франка	51
Бібліографічні джерела.....	94

Інформаційне видання

Драгоманов і Франко

*[Спис публікацій для студентів,
вивчаючих творчість письменників]*

Упорядник –

Тарасова Наталія Іванівна

Технічний редактор –

Безсмертний Михайло

Анатолійович

Підписано до друку 10.05.2024 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Умов.друк.арк. 5,58. Облік.видав.арк. 5,2

Зам. № 055

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова.

01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Свідоцтво про реєстрацію ДК 7896 від 25.07.2023.

(044) 239-30-26.